

Mari Punta

HYÖTYÄ JA KAUNISTUSTA

Keski-Suomen Emäntäkoulun historiallinen puutarha

Pro gradu -tutkielma
Jyväskylän yliopisto
Taiteiden ja kulttuurin tutkimuksen laitos
Taidehistoria
Joulukuu 2014

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty Humanistinen tiedekunta	Laitos – Department Taiteiden ja kulttuurin tutkimuksen laitos
Tekijä – Author Mari Punta	
Työn nimi – Title Hyötyä ja kaunistusta – Keski-Suomen Emäntäkoulun historiallinen puutarha	
Oppiaine – Subject Taidehistoria	Työn laji – Level Pro gradu -tutkielma
Aika – Month and year Joulukuu 2014	Sivumäärä – Number of pages 103 + 5 liitettä
<p>Tiivistelmä – Abstract</p> <p>Tämä pro gradu -tutkielma käsittelee Keski-Suomen Emäntäkoulun historiallista puutarhaa ja puistomaista ympäristöä. Emäntäkoulu perustettiin Mankolan tilalle lähelle Jyväskylän keskustaa, ja maataloushallituksen arkkitehti Jalmari Peltosen suunnittelema koulurakennus valmistui vuonna 1932. Koulussa opiskeltiin monipuolisia talouden- ja kodinhoidon töitä, joiden katsottiin kuluvan maalaistalon emännälle. Emäntäkouluun kuului laaja koulupuutarha, jolla oli tärkeä asema opetuksessa ja sisäoppilaitoksen ruokatalouden ylläpitämisessä. Emäntäkoulun käyneiden naisten kautta kotipuutarhat ja puutarhavihjely levisivät maaseudulle. Mankolan alue, johon tutkimuskohde sisältyy, on suojeltu valtakunnallisesti merkittävä rakennettu kulttuuriympäristö (Museoviraston inventointi RKY 2009).</p> <p>Työn tavoitteena on selvittää emäntäkoulun lähiympäristön 1930-luvun ulkoasua ja tutkia mistä elementeistä se alun perin on muodostunut. Lisäksi tarkastelen emäntäkoulun puutarhaopetusta ja lähiympäristön merkittävimpiä muutoksia vuosien kuluessa. Emäntäkoulun alueesta on 80 vuoden aikana muodostunut kouluympäristö, jossa näkyvät eri aikakausien kerrostumat. Päättökäytännöt on kuvallisen aineiston havainnointi ja vertailu. Havainnot ja tulkinnat ohjaavat historiallinen konteksti aikakauden puutarhataiteesta, tyylihistoriasta, puutarhatyypeistä ja emäntäkouluista. Historialliset puutarhat ovat osa rakennettua kulttuuriympäristöä, jonka maankäyttöä ja suojelua ohjaavat useat eri lait. Tietämys rakennetun kulttuuriympäristön suojelusta vaikuttaa tutkielman taustalla.</p> <p>Keski-Suomen Emäntäkoulun lähiympäristö jakaantui 1930-luvulla viiteen osa-alueeseen: koivukujanteseen, etupihaan, takapihaan, maisemapuistomaiseen alueeseen, jossa oli lampi ja koulupuutarhaan kasvihuoneineen ja lava-alueineen. Sommitelman perustana olivat maiseman ja luonnon elementit - vanhat viljelysmaat, koulutilaa halkova maantie, etelään laskeva rinne ja järvi. Emäntäkoulun lähin ympäristö oli järjestetty symmetriseksi, mikä tuki rakennuksen klassista arkkitehtuuria. Kauempana rakennuksesta ympäristön käsittely oli vapaampaa. Saarijärventien ylittävä aksiaalinen koivukujanne, joka yhdisti emäntäkoulun ja havaintotilan rakennukset, oli tärkeä tilaa luova ja rajaava tekijä. Suurimmat muutokset lähiympäristössä ovat johtuneet alueen lisärakentamisesta 1960-luvulta lähtien ja käyttötapojen muutoksista. Puutarhaopetus päättyi 1990-luvun puolivälissä, jolloin vuosikymmeniä kestänyt puutarhaperinne katkesi. Vaikka kouluympäristö on laajentunut ja monet yksityiskohdat ovat kadonneet, alkuperäinen koulupuutarhan ja pihapiirin muoto on yhä hahmotettavissa.</p>	
Asiasanat – Keywords puutarhataide, puutarhat, puistot, 1930-luku, kulttuurihistorialliset suojelukohteet, kulttuuriympäristö, kouluympäristö, kotitalousoppilaitokset, Jyväskylä	
Säilytyspaikka – Depository Jyväskylän yliopiston julkaisuarkisto (JYX)	
Muita tietoja – Additional information	

SISÄLTÖ

1	JOHDANTO.....	3
1.1	Tutkimusaihe ja lähtötilanne	5
1.2	Tavoitteet ja näkökulmat	9
1.3	Tutkimusmenetelmät, aineisto ja keskeiset lähteet	11
2	MONIULOTTEINEN HISTORIALLINEN PUUTARHA	16
2.1	Koulupuutarha puutarhakulttuurin edistäjänä	16
2.1.1	Koulupuutarha-aate	17
2.1.2	Emäntäkoulut.....	20
2.2	Suomalainen puutarhataide 1900-luvun alkupuolella.....	26
2.2.1	Arkkitehtoninen puutarha	28
2.2.2	Funktionaalinen puutarha.....	35
2.3	Historiallisten puutarhojen ja puistojen suojelelu	37
3	KESKI-SUOMEN EMÄNTÄKOULU 1930-LUVULLA.....	45
3.1	Sijainti kahden järven välisellä peltokankaalla	45
3.2	Puutarhan perustaminen.....	48
3.3	Puutarha ja piha-alueet.....	50
3.3.1	Sommitelma	50
3.3.2	Rakennetut elementit.....	57
3.3.3	Kasvihuone	58
3.3.4	Kasvillisuus.....	60
3.4	Puutarhaopetus	63
4	MUUTTUVA KOULUYMPÄRISTÖ	69
4.1	1950-luvun toteutumaton suunnitelma	69
4.2	1960-luku: opistoalue laajenee	71
4.3	1980-luku: pihojen asfaltointi ja peruskorjaus	76
4.4	1990-luku: kotitalousopettajaopiston laajennusosa	78
4.5	Puutarhaopetus päättyy	81
4.6	2000-luku: peruskoulun käyttöön	84
5	PÄÄTÄNTÖ	86
	KUVALUETTELO	93
	LÄHTEET	96
	LIITTEET	

1 JOHDANTO

Noin 4 km Jyväskylästä pohjoiseen kulkevalla maantiellä tulemme kohtaan, jossa suora soratie sitä reunustavine koivuineen leikkaa maantien aivan kohtisuoraan ja johdattaa erään maamme uusimpaan kuuluvien kotitaloudellisten sisäoppilaitosten joukkoon kuuluvaan laitokseen, Keski-Suomen Emäntäkouluun. Koskapa paljon lupaava ”ulkokuori” kovin houkuttelee, kuljemme pitkin tätä käytävää, nousemme leveät kiviportaajat ja soitamme ovikelloa.¹

Keski-Suomen Emäntäkoulu sijaitsee Tuomiojärven ja Palokkajärven välisellä kannaksella lähellä Jyväskylän keskustaa. Maataloushallituksen arkkitehti Jalmari Peltosen suunnittelema klassisismia edustava emäntäkoulu valmistui vuonna 1932. Alueesta on kehittynyt 80 vuoden aikana suojeltu koulumiljöö, jonka rakennuksissa ja ympäristössä näkyvät eri aikakausien kerrostumat. Tässä pro gradu-tutkielmassa tarkastelen emäntäkoulun lähiympäristön historiaa, johon kuului koulupuutarha ja puistomainen pihapiiri.

Emäntäkoulu perustettiin Mankolan tilalle Jyväskylän pitäjän Palokan kylään. Mankolan alue on ollut ainakin 1600-luvulta lähtien kruunun maata, ja tilalla on sijainnut ruotujakoisen armeijan majoittajan virkatalo viljelysmaineen. Myöhemmin valtion omistama tilaa vuokrattiin, ja lopulta se valikoitui Keski-Suomen Emäntäkoulun perustamispaikaksi. Koulutilaan päärakennuksen lisäksi kuului Vanha Mankola eli punamullattu sotilasvirkatalo ja 1930-luvun alussa valmistunut havaintotila päärakennuksineen, Uusi Mankola, aittoineen ja karjarakennuksineen. Havaintotila perustettiin Saarijärventien toiselle puolelle vastapäätä emäntäkoulua. Koulutila, joka käsitti metsää, peltoa, viljelyslaidunta ja koulupuutarhan oli alussa 78 hehtaarin kokoinen. Tila pieneni melko paljon, kun sotien jälkeen maita luovutettiin asutustoimintaan.²

¹ ”Missä emäntiä ”leivotaan”. Tutustumiskäynti Keski-Suomen Emäntäkoulussa”, *Laulun maa* nro. 9-10 1949.

² Partanen 2005, 7; Lindell & Äijälä 2010, 6; Museovirasto 2009, Valtakunnallisesti arvokkaat rakennetut kulttuuriympäristöt RKY, Mankolan alue.

KUVA 1. Keski-Suomen Emäntäkoulun ympäristö 1950-luvulla. Taustalla on Tuomiojärvi.

Emäntäkoulu perustettiin 1930-luvun taloudellisen laman aikana, jolloin kotitalousalan opetus koettiin erityisen tärkeäksi. Koulun tehtävänä oli lisätä maaseudun tyttöjen sivistystasoa ja antaa opetusta perheenemännälle välttämättömissä taidoissa kuten ruokataloudessa, kodinhoidossa, puutarhanhoidossa, käsitöiden tekemisessä, pikkulastenhoidossa, terveysopissa sekä karjan- ja pienkarjanhoidossa. Ajanoloon melko suuri sisäoppilaitos oli suunniteltu 50 oppilaalle ja 5 opettajalle.³ Oppilasmäärän kasvaessa sekä kotitalousalan laajentuessa ja monipuolistuessa emäntäkoulun lähelle rakennettiin uusia koulu- ja asuntolarakennuksia.

Keski-Suomen Emäntäkoulu toimi pelkkänä emäntäkouluna vuoteen 1942 asti, jolloin koulun nimi muutettiin Keski-Suomen kotitalousopistoksi. Vuonna 1947 annetun asetuksen mukaan kotitalousopisto muuttui Keski-Suomen kotitalousopettajaopistoksi. Emäntäkoulu jatkui muiden linjojen ohella toimien harjoituskouluna. Emäntäkouluopetusta kesti kaikkiaan 52 vuotta, kunnes koulutus päättyi vuonna 1984. Kotitalous-

³ Partanen 2005, 7-8.

opettajaopiston toiminta loppui, kun se yhdistettiin kolmen muun ammatillisen opiston kanssa Jyväskylän palvelualueen oppilaitokseksi vuonna 1996. Vuosikymmenen alussa alkoi myös ammattikorkeakoulukokeilu, joka vakinaistettiin myöhemmin. Laitoksen matkailu-, ravitsemis- ja talousala toimi Mankolan alueen koulurakennuksissa vuoteen 2009 asti. Samana vuonna tiloista tuli Keski-Palokan koulun väistötiloja, ja pienet oppilaat valtasivat luokkahuoneet pariaksi vuodeksi.⁴ Uusin vaihe koitti syksyllä 2013, kun alueen rakennuksissa aloitti 1.-9. -luokista muodostuva Mankolan koulu.

Keski-Suomen Emäntäkoulu lähiympäristöineen sisältyy suojeltuun Mankolan alueeseen, joka on Museoviraston inventoima valtakunnallisesti merkittävä rakennettu kulttuuriympäristö (RKY 2009). Inventointi on otettu maankäyttö- ja rakennuslakiin perustuvien valtakunnallisten alueidenkäyttötavoitteiden tarkoittamaksi inventoinniksi rakennetun kulttuuriympäristön osalta 1.1.2010 alkaen. Valtakunnalliseen inventointiin valitut kohteet antavat alueellisesti, ajallisesti ja kohdetyypeittäin monipuolisen kokonaiskuvan Suomen rakennetun ympäristön historiasta ja kehityksestä. Varjeltavan Mankolan alueen aluerajaus käsittää vanhan emäntäkoulun, kotitalousopettajaopiston uuden päärakennuksen, Vanhan Mankolan ja Uuden Mankolan rakennukset, piharakennukset ja aluetta ympäröivät peltoaukeat sekä pohjoispuolella sijaitsevan Mannilan tilan.⁵

1.1 Tutkimusaihe ja lähtötilanne

Tutkielman aiheena on Keski-Suomen Emäntäkoulun historiallisen puutarhan ja puiston alkuperäisen ulkoasun ja sen merkittävimpien kehitysvaiheiden selvittäminen. Tarkastelen visuaalisesti havaittavia piirteitä ja elementtejä, joista lähiympäristö on muodostunut. Historiallisten puutarhojen inventointioppaan *Portti puutarhaan* määritelmän mukaan *puutarha on usein rajattu, hoidettu ja kooltaan puistoa pienempi viheralue, joka liittyy yleensä rakennukseen*. Saman lähteen mukaan *puisto on yleensä vapaamuotoinen, kooltaan laaja viheralue*.⁶ Käytän tutkimuskohteeseen läheisesti liittyvästä rakennuksesta nimitystä Keski-Suomen Emäntäkoulu. Oppilaitoksella on ollut historiansa aikana eri nimiä, mutta emäntäkoulu viittaa parhaiten käyttöhistoriaan ja alkuperäiseen merki-

⁴ Partanen 2005, 9, 163; Lindell & Äijälä 2010, 7-9.

⁵ Lindell & Äijälä 2010, 68; Museovirasto 2009, Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt RKY, Mankolan alue.

⁶ Hautamäki 2000, 67.

tykseen⁷. Tutkielman keskeinen käsite on historiallinen puutarha. Kansainvälisen käytännön mukaan käsite kattaa sekä puutarhat että puistot⁸. Käytän käsitettä historiallinen puutarha saman periaatteen mukaisesti eli käsite Keski-Suomen Emäntäkoulun historiallinen puutarha sisältää sekä puutarhan että puiston. Kun tarkastelen osa-alueita erikseen, käytän täsmällisiä käsitteitä.

Firenzen julistus on kansainvälinen ohjeistus historiallisten puistojen ja puutarhojen suojelusta, joka laadittiin vuonna 1981⁹. Firenzen julistuksen määritelmän mukaan historiallinen puutarha on rakennus- ja puutarhakulttuurin luomus, jolla on yleistä historiallista ja taiteellista merkitystä. Se on arkkitehtoninen sommitelma, jonka arkkitehtuurin muodostavat kohteen pohjakaava ja korkeussuhteet, kohteen kasvillisuus sekä vesi joko virtaavana tai tyynenä. Historiallisen puutarhan olennaisen osan muodostaa elävä kasvillisuus, joka on luonteeltaan katoavaa ja uudistuvaa. Käsitettä voidaan soveltaa niin pieniin puutarhoihin kuin laajoihin puistoihin. Historiallinen puutarha liittyy omaan ympäristöönsä, eikä niitä voida erottaa toisistaan. Ympäristö voi olla joko kaupunki- tai maalaismaisema, rakennettu tai luonnonympäristö. Rakennusta erottamattomasti täydentävä puutarha määritellään myös historialliseksi puutarhaksi.¹⁰ Historialliset puutarhat ovat ikään, kokoon ja tyyliin katsomatta historiallisia monumentteja¹¹.

Puutarhatyyppien mukaan historialliset puutarhat jaetaan neljään pääluokkaan, jotka jakaantuvat yhä täsmällisempiin nimityksiin. Pääkäsitteet ovat asuinympäristöjen puutarhat, julkisten rakennusten ympäristöt, julkiset puistot ja istutukset sekä erityisalueet.¹² Mankolan alueella on ollut koulutoimintaa vuosikymmenien ajan, joten sekä alkuperäiseltä että nykyiseltä puutarhatyypiltään alue on koulun ympäristö, joka lukeutuu julkisten rakennusten ympäristöihin. Se voidaan luokitella myös koulupuutarhaksi, joka kuuluu erityisalueisiin. Muita erityisalueita ovat esimerkiksi siirtolapuutarha, hautausmaa ja

⁷ Lindell & Äijälä 2010, 9.

⁸ Rakennustietosäätiö 2013, 1.

⁹ Rakennustietosäätiö 2013, 1. *The ICOMOS-IFLA International Committee for Historic Gardens* -toimikunta päätti kokouksessaan Firenzessä 21.5.1981 laatia julistuksen historiallisten puutarhojen suojelusta. Toimikunnan erikoisalue käsitti historialliset puutarhat, puistot ja maisemakohteet. Asiakirja nimettiin kokouskaupungin mukaan: *The Florence Charter*, Firenzen julistus. ICOMOS hyväksyi julistuksen 15.12.1982 Venetsian julistuksen, *The Venice Charter* liitteeksi käsittämään edellä mainitun erikoisalueen suojelukysymyksiä.

¹⁰ ICOMOS & IFLA 1982, Firenzen julistus: artikkelit 1, 2, 4, 6 ja 7.

¹¹ Rakennustietosäätiö 2013, 2.

¹² Rakennustietosäätiö 2013, 3; Hautamäki 2000, 64–65.

kasvitieteellinen puutarha.¹³ Etenkin ensimmäisten vuosikymmenien aikana emäntäkoulun puutarhaa voidaan pitää myös maalaistalon kotipuutarhan mallipuutarhana. Emäntäkoulun käyneiden naisten kautta puutarhakulttuuri levisi heidän kotiseudulleen.

Historialliset puutarhat ovat osa rakennettua kulttuuriympäristöä kuten rakennusperintö, kulttuurimaisemat ja muinaisjäännöksetkin. Rakennettujen kulttuuriympäristöjen säilyminen ja suojeleminen pyritään turvaamaan rakennusperinnön suojelusta annetuilla laeilla ja asetuksilla. Historiallisten puutarhojen erityisyys perustuu siihen, että ne muodostuvat suurelta osin kasvillisuudesta ja niiden suunnittelussa on tietoisesti hyödynnetty luonnon kasvuprosesseja. Muutos kuuluu niihin olennaisena osana. Jos muutoksia ei hallita, historiallinen puutarha menettää jossain vaiheessa identiteettinsä. Hoidon lakatessa kokonaan puutarha palautuu jälleen lähes luonnontilaan. Puutarhojen erityispiirteet ja merkitykset pääsevät häviämään historiallisissa puutarhoissa nopeammin kuin rakennuksissa. Historiallinen puutarha muodostuu eri-ikäisistä elementeistä, jotka muuttuvat omaan tahtiin. Rakenteet voivat säilyä pitkään ja puut sekä lisääntymiskykyiset kulttuurikasvit jopa vuosisatoja, mutta puutarhan tunnistettava muoto voi hävitä jo muutaman vuosikymmenen aikana.¹⁴

Historiallisilla puutarhoilla on monia arvoja ja merkityksiä. Ne kertovat muun muassa ihmisen luontosuhteesta, joka on vaihdellut eri aikoina, ja ihanneympäristöinä ne kuvaavat aikakautensa käsityksiä kauneudesta ja hyvästä elämästä. Historiallisten puutarhojen avulla voidaan tarkastella esimerkiksi rakennuttajien ja suunnittelijoiden elämänvaiheita tai ne voivat kertoa vanhoista työtavoista. Vanhat puutarhat ja puistot sisältävät itsessään myös paljon tietoa, sillä niissä voi kasvaa korvaamattomia, jo muualta hävinneitä lajeja. Lisäksi viljely- ja koristekasvien iästä ja levinneisyydestä voidaan vanhojen puutarhojen kautta saada uutta informaatiota. Historiallinen puutarha voi olla paikallisesti merkittävä ympäristö, joka yhdistää useiden sukupolvien elämäkokemusta.¹⁵

Pro gradu -tutkielman aloitusvaiheessa vuonna 2012 Mankolan alueella oli käynnissä emäntäkoulun sekä vuonna 1996 valmistuneen uuden päärakennuksen peruskorjaus ja laajennus. Suunnitelmat oli laatinut arkkitehti Pekka Paavola Arkkitehtitoimisto Pekka

¹³ Rakennustietosäätiö 2013, 3; Hautamäki 2000, 64–65.

¹⁴ Rakennustietosäätiö 2013, 1–2.

¹⁵ Rakennustietosäätiö 2013, 2.

Paavola Oy:stä. Rakennustyöt oli aloitettu edellisen vuoden kesällä ja ne valmistuivat helmikuussa vuonna 2013. Uusi Mankolan koulu aloitti toimintansa 1.8.2013 ja yhteiskoulusta muodostuu koko laajuudessaan noin 500 ihmisen yhteisö. Ympäristöpainotteinen koulu on herättänyt eloon vanhan koulupuutarha-aatteen ja muokannut sen nykyi-
 kaan sopivaksi. Jyväskylän kaupungin omistama kiinteistöyhtiö Education Facilities Oy omistaa tontilla olevat rakennukset ja se on vuokrannut tontin käyttöönsä kaupungilta.¹⁶

Tutkimusaihe valikoitui Jyväskylän kaupungin maisema-arkkitehti Mervi Vallinkosken aloitteesta, kun suojellun alueen pihasuunnittelu tuli ajankohtaiseksi. Oma kiinnostuk-
 seni tutkimusaiheeseen johtuu osittain taustastani, sillä olen koulutukseltani kulttuuri-
 historiallisten interiöörien konservaattori. Tieto kohteen historiasta ja sen kokemista
 muutoksista ovat eräitä konservaattorin työn tärkeimpiä lähtökohtia. Mielestäni raken-
 nushistoriallisten selvitysten (RHS) tutkimusmenetelmissä ja selvityksen rakenteessa on
 useita yhtäläisyyksiä verrattuna puutarhoista ja puistoista tehtäviin historiallisiin selvi-
 tyksiin. Tutkimusaiheessa on siten jotain tuttua, mutta se mahdollistaa myös uuden op-
 pimisen. Aihe laajentaa näkemystäni rakennetusta kulttuuriympäristöstä, johon kuuluvat
 myös historialliset puutarhat. Tutkimusaiheeni kautta ymmärrän paremmin rakennuksen
 tai rakennusryhmien liittymistä ympäristöön ja niiden välisiä suhteita.

Nykyisin painopiste on siirtynyt laajempaan rakennetun ympäristön tarkasteluun myös
 rakennushistoriallisten selvitysten laatimisessa, vaikka rakennus tai rakennusryhmä on
 edelleen tärkein tutkimuskohde. Museoviraston laatima *Talo tarinat - Rakennushistori-
 an* selvitysoapas ohjeistaa, että kenttätöiden alussa on hyvä huomioida rakennuksen tai
 rakennusryhmän lähiympäristö. Rakennuksen suhdetta ympäristöön ja maisemaan tulee
 tarkastella riittävän laajasti eri etäisyyksiltä ja eri ilmansuunnista, jotta keskeiset näky-
 mät ja lähestymissuunnat tulevat ilmi. Lisäksi tarkastellaan rakennuksen liittymistä lä-
 hiympäristöön, esimerkiksi viereisiin rakennuksiin, viheralueisiin, pihoihin ja tiestöön.¹⁷
 Rakennukset ovat usein merkittävä osa kokonaisuutta historiallisessa puutarhassa, joko
 puutarhan rajana tai osana sommitelmaa esimerkiksi pääkselin keskellä¹⁸. Olennaista
 on tunnistaa lähiympäristön tyypillisiä piirteitä ja niiden säilyneisyyttä. Käsitys alueen

¹⁶ Mankolan rakennuksiin sijoittuva yhtenäiskoulu. Peruskorjaus ja laajennus. Hankesuunnitelma
 26.2.2010, 2–12. Jyväskylän tilapalvelu, Jyväskylän kaupunki; Mankolan koulu - Peda.net.

¹⁷ Sahlberg (toim.) 2010, 40.

¹⁸ Rakennustietosäätiö 2013, 2.

asemakaavallisista vaiheista ja historiallisista taustatiedoista ohjaavat havaintojen tekemisessä. Mikäli rakennus on osa laajempaa kokonaisuutta, alueen kokonaiskehitys on syytä ottaa huomioon. Rakennushistoriaselvitystä tehtäessä pitää aina arvioida liittykö kohteeseen sellaisia ympäristökokonaisuuksia, jotka vaativat oman erikoistutkimuksensa, kuten puistoja, puutarhoja, pihvoja ja muita viheralueita.¹⁹ Tutkielmani pyrkii olemaan edellä mainittua erikoistutkimusta puutarhan ja puistomaisen piha-alueen historiasta. Vanhan emäntäkoulun alueen kokonaiskehityksen hahmottaminen on tutkielmasani oleellista.

1.2 Tavoitteet ja näkökulmat

Pro gradu -tutkielmani on taidehistoriallinen tapaustutkimus. Tapaustutkimuksen avulla voidaan kerätä intensiivisesti yksityiskohtaista tietoa yksittäisestä tapauksesta tai suppeasta joukosta toisiinsa liittyviä tapauksia ja sen tavoitteena on useimmiten ilmiöiden kuvailu. Tapaukset muodostavat ilmiön. Tutkimusstrategiassa aineistoa kerätään useita menetelmiä käyttäen, esimerkiksi havainnoimalla, lähteinä olevia dokumentteja tutkien ja haastatteluin.²⁰ Tutkielmassani Keski-Suomen Emäntäkoulun historiallinen puutarha on tapaus, joka liittyy ilmiöön suomalaiset kotitalousalan oppilaitosten historialliset puutarhat.

Tarkastelen tutkimuskohdetta osana rakennettua kulttuuriympäristöä. Pohdin sitä taidehistorian lisäksi myös puutarhataiteen, arkkitehtuurin, maisema-arkkitehtuurin ja historiallisten puutarhojen suojelun näkökulmista. Mielestäni näkökulmat ovat osittain päällekkäisiä ja toisistaan riippuvaisia. Tutkielmani soveltaa myös muita tieteenaloja, joten siitä muodostuu monitieteinen kokonaisuus. Kasvatustieteellinen ulottuvuus juontuu tutkimuskohteen koulupuutarha-historiasta ja sen opetuskäytöstä. Tutkielmani sivuaa myös biologiaa ja yhteiskuntatieteitä. Mankolan alueen suunnittelun ja maankäytön taustalta löytyy muun muassa koulutuspoliittisia päätöksiä siitä, millaista koulutusta alueella on järjestetty.

¹⁹ Sahlberg (toim.) 2010, 14, 40.

²⁰ Hirsjärvi & Remes & Sajavaara 2009, 134–135.

Päätavoitteena on selvittää Keski-Suomen Emäntäkoulun historiallisen puutarhan alkuperäistä muotoa ja kuinka se on muuttunut vuosien kuluessa. Työ painottuu tarkastelemaan lähiympäristön alkuperäistä 1930-luvun ilmettä ja toimintaa, jolloin puutarhalla oli tärkeä asema emäntäkoulun opetuksessa ja ruokatalouden ylläpitäjänä. Perustamisajankohdan mukaisen ulkoasun hahmottamista perustelen myös sillä, että suojellun emäntäkoulurakennuksen alkuperäiset klassisistiset ominaispiirteet ja rakennusosat julkisivuissa ja sisätiloissa ovat eräs suojelun peruste ja ne ovat määritelty säilytettäväksi. Myös piha-alueen suojelussa varjellaan siihen kuuluneita alkuperäisiä elementtejä: koi-vukujannetta ja luonnetta koulupuistona.²¹ Muutoksia tarkastelen erityisesti 1960-, 1980- ja 1990-lukujen kautta, jolloin koulun alueella tehtiin suuria rakennustöitä tai rakennusten peruskorjauksia²². Oletan, että samalla puutarha ja puisto ovat muuttuneet. Teen katsauksen myös 2010-luvulle asti, jolloin alueen uutena käyttäjäryhmänä ovat peruskoulun oppilaat. Näitä muutoksia selvitän pinnallisemmin, ja työn rajauksen ulkopuolelle jää puutarhan ja puiston nykytilan tutkiminen ja dokumentointi.

Tutkielman tavoitteena on myös selvittää miten puutarhaa on käytetty opetuksessa ja mitä kasvillisuutta alueella on ollut. Tutkimustuloksia voidaan hyödyntää koulupuutarhan toiminnassa ja sitä kautta yhteiskoulun opetuksessa. Tutkielmani avulla pyrin myös lisäämään tietoa Jyväskylän historiallisista puutarhoista ja seudun puutarhakulttuurista, joten työlläni on paikallista merkittävyyttä. Keski-Suomen Emäntäkoululla oli jo varhaisessa vaiheessa yhteyksiä paikallisiin toimijoihin ja seudun puutarhoihin ja puistoihin tehtiin retkiä. Esimerkiksi vuonna 1933 tutustuttiin seminaarin, Schaumanin ja SOK Vaajakosken tehtaiden puutarhaan sekä kaupungin puistoihin ja hautausmaahan²³. 2000-luvulle tultaessa osa emäntäkoulun lähiympäristön alkuperäisistä piirteistä oli hävinnyt kokonaan ja puutarhaviljelystä oli luovuttu. Tutkielmani tuo näkyväksi aikojen saatossa kadonneen osan emäntäkoulun ympäristöä. Koulupuutarhat ovat edelleen melko tuntemattomia puutarhoja Suomessa, joten työni lisää tietoa tästä puutarhatyypistä. Koulupuutarhojen rinnalla vähemmän tutkittuja ovat puutarhapihat, huvilapuutarhat, erilaiset laitospuutarhat, tehdasympäristöt, modernismin ympäristöt, hautausmaat ja suunnitellut hyötypuutarhat. Tunnetuimpia ja arvostetuimpia historiallisia puutarhoja ovat kar-

²¹ Lindell & Äijälä 2010, 68–71.

²² Lindell & Äijälä 2010.

²³ Vuosikertomus 1933, Oppilaitoksen toimintakertomukset (1932–1978), Dd 342. K-S KOO. JyMA.

tanopuistot, vanhat kaupunkipuistot, puistikot ja puistokadut, pappilapuutarhat, asema-
puistot, kasvitieteelliset puutarhat ja arboretumit sekä siirtolapuutarhat.²⁴

Keskeisimmät tutkimustehtävät muodostuvat kuvallisen aineiston tulkinnasta, historial-
lisen puutarhan kuvailusta ja sen käytön selvittämisestä. Tutkimuskysymykset ovat:
Millainen oli Keski-Suomen emäntäkoulun alkuperäinen lähiympäristö, johon kuului
puutarha ja puistomainen piha-alue? Miten ne ovat muuttuneet vuosien kuluessa? Kuin-
ka puutarhaa on käytetty opetuksessa? Pääkysymyksistä johdan alakysymykset: Mistä
elementeistä historiallinen puutarha on muodostunut? Mitä kasvillisuutta alueella on
kasvanut? Mitä alueella on viljelty?

Tutkielman rakenne muodostuu viidestä luvusta. Historiallisen kontekstin luomisessa
käsittelen koulupuutarhailmiötä, emäntäkoulujen vaiheita, 1900-luvun alkupuolen puu-
tarhataidetta ja tyylihistoriaa. Perehdyn myös historiallisten puutarhojen suojeluun lain-
säädännön keinoin etenkin maankäyttö- ja rakennuslain (MRL) mukaan. Tämän jälkeen
syvennyn emäntäkoulun historiallisen puutarhan kuvailuun alkuajoista lähtien ja merkit-
tävimpien muutosten kautta. Muutokset esitän rinnakkain alueen rakentamisen kanssa,
sillä uudet rakennukset ovat vaikuttaneet lähiympäristöönsä. Tarkastelen myös oppilai-
toksen puutarhaopetusta. Tutkielman lopussa on tutkimustyön aikana syntyneet johto-
päätökset ja jatkotutkimusaiheet, kuvaluettelo ja liitteet.

1.3 Tutkimusmenetelmät, aineisto ja keskeiset lähteet

Käsittelen tutkimuskohdettani suunnittelu- ja toteutusprosessien kautta. Lähestymistapa
on yleinen rakennushistoriallisen tutkimuksen tekemisessä ja sitä voidaan soveltaa myös
historiallisten puutarhojen ja puistojen tutkimukseen. Mielenkiintoni kohdistuu visuaali-
sesti havaittavaan fyysiseen puutarha- ja puistoympäristöön. Selvitän tutkimuskohteen
sommittelua, muotoja, tiloja ja näkymiä sekä siihen oleellisesti kuuluneita rakenteellisia
elementtejä. Lisäksi tarkastelen tyylipiirteitä, alueen rakennuksia ja kasvillisuutta sekä
liikkumista ja toimintoja lähiympäristössä. Muodon- ja funktioanalyysi tapahtuu pääasi-
assa suunnitelmapiiirustusten, asemapiirustusten ja valokuvien avulla. Analysoin myös

²⁴ Häyrynen 31.10.2013, *Puistot kulttuuriympäristöinä* -seminariesitys.

aikalaiskirjoituksia, joissa kuvaillaan koulun ympäristöä ja toimintaa. Kuvallista ja kirjallista lähdeaineistoa täydentää oppilaitoksen eläkkeellä olevan puutarhaopettaja ja hortonomi Kirsti Määtän haastattelu. Hänen tietonsa puutarhaopetuksesta ja alueen kasvillisuudesta on arvokasta. Tulkintani ilmenevät tutkielmassa tutkimuskohteen kuvailuna. Tyylilihistoriallista metodia käytän tarkastellessani ja suhteuttaessani tutkimuskohteeni suomalaisen puutarhataiteen valtavirtoihin. Työssäni keskeistä on eri aikakausien kuvallisen aineiston vertailu, jonka avulla hahmotan puutarhan ja puiston muutoksia ja kehitystä.

Ongelmallista opinnäytteessäni on selvittää puutarhan ja puiston ensimmäisten vuosikymmenien suunnittelua, sillä varhaisia suunnitelmapiirustuksia tai muita suunnittelusta kertovia dokumentteja ei ole tiedossani. Todennäköisesti ammattitaitoiset puutarhaopettajat itse suunnittelivat ja toteuttivat opiskelijoiden kanssa istutuksia. Tapauksissa, joissa suunnitelmapiirustuksia ei ole käytettävissä, asemapiirroksiset ja -kaavat sekä valokuvat ovat ensisijaisia lähteitä. Monissa tapauksissa vanhoista puutarhoista tai puistoista ei ole tehty tai ei ole säilynyt suunnitelmapiirustuksia. Ylipäätään Suomen puutarhataiteen historia on edelleen suurelta osin tutkimatta, joten ”*monissa kohdin suomalaisten puutarhojen vaiheisiin ja merkityksiin liittyvät historiatulkinnat joudutaan perustamaan valistuneisiin olettamuksiin ja arvailuihin.*”²⁵. Toteutumista havainnoin kuvallisen materiaalin ja haastattelusta saamani tiedon perusteella. Alueen kasvillisuuden selvittämisessä kerään tietoa hajanaisista kirjallisista lähteistä ja valokuvista, joita täydentää haastattelusta saamani aineisto. Kasvillisuuskartoitus jää tarkoituksella suppeammaksi eikä perustu paikan päällä tehtyyn kasvillisuusinventointiin.

Merkittävin ja primääri tutkimusaineisto muodostuu arkistolähteistä: piirroksista, kartoista, valokuvista ja kirjallisista dokumenteista. Keski-Suomen kotitalousopettajaopiston arkisto on hajautettu kahteen paikkaan. Kiinteistöjen omistajan Education Facilities Oy: n järjestymättömässä arkistossa (EFA) säilytetään erilaisia piirustuksia, esimerkiksi originaaleja rakennus- ja asemapiirustuksia tai niiden kopioita sekä sekalaisia maankäyttöön liittyviä asiakirjoja. Jyväskylän maakunta-arkistoon (JyMA) on perustettu Keski-Suomen kotitalousopettajaopiston arkistointiyksikkö (K-S KOO), jonka laajasta aineistosta nousee keskeisimmäksi useat eri aikoina otetut valokuvat, Keski-Suomen Emäntäkoulun ensimmäisten toimintavuosien opetussuunnitelmat ja toimintakertomuk-

²⁵ Rakennustietosäätiö 2013, 3.

set, lehtileikkeet vuosilta 1932–1992, koulun esitteet eri vuosilta ja puutarhan kalustoluettelot. Keski-Suomen museon (KSM) kuva-arkiston vanhat valokuvat täydentävät kertomusta emäntäkoulun alueen historiasta. Lähteenä on myös Keski-Suomen museon antama lausunto 1960-luvulla rakennetun kasvihuoneen huoltorakennuksen purkamisesta ja uuden rakentamisesta sen tilalle. Koska kohde kuuluu RKY 2009 -inventointiin, sen suunnitelmista on pyydettävä lausunto Keski-Suomen museolta ennen niiden lupakäsittelyä ja suunnitelmien toteuttamista²⁶. Museoviraston laatima RKY 2009 -inventointi Mankolan alueesta on saatavilla internetissä²⁷. Arkisto-aineistosta tärkeimpiä ovat eri aikoina otetut ulkokuvat rakennuksista ja niiden ympäristöstä sekä asemapiirokset ja -kaavat, sillä tutkielman päätavoitteena on visuaalisen muodon hahmotus. Tutkimuskohteeseen liittyvät asiakirjat, lehtiartikkelit ja muu kirjallinen aineisto tukee ja on taustalla havaintoja tehdessäni. Originaalivalokuvien lisäksi lehdissä ja kirjoissa olevat kuvituskuvat ja piirrokset ovat hyödyllistä lähdemateriaalia.

Puutarhaopettaja Kirsti Määttä valikoitui haastateltavaksi tutkimusprosessin aikana opiston historiikin kirjoittajan Eila Partasen vinkistä. Teemahaastattelun tekeminen ajoittui vaiheeseen, jolloin minulla oli jo hahmottunut kuva emäntäkoulun lähiympäristön kehityksestä ja puutarhaopetuksesta. Teemahaastattelu on puolistrukturoitu haastattelumenetelmä. Sille on tyypillistä, että ennen haastattelua tutkija on alustavasti selvittänyt tutkittavan ilmiön oletettavasti merkittäviä osia, rakenteita, prosesseja ja kokonaisuutta. Analyysien avulla päädytään tiettyihin oletuksiin, joiden pohjalta tehdään haastattelurunko. Nimensä mukaisesti teemahaastattelu jäsennetään tiettyihin teemoihin, joista keskustellaan ja joiden mukaan haastattelu etenee.²⁸ Teemahaastattelulle ominainen piirre on keskustelevuus ja vuorovaikutuksellisuus. Se mahdollistaa joustavasti ja luovasti jatkokysymysten esittämisen kiinnostavista ja esille tulevista uusista aiheista. Teemahaastattelu on usein luonteeltaan henkilökohtaista²⁹. Tallensin digitaalisella nauhurilla haastattelun, jonka litteroin. Lisäksi tein kirjallisia muistiinpanoja. Haastattelutilanteessa myös katselimme Määtän valokuvia emäntäkoulusta ja arkistoista digitoimaini kuva-aineistoa sekä keskustelimme niistä. Sain arvokasta tietoa kuvien kontekstista ja

²⁶ Lindell & Äijälä 2010, 71.

²⁷ http://www.rky.fi/read/asp/r_kohde_det.aspx?KOHDE_ID=1065.

²⁸ Hirsjärvi & Hurme 2000, 47–48.

²⁹ Hirsjärvi & Hurme 2000, 75.

niissä näkyvistä kasveista, jotka Kirsti Määttä pystyi kuvien avulla tunnistamaan. Tee-mahaastattelun runko on liitteessä 1.

Aikaisempaa tutkimusta Keski-Suomen emäntäkoulun historiallisesta puutarhasta ei ole tehty taidehistoriallisesta tai puutarhataiteellisesta näkökulmasta. Keski-Suomen kotitalousopettajaopiston lähiympäristöä kuvaillaan kohdeinventoinnissa vuodelta 1983, ja rakennus on inventoitu uudestaan vuosina 1996–1997. Molemmat inventoinnit on tehnyt Päivi Andersson Keski-Suomen museosta.³⁰ Ympäristön erityispiirteet otetaan huomioon myös Keski-Suomen Emäntäkoulun rakennushistoriallisessa selvityksessä vuodelta 2010, jonka ovat laatineet Leena Lindell ja Nina Äijälä Keski-Suomen museosta. Rakennushistoriallinen selvitys on tehty rakennuksen uusinta peruskorjausta varten. Selvityksessä merkittävän ja suojellun rakennuksen piha-alueelle kohdistetaan myös suojelutarpeita ja osoitetaan huomioon otettavia seikkoja jatkosuunnittelussa. Selvityksen mukaan rakennuksen ympäristö tulee pitää puistomaisena ja palloilu- tai luistelukenttiä ei tule laajentaa nurmialueille. Niiden sijoituspaikkoina voidaan harkita nykyisiä paikoitus- tai hiekkakenttiä, jos alueen paikoitustarve vähenee. Myös purettavat, vähäiset rakenteet ovat mahdollisia.³¹ Selvityksessä viitataan lisäksi Mankolan aluetta koskeviin kaavalausuntoihin vuodelta 2009, joissa Keski-Suomen museo ja Museovirasto ovat lausuneet seuraavaa:

- ALY/s -korttelin pysäköintialue on sijaintinsa vuoksi sopeutettava osaksi puistoa jakamalla se osiin puu- tms. istutuksin.
- Puustosta on syytä tehdä nykytilan dokumentointi ja hoitosuunnitelma.
- Puustoa on hoidettava siten, että sen luonne opiston puistona säilyy.
- Koivukuja ja sen aksiaalinen merkitys on säilytettävä. Kujan puita on uusittava tarpeen mukaan.
- Suojellun koulurakennuksen taakse sijoittuva kasvihuone tulee säilyttää osana puistomaista ympäristöä.³²

Keski-Suomen Emäntäkoulun rakennushistoriallinen selvitys on tutkielmani kannalta ensiarvoinen, sillä se osoittaa vuosilukuja, jolloin alueella on tehty rakennus- ja muutos-

³⁰ Lindell & Äijälä 2010, 3.

³¹ Lindell & Äijälä 2010, 71.

³² Lindell & Äijälä 2010, 71.

töitä. Rakennushistoriallinen selvitys luo kuvan alueen kehityksestä yhden keskeisen rakennuksen kautta, ja voin liittää sen alueen laajempaan rakennetun kulttuuriympäristön kokonaisuuteen. Aikaisempaa tutkimustietoa on koottu myös Museoviraston valtakunnalliseen inventointiin RKY 2009, joka vaikuttaa alueen suunnitteluun suojelun näkökulmasta.

Maisema-arkkitehti Ranja Hautamäen teos *Portti puutarhaan, historiallisten puutarhojen inventointiopas* (2000), on keskeinen teos tutkimustyön alkuun polkaisemisessa. Opas sisältää inventointilomakepohjan, jota sovellan omaan työhöni hahmottaessani emäntäkoulun historiallisen puutarhan muotoa ja siihen kuuluneita elementtejä. Toinen merkittävä julkaisu on ensimmäinen suomalaisten historiallisten puutarhojen suojeluun keskittyvä Rakennustietosäätiön julkaisema *Historiallisten puistojen ja puutarhojen suojelu, hoito ja kunnostus -RT/infraohjekortti* (2013).

Asettaessani tutkimuskohteen puutarhataiteelliseen kontekstiin käytän keskeistä kotimaista puutarhataiteen kirjallisuutta ja aikalaiskirjoituksia. Antero Sinisalon luentoihin perustuva *Puutarhataiteen historian perusteet* (1997) selvittää kansainvälisen puutarhataiteen historiaa. Suomeen uusimmat puutarhataiteen virtaukset ovat tulleet ulkomailta. Maunu Häyrysen toimittama ja Viherympäristöliiton ja Puutarhataiteen seuran julkaisema *Hortus Fennicus. Suomen puutarhataide* (2001) on ensimmäinen kattava teos suomalaisesta puutarhataiteesta. Suomen Kotiseutuliiton julkaisema *Puistot ja puutarhat. Suomalainen puutarhaperinne* (2005) avaa useita näkökulmia puutarhoihin ja puistoihin. Vuosisadan alun arkkitehtonisia puutarhoja ovat tutkineet etenkin Tuula-Maria Merivuori ja Pirjo Uino. Vanhempi puutarhakirjallisuus runsaine kuvituksineen kertoo aikansa puutarhojen suunnitteluperiaatteista ja ihanteista. Annikki Reijosen kirja *Puutarhakauneus* (1927) esittelee ”taiteellisia näkökohtia ja käytännöllisiä viitteitä sen luomiseksi”. Kirja on ensimmäinen suomalainen puutarhaopas, joka tarkastelee puutarhasuunnittelua nimenomaan taiteellisista lähtökohdista käsin. Muina teoksina mainittakoon Paul Olssonin *Suomen puutarhataidetta* (1947) ja Jenny Elfvingin *Puutarhasuunnitelmia* (1913). Emäntäkoulun puutarhaopetuksessa käytetyt oppikirjat ovat hyödyllisiä lähdeteoksia, kun perehdyn puutarhan opetuskäyttöön. Ensimmäisellä emäntäkoulukurssilla käytettiin Nora ja Maiju Pöyhösen kirjaa *Kodin kasvitarha. Opas keittiökasvi-*

en, marjain, hedelmien, koristepuiden ja pensaiden, avomaan kukkien ja huonekasvien viljelemiseen (1927).

Eila Partasen historiikki *Kannaksella Palokan ja kauniin Tuomion. Koti- ja laitosalan koulutusta Keski-Suomessa 1932–1996* (2005) on keskeinen lähde emäntäkoulun perustamisen ja koulutusalojen muutoksien selvittämisessä. Kotitalousalan oppilaitosten historiallisista puutarhoista ja puistoista löytyy hajanaista tietoa ja tutkimusta. Yksittäisten oppilaitosten historiikeissa sivutaan puutarhoja, esimerkiksi Heli Niromaan teoksessa *Järvenpään kotitalousopettajaopisto 1928–2000* (2006). Emäntäkoulujen varhaisista vaiheista on kirjoittanut Katri Laine kirjassaan *Kotitalouskoulujen alkuvaiheita Suomessa 1850–1900* (1931). Emäntäkoulujen tarkoitusta ja niiden toimintaa valottavat myös *Naisten kotitaloudenhoito-opetuksen järjestämistä varten asetetun komitean mietintö* (1915) ja kotitalousalan oppilaitoksia koskevat ensimmäiset lait vuodelta 1929. Koulupuutarhoista ovat kirjoittaneet esimerkiksi Jyväskylän seminaarissa toiminut Kalle Kalervo, M Hyvönen, Seppo Simonen, Tuula-Maria Merivuori, Maija-Leena Pernu ja Anna Karjula.

2 MONIULOTTEINEN HISTORIALLINEN PUUTARHA

2.1 Koulupuutarha puutarhakulttuurin edistäjänä

*”Puutarhanhoidonkin opetuksen tarkoituksena on, missä ikinä sitä annetaankin, on siis lyhyesti sanottuna kansamme aineellisen ja henkisen hyvinvoinnin kohottaminen.”*³³

Tässä luvussa käsittelen koulupuutarhan ideologiaa ja sen ilmenemismuotoja kansakoululaitoksen ja emäntäkoulujen kautta. Kansakoulujen koulupuutarhatoiminnalla pyrittiin vaikuttamaan lapsiin ja nuoriin. Kotitalousalan oppilaitokset oli perustettu nuoria naisia varten, jolloin naisten rooli puutarhakulttuurin välittäjinä korostui.

³³ Kalervo 1915, 6.

Koulupuutarhat mielletään usein vain kansakouluihin kuuluvaksi historialliseksi puutarhaksi, vaikka puutarhoja on perustettu myös muihin oppilaitoksiin. Mielikuvaa tukee se, että aktiivisesti toiminut koulupuutarhaliike pyrki edistämään kansakoulujen puutarhaopetusta. Määrällisesti kansakouluja on ollut myös kaikista oppilaitoksista eniten. Koulupuutarhat ovat oleellisesti sisältyneet myös ammatillisiin puutarha-alan oppilaitoksiin. Suomalaisten koulupuutarhojen vilkkain toiminta ajoittui 1800- ja 1900-lukujen vaihteeseen ja 1900-luvun ensimmäisille vuosikymmenille. Tuolloin puutarhaviljely oli vielä melko harvinaista tavallisten suomalaisten keskuudessa ja siihen suhtauduttiin ennakkoluuloisesti. Koulupuutarhat liittyivät laajempaan yhteiskunnalliseen ilmiöön, jolla pyrittiin edistämään puutarhaviljelystä väestön elintason kohottamiseksi sekä terveellisen ruokavalion ja elämäntavan omaksumisessa. Keittiökasvien omavaraista viljelystä on suosittu etenkin taloudellisina lamakausina. Erilaiset yhdistykset ja järjestöt edistivät myös tarmokkaasti puutarhaviljelystä.

2.1.1 Koulupuutarha-aate

Koulupuutarhat olivat maalais- ja kaupunkikansakoulujen, seminaarien, oppikoulujen sekä kotitaloudellisten oppilaitosten yhteyteen perustettuja puutarhaviljelyksiä, joiden tarkoituksena oli havainnollistaa lähinnä puutarhanhoidon ja luonnontieteiden opetusta. Tavoitteena oli myös herättää kiinnostus puutarhanhoitoon ja toisinaan puutarhataiteeseenkin.³⁴ Oppilaalla saattoi olla koulupuutarhassa oma viljelyspalsta, jota hän hoiti ja havainnoi koko kasvukauden ajan sekä sai osan sadosta itselleen. Kaupungeissa eri kansakoulujen puutarhat järjestettiin usein samaan paikkaan isoksi ryhmäpuutarhaksi.³⁵ Tasakokoiset palstat ja käytäväverkosto muodostivat suuren tilkkutäkkimäisen puutarhan. Koulupuutarhaa voidaan pitää opetuksellisten, kasvatuksellisten ja käytännöllisten tekijöidensä summana, jossa käytännön työt, teoreettinen opetus ja koulu-alueen järjestelyt liittyvät toisiinsa³⁶. Ne ovat olleet myös mallipuutarhoja ja esimerkki-kohteita, joiden avulla toivottiin puutarhakulttuurin leviävän väestön keskuudessa. Puutarhojen välityksellä voitiin valistaa ihmisiä esimerkiksi monipuolisesta ruokavaliosta, fyysisen työn tärkeydestä ja sen virkistävästä vaikutuksesta, taloudellisesta säästäväisyydestä

³⁴ Merivuori 1987, 78.

³⁵ Hyvönen 1922, 33, 51; Kalervo 1915, 5; Pernu 2000, 105–108.

³⁶ Karjula 1998, 11.

sekä siitä millainen on ihanteellinen ja viihtyisä asuinympäristö.³⁷ Koulupuutarhat saavuttivat tavoitteensa ja ne ovat osaltaan vaikuttaneet puutarhakulttuurin ja etenkin keittiökasvien viljelyn leviämiseen Suomessa. Aina ensimmäiseen maailmansotaan asti suuri osa suomalaisista uskoi vahvasti, ettei puutarhaviljely eikä erityisesti hedelmäviljely menesty kylmässä ilmastossa ja karussa maaperässä. Käsitystä tuki myös virallinen maatalouspolitiikka, jonka mukaan karjatalous ja viljanviljely olivat tärkeimmät maatalouden alueet.³⁸

Koulupuutarhan syntymaana pidetään Itävaltaa, ja koulujen yhteyteen perustetut puutarhat yleistyivät Keski-Euroopan maissa Itävallan esimerkin mukaisesti. Itävallan koulusääntö määräsi jo 1860-luvun puolivälissä, että jokaisessa maalaiskansakoulussa oli oltava puutarha istutuksineen ja koeviljelmineen. Laajasti koulupuutarhaidea levisi eri maihin vasta vuoden 1873 Wienin maailmanäyttelyssä, jossa esiteltiin koulupuutarhaa. Sveitsissä, Saksassa, Ranskassa ja Belgiassa toiminta alkoi 1870–80 -luvuilla. Myös Ruotsissa koulupuutarhoja alettiin perustaa samoihin aikoihin. Koulupuutarhaatteeseen kuului puutarhassa työskentelyn kasvattavan vaikutuksen korostaminen. Käytännön työtä tekemällä lapset ja nuoret oppivat kunnioittamaan fyysistä työtä ja se vieroitti joutilaisuudesta ja laiskuudesta. Työn avulla oppilaista kasvoi itsenäisiä, luovia yksilöitä ja heihin juurtui järjestyksen ja puhtaudentaju.³⁹

Uno Cygnaeuksen laatiman ehdotuksen perusteella muokattiin Suomen ensimmäinen kansakouluasetus vuonna 1866. Kansakoulu ehdotusta varten Cygnaeus teki pitkän opintomatkan eurooppalaisiin kansakouluihin ja tutustui todennäköisesti myös koulupuutarhatoimintaan⁴⁰. Ensimmäisestä kansakouluasetuksesta lähtien puutarhaopetus kuului kansakoulunopettajia valmistavien seminaarien ja kansakoulujen opetusohjelmaan joko vapaaehtoisena tai varsinaisena oppiaineena. Opetus säännöllistyi kuitenkin vasta vuosisadan vaihteessa. Cygnaeuksen aloitteesta Jyväskylään perustettiin Suomen ensimmäinen opettajaseminaari. Se aloitti toimintansa väliaikaisena vuonna 1863 ja se vakinaistettiin kansakouluasetuksen yhteydessä vuonna 1866. Seminaarin puutarha oli Suomen

³⁷ Karjula 2001, 136–139; Pernu 2000, 109–110.

³⁸ Simonen 1961, 183, 185.

³⁹ Merivuori 1987, 78–80; Pernu 2000, 102–103.

⁴⁰ Merivuori 1987, 78.

ensimmäinen kansanopetuksellinen koulupuutarha.⁴¹ Seminaarien puutarhaopetuksella oli ratkaiseva merkitys, sillä kansakouluopettajien omalla aktiivisuudella ja esimerkillä oli vaikutusta puutarhaharrastuksen leviämiseen koulupaikkakunnalla. Tästä johtuen etenkin maaseudun kansakoulujen puutarhat ovat poikenneet paljon toisistaan niin laajuudeltaan kuin toimintamuodoiltaan⁴². Seminaarin puutarhan kuului olla maalaiskansakoulun täydellistynein ja laajennettu muoto sekä kooltaan että kasvilajeiltaan. Puutarhaan piti sisältyä myös kasvihuone.⁴³ Opettajaseminaarien puutarhureiden ja lehtoreiden sekä muiden oppilaitosten puutarhaopettajien joukossa oli aktiivisia puutarha-aatteen kannattajia. Monet heistä kirjoittivat oppikirjoja ja lehtiartikkeleita sekä olivat mukana alan yhdistyksissä⁴⁴.

Suomessa koulupuutarhat yleistyivät vasta vuosisadan vaihteessa ja etenkin 1900-luvun alkupuoli oli niiden kukoistuskautta. Puutarha-alan koulutus ja neuvonta olivat vielä vakiintumattomia, joten kansakoulujen opetus ja ohjaus oli tarpeellista. Kansakoulujen koulupuutarhatoiminnan edistämiseksi perustettiin vuonna 1909 puutarhaneuvojan toimi ja koulukasvitarhayhdistys vuonna 1914. Tavoitteena oli saada jokaiseen kansakouluun puutarha ja puutarhanhoito viralliseksi oppiaineeksi, herättää kiinnostusta puutarhailijelyyn ja edistää hyötykasvituotantoa elintarvikepuulan helpottamiseksi.⁴⁵ Yrityksestä huolimatta puutarhaopetus ei tullut viralliseksi oppiaineeksi kansakouluissa, mutta seminaareissa se sai virallisen oppiaineen aseman vuonna 1917⁴⁶.

Koulupuutarhojen perustamista maalaiskansakouluihin pidettiin tärkeänä, mutta puutarhoja perustettiin myös kaupungeissa. Maalais- ja kaupunkikansakoulujen puutarhat erosivat toisistaan siinä, että maaseudulla puutarha sijaitsi koulun läheisyydessä, mutta kaupungeissa monilla kansakouluilla oli yhteinen koulupuutarha⁴⁷. Maaseudun koulupuutarhat muodostuivat pääasiassa kahdella tavalla. Se tehtiin joko opettajan aikaisemmin perustamasta omasta puutarhasta tai sen osasta tai puutarha perustettiin alusta alkaen esimerkiksi Suomen koulupuutarhayhdistyksen mallisuunnitelmien ja muiden asian-

⁴¹ Karjula 2001, 136–137.

⁴² Pernu 2000, 110.

⁴³ Hyvönen 1922, 36.

⁴⁴ Karjula 2001, 139; Alanko & Kahila 1994, 29–36.

⁴⁵ Merivuori 1987, 78–80; Arino 2012, 15.

⁴⁶ Simonen 1961, 196; Karjula 2001, 139.

⁴⁷ Merivuori 1987, 82.

tuntijaohjeiden mukaan kunnan avustuksella. Koulupuutarhaan tuli kuulua keittiökasvi-
tarha, hedelmä- ja marjapensasalue, taimisto, oppilaiden viljelypalsta ja peltokasvien
koeviljelyalue vuoden 1918 kasvitarhanhoidon opetussuunnitelman mukaan. Puutarhan
satoa hyödynnettiin myös koulukeittiössä, jolla oli samanlaisia tavoitteita suomalaisten
ruokavalion parantamiseksi kuin koulupuutarhoillakin. Koulukeittoyhdistys jakoi vuo-
sittain juurikasvien siemeniä ilmaiseksi usealle sadalle koululle.⁴⁸ Ihanteelliseen koulu-
ympäristöön kuului koulupuutarhan lisäksi koulupuisto, kasvitieteellinen osasto ja opet-
tajan puutarha⁴⁹.

2.1.2 Emäntäkoulut

Emäntäkoulun alkuperäisenä tarkoituksena oli antaa maalaistalojen hoitajiksi aikoville
nuorille naisille opetusta tehtävissä, jotka kuuluivat kodin hoitajalle maalaisoloissa.
Emäntäkoulu antoi myös jatkokoulutusmahdollisuuden kotitalousopettaja- ja kotitalo-
usneuvojakoulutukseen. Emäntäkoulussa opittiin vuodenaikojen mukaisesti kodin työt
samalla tavoin kuin ne maaseudulla tehtiin. Kotitalousopetus on ollut sidoksissa yhteis-
kunnan kehitykseen ja olosuhteisiin. Opetusta on eniten kaivattu poikkeuksellisina ai-
koina, kuten sota- ja pulavuosina.⁵⁰

Kansallinen herääminen ja isänmaallisuus 1800-luvun lopussa vaikuttivat suomalaisen
kansakoululaitoksen syntyyn. Samaan aikaan virisi myös ajatus maaseudun nuorten
naisten, tulevien talonemäntien, koulutustarpeesta ja sivistämisestä. Varhaisimpana
emäntäkouluja koskevana kirjoituksena pidetään Agathon Meurmanin kirjoitusta ”*Kan-
san sivistämisestä*” vuodelta 1858. Hänen mukaansa sivistys on aloitettava naisesta.⁵¹

Naisten joukossa olisi talollisten eli talon emäntäin luokka paraiten vaikuttava
kansan sivistämiseen. Sen vuoksi olisi näitä emänniksi tulevia ensialuksi paras-
taan saatava paremmin valistuneemmiksi. Se tahtoo sanoa: talontyttärille pitää
saataman koulu, jossa heille kirjoittamisen, luvunlaskun sekä maantieteen, luon-
non opin, Suomen historian ja yleisempien perustuksien ohessa annetaan harjoi-

⁴⁸ Pernu 2000, 103–104, 110–111.

⁴⁹ Hyvönen 1922, 39–63.

⁵⁰ Partanen 2005, 14.

⁵¹ Laine 1931, 75; Lehtinen 2008, 12–13.

tella kaikissa emännöimiseen kuuluvissa asioissa, niin kuin ruuvan laitossa, kyökkiryytimaan hoidossa, karjanhoidossa, kehräämisessä, kutomisessa, ompelemisessa j.n.e. ; sillä paljonhan niitä on toimellisella talonemännällä tehtäviä ja tiedettäviä.⁵²

Kesti kuitenkin kolmisenkymmentä vuotta ennen kuin maaseudulle alettiin perustaa emäntäkouluja 1880-luvulta lähtien. Kaupungeissa oli talouskouluja perustettu jo edeltävällä vuosikymmenellä.⁵³ Kotitalousopetuksen historiaa tutkinut Katri Laine on jakanut ennen vuotta 1900 perustetut varhaiset emäntäkoulut kolmeen ryhmään: Ellenöläiset emäntäkoulut, Leo Mechelinin emäntäkoulut ja niin kutsutut vale-emäntäkoulut. Ellenöläisten koulujen esikuva otettiin Ruotsista Ellenön koulusta, joka toimi yksityisellä maatilalla. Tämän mallin mukaisia kouluja perustettiin Suomeen viisi eri puolille maata. Emäntäkoulujen määrä kasvoi 1890-luvulla, jolloin syntynyt kotitalousalan koulumuoto oli kotimainen ja luultavasti siksi se Laineen mukaan juurtui parhaiten Suomeen. Vuoden 1891 valtiopäivillä Liberaalisen puolueen johtaja Leo Mechelin ehdotti, että joka kuntaan perustettaisiin valtion ylläpitämä emäntä- ja isäntäkoulu, koska kunnat eivät kykene niitä itse kustantamaan. Idean ehdotukseen Mechelin oli saanut Uno Cygnaeukselta, joka oli pari vuotta aikaisemmin puhunut asiasta. Mechelinin ehdotus kotitalousopetuksesta herätti vilkasta keskustelua. Ensimmäinen Mechelinin koulu, joka sai valtionavustusta perustamiskuluihin, oli Orimattilan emäntäkoulu. Se aloitti toimintansa vuonna 1893. Orimattilan emäntäkoulun jälkeen perustettiin 1890-luvulla alle kymmenen emäntäkouluja, joista osa toimi vain lyhyen hetken. Useilla paikkakunnilla nais- ja isäntäyhdistykset toimivat aktiivisesti emäntäkoulujen perustamisen puolesta. Vale-emäntäkouluilla Laine tarkoitti kansanopistojen yhteyteen perustettuja emäntäkouluja. Kansanopistoille ei myönnetty määrärahaa jatko-opiskelua varten, koska kenraalikuvernööri piti kansanopistoja uhkana ja eräänlaisina yllytyslaitoksina Venäjän valtaa vastaan. Saadakseen taloudellista tukea kansanopistoihin alettiin perustaa emäntäkouluja. Vuonna 1897 Suomessa oli jo 20 kansanopistoa. Niiden emäntäkoulut saattoivat aiheuttaa haittaa varsinaiselle emäntäkouluaatteelle, ja niiltä lakkautettiin nimi emäntäkoulu Suomen itsenäistymisen jälkeen vuonna 1918.⁵⁴

⁵² Laine 1931, 76 Agathon Meurmanin mukaan (”Kansan sivistämisestä” *Suometar* 3/9 1858 A. M-n.).

⁵³ Niromaa 2006, 5.

⁵⁴ Laine 1931, 80–120; Lehtinen 2008, 13–14.

Ensimmäisiä kouluja Suomessa, joka yhdisti kasvitarhanhoidon ja kotitalousopetuksen, oli Pohjois-Pohjanmaalla Haapavedellä toimintansa vuonna 1893 aloittanut Haapaveden kasvitarha- ja keittokoulu. Koulun perusti rovastinna Nora Pöyhönen, joka halusi opettaa tavalliselle kansalle kasvitarhan hoitoa ja kasvien käyttöä osana monipuolista ruokavaliota. Matkoilla miehensä rovasti Juho Pöyhösen kanssa, rovastinna oli nähnyt elinolojen puutteellisuuden ja ympäristön karuuden. Opetusta annettiin ensin kansakoulun työille, jotka saivat käydä pappilan puutarhassa käsityötunnilla. Pöyhönen kuitenkin huomasi opetuksen riittämättömyyden ja päätti perustaa naisille Haapaveden kasvitarha- ja keittokoulun. Aluksi koulu toimi Haapaveden pappilassa, jonka puutarha oli monipuolinen havaintoalue. Ruustinna hankki 1900-luvun alussa kirkon läheltä Alamaan tilan, jonne koulu siirtyi. Koulun rakennukset, puutarhan rakenteet ja puutarhakalusteet suunnitteli arkkitehti Wivi Lönn. Puutarhan lisäksi kouluympäristöön kuului myös puisto. Koulun kävivät etenkin maaseudun tytöt, jotka olivat kotonaan oppineet puutarhanhoidon perusteet⁵⁵. Haapaveden kasvitarha- ja keittokoulun tunnetuin oppilas lienee Järvenlinnan puutarhakoulun johtaja ja puutarhakirjoittaja Jenny Elfving, joka on vaikuttanut suuresti suomalaiseen puutarhakulttuuriin⁵⁶. Nora Pöyhönen oli itseoppinut puutarhuri, joka innokkaasti otti asioista selvää esimerkiksi useilla tutustumiskäynneillään Etelä-Suomen puutarhakohteisiin. Hänestä kehittyi taitava puutarhasuunnittelija, jonka yhteistyönä arkkitehti Wivi Lönnin kanssa luotu Haapaveden kasvitarha- ja keittokoulu puistoineen on yhä olemassa, tosin monta nimenvaihdosta läpikäyneenä⁵⁷. Nora Pöyhönen on opetustyön lisäksi välittänyt tietämystään muun muassa kirjoittamalla tyttärensä Maiju Pöyhösen kanssa oppikirjan *Kodin kasvitarha. Opas keittiökasvien, marjain, hedelmien, koristepuiden ja pensaiden, avomaan kukkien ja huonekasvien viljelemiseen* (1927).

Uudelle koulutusmuodolle, joka yhdisti puutarha- ja kotitalousopetuksen ei ollut yhtenäistä ja vahvistettua ohjesääntöä. Koulut toimivat hyvin erilaisilla perusteilla ja ne poikkesivat toisistaan myös kestoaltaan. Eduskunnan valtiopäivillä vuonna 1907 naisten aloitteesta tehtiin esitys, jonka perusteella asetettiin komitea miettimään naisten kotitalousopetusta ja varsinkin opettajien ja neuvojien kouluttamista kotitalousalalle. Komitea

⁵⁵ Iisakkila 2001, 152–155.

⁵⁶ Jenny Elfving on kirjoittanut esimerkiksi teokset *Puutarhasuunnitelmia* (1913), *Kukkaviljely avomaalla* (1921) ja *Suomalaista puutarhataidetta* (1929).

⁵⁷ JEDU, Haapaveden ammattiopisto.

aloitti työnsä vuonna 1908 ja sen mietintö valmistui vuonna 1915. Komitean puheenjohtajana toimi Bruno Granit-Ilmoniemi ja jäseniksi kutsuttiin rovastinna Nora Pöyhönen, vapaaherratar Iida Yrjö-Koskinen, Järvenlinnan puutarhakoulun johtaja Jenny Elfving ja Niittylahden puutarhakoulun ja Pohjois-Karjalan kansanopiston johtaja J.H. Hakulinen.⁵⁸

Komitean mukaan naisten kotitaloudenhoidon tehtäviin kuului muun muassa ruoanlaitto, vaatteiden valmistaminen ja kunnossapito, kodin puhtaanapito sekä lastenhoito ja -kasvatus. Maalaisoloissa tehtäviin kuului lisäksi kotieläinten- ja puutarhanhoito sekä maitotaloudesta huolehtiminen. Komitean mielestä naisille piti järjestää sellaista kasvitarhaopetusta, jossa huomio kiinnitetään pääasiassa keittiökasviviljelykseen ja vähenevässä määrin hedelmä-, koriste-, huonekasvi ja mahdollisesti johonkin muuhun kasvitarhaviljelyn erikoisalaan. 1890-luvun lopulta alkaen oli melkein vuosittain perustettu kouluja, jotka antoivat kotitalousopetusta naisille. Ne eivät kuitenkaan tyydyttäneet olemassa olevaa tarvetta. Kansanopistojen yhteydessä toimivat emäntäkoulut mukaan lukien oppilaitoksia oli useita kymmeniä. Vuoden 1910 luetteloinnin mukaan suurin osa kotitalouskouluista sijaitsi Uudenmaan, Turun ja Porin sekä Vaasan ja Viipurin lääneissä. Alan oppilaitokset olivat harvinaisia maan sisä- ja itäosissa. Komitean mielestä kotitalousopetuksen ongelmat liittyivät koulujen riittämättömyyteen, maantieteellisesti epätasaiseen jakautumiseen ja etenkin niiden erilaisiin opetusohjelmiin. Mietinnössä todettiin kotitalousopetuksen olleen uudisraivaajan vaivalloista ja suuntaa etsivää työtä, sillä jokainen koulu oli lähes itsenäisesti joutunut tekemään opetussuunnitelmansa. Tästä syystä oli syntynyt kirjava joukko erilaisia koulumuotoja. Ruokatalousopetuksen suunnittelussa oli saatu vaikutteita Ruotsista ja Saksasta sekä osittain myös Englannista. Komitean mukaan kasvitarhanhoidon opetus naisille oli sen sijaan kehitetty kotimaassa, eikä mallia ollut otettu ulkomailta. Päinvastoin suomalaiset kasvitarhakoulut olivat vaikuttaneet naapurimaiden opetuksen järjestämiseen. Komitea totesi myös, että kasvitarhanhoidon tila oli Suomessa surkea. Tilanteen parantaminen juuri kouluissa ja oppilaiden kautta oli ollut urauurtavaa ja merkittävää jo melko varhaisessa vaiheessa.⁵⁹

⁵⁸ Naisten kotitaloudenhoito-opetuksen järjestämistä varten asetetun komitean mietintö 1915, 4 (1/2).

⁵⁹ Naisten kotitaloudenhoito-opetuksen järjestämistä varten asetetun komitean mietintö 1915, 1-14 (2/2).

Laajan keskustelun kohteeksi kotitalous nousi vasta 1920-luvulla, jolloin esimerkiksi säädettiin kotitalousoppilaitoksia koskevat lait ja kotitaloustiede nousi huomattavaan asemaan. Lainsäädännön myötä kotitalousopetus jakaantui useisiin erityyppisiin oppilaitoksiin. Maataloushallituksen alaisia olivat yksivuotiset emäntäkoulut, kaupunkien puolivuotiset talouskoulut, viidestä kuukaudesta seitsemään kuukauteen kestävät kotitalouskoulut ja kotitalousneuvojakursseja järjestävät kotitalousopistot. Kotitalouskysymyksen nousuun vaikutti osaltaan ensimmäisestä maailmansodasta johtuva pula-aika, joka korosti säästäväisyyden merkitystä kotitalouden hoidossa. Myös rationalisoinnin aate haluttiin ulottaa ihmisten kotitalouksiin.⁶⁰

Keski-Suomen Emäntäkoulun syntyvaiheet ulottuvat 1920-luvulle, jolloin kotitalousasioista keskustelu oli ajankohtaista ja vilkasta. Keski-Suomen Maanviljelysseuran kokouksessa vuonna 1925 ehdotettiin talouskoulun perustamista Saarikon tilalle Laukaassa. Seuran jäsenten mukaan koulun opetusohjelman tuli vastata maaseudun naisten tarpeisiin. Valmisteluvaiheiden jälkeen maanviljelysseura jätti valtioneuvostolle huhtikuussa 1929 anomuksen, jolla johtokunta anoi määrärahaa valtion omistaman ja ylläpitämän emäntäkoulun perustamiseksi. Esitys hyväksyttiin saman vuoden syksyllä. Emäntäkoulua ei kuitenkaan perustettu Saarikon tilalle, sillä maataloushallituksen kotitalouden tarkastajan Elina Kanervion mukaan tilalta ei löytynyt sopivaa paikkaa koululle. Lopulta paikka löytyi Mankolan tilalta Palokasta.⁶¹ Kotitalousopetusta pohtineen komitean mietinnössä vuodelta 1915 todettiin, että Sisä-Suomessa kotitalouskoulut olivat harvinaisia. Keski-Suomen Emäntäkoulu vastasi tähän tarpeeseen.

Keski-Suomen Emäntäkoulun perustamiseen kietoutuu myös koulutusosalalle merkittävä parannus, sillä Suomen ensimmäinen kotitalousoppilaitoksia koskeva laki ja siihen liittyvät asetukset laadittiin vuonna 1929 ja ne tulivat voimaan 1.1.1930. Lain mukaan kotitalousoppilaitoksilla tarkoitettiin kotitalousopistoja, emäntäkouluja, kotitalouskouluja, kiertäviä talouskoulua, talouskouluja tai muita näihin verrattavia oppilaitoksia. Kotitalousoppilaitokset olivat joko valtion, yksityisten tai yhteisöjen omistamia. Yksityiset oppilaitokset, joiden perustamiseen oli myönnetty valtionavustusta tai joita kannatettiin

⁶⁰ Niromaa 2006, 5.

⁶¹ Partanen 2005, 18.

valtionvaroilla, olivat viranomaisten valvonnassa. Eri koulumuodot poikkesivat opetussisällöltään ja kestoaltaan.⁶²

Emäntäkouluista 31.12.1929 annetun asetuksen mukaan koulun tarkoituksena oli antaa naisille opetusta maalaiskotien hoitajille kuuluvissa tehtävissä sekä muutenkin edistää kotitalouden kohottamista tarkoittavaa toimintaa. Emäntäkoulut olivat maataloushallituksen valvonnan alaisia ja niiden toimintaa valvoi kolmihenkinen johtokunta. Emäntäkoulukurssin lisäksi voitiin koulussa järjestää kotitalouskoulukurssi joko koulun vakinaisena jokavuotisena oppikurssina tai maataloushallituksen suostumuksella ajoittaisena kurssina. Muita erikoiskursseja voitiin myös järjestää maataloushallituksen suostumuksella. Emäntäkoulukurssi kesti yhden vuoden, alkaen marraskuun alussa ja päättyen lokakuun loppuun. Kotitalouskurssi kesti viidestä kuukaudesta seitsemään ja erikoiskurssit kestivät vähintään kaksi ja enintään kahdeksan viikkoa. Emäntäkoulukurssilla annettiin opetusta seuraavissa aineissa: kodinhoito, ruokatalous, puutarhanhoito, käsitöet, maatalousaineet, lastenhoito, terveys- ja sairashoito, yhteiskuntaoppi, kasvatusoppi, laskento, kirjanpito ja asioimiskirjoitus. Opetusohjelmiin voitiin lisätä yleissivistäviä aineita, ja oppilaille oli varattava tilaisuus laulu-, voimistelu- ja urheiluharjoituksiin. Opetuksessa oli mahdollisimman paljon käytettävä havainto-opetusta ja tietopuolisen opetuksen ohella oppilaille oli annettava käytännöllistä harjoitusta. Lisäksi emäntäkoulun oli järjestettävä yhteisiä keskustelukokouksia ja retkiä. Puutarhaopettajan toimeen hakijan oli oltava suorittanut puutarhaopettajatutkinto valtion kotitalousopettajaopistossa. Tietyin ehdoin voitiin kuitenkin hyväksyä puutarhaopettajaksi Lepaan puutarhaopiston oppikurssin suorittanut. Emäntäkouluun hakijan tuli olla täyttänyt 17 vuotta ja hänen oli esitettävä todistukset ylempään kansakoulun suorittamisesta tai, että hänellä oli vastaavat tiedot. Lisäksi hakijan tuli olla hyvämaineinen, terve ruumiinrakenteeltaan, eikä hän saanut sairastaa tarttuvaa tautia. Alaikäisellä hakijalla tuli olla holhoojan suostumus.⁶³

Kotitalouskurssi saattoi sisältyä emäntäkouluissa annettuun opetukseen, mutta opetusta voitiin antaa myös itsenäisessä oppilaitoksessa. Kotitalouskouluista annetun asetuksen 31.12.1929 mukaan koulun yleiset tavoitteet ja pääsyvaatimukset olivat samat kuin

⁶² Hakkila (toim.) 1936, 407.

⁶³ Asetus emäntäkouluista 31.12.1929; Hakkila (toim.) 1936, 160.

emäntäkouluissa. Kurssin kesto oli lyhyempi kuin yksivuotisen emäntäkoulun ja se alkoi joko huhtikuussa tai toukokuussa. Opetusohjelma oli samankaltainen kuin emäntäkoulussa, mutta kotitalouskurssin oppiaineista oli karsittu pois kasvatuseritys, laskenta ja maatalousaineet oli korvattu pienkarjanhoidolla.⁶⁴

Laki kotitalousoppilaitoksista ei sisältänyt säädöksiä kotitalousopettajien koulutuksesta. Niistä oli jo aikaisemmin vuonna 1922 säädetty laki kotitalousopettajaopiston menosäännön ja opiston käyttämisestä suoritettavien maksujen perusteista. Samana vuonna astui voimaan asetus kotitalousopettajaopistoista. Säädökset liittyivät Järvenpään kotitalousopettajaopiston perustamiseen, josta tuli ensimmäinen valtiollinen maataloushallituksen alainen kotitalousopettajia kouluttava oppilaitos. Asetuksessa muun muassa määriteltiin, että koulun tuli olla kaksivuotinen sisäoppilaitos. Järvenpään kotitalousopettajaopisto perustettiin vuonna 1928 palvelemaan maaseudun kotitalousoppilaitosten opettajatarvetta. Sitä ennen opettajakoulutusta oli annettu vain muutamassa yksityisessä oppilaitoksessa, joista valmistuneet talousopettajat työskentelivät lähinnä kaupunkien kouluissa. Kotitalousopettajien lisäksi opistossa koulutettiin puutarhanhoidon opettajia vuosina 1928–1967. Suomen toinen valtiollinen kotitalousopettajaopisto oli vuonna 1947 perustettu Keski-Suomen kotitalousopettajaopisto eli vanha emäntäkoulu.⁶⁵

Vuosikymmenten saatossa alun perin emäntäkouluina aloittaneiden oppilaitosten koulutustehtävä ja -rakenne ovat muuttuneet ja laajentuneet yhteiskunnan ja elinkeinorakenteen muutosten myötä⁶⁶. Koulujen nimenmuutokset heijastelevat tapahtuneita muutoksia. Emäntäkoulu -nimitys jäi historiaan 1980-luvun puolivälissä.

2.2 Suomalainen puutarhataide 1900-luvun alkupuolella

Historiallisia puutarhoja voidaan tarkastella puutarhataiteen näkökulmasta esimerkiksi tyyllisten piirteiden perusteella. Keski-Suomen Emäntäkoulu valmistui 1930-luvun alussa, jolloin arkkitehtoninen muotopuutarha alkoi muuttua yhä enemmän funktionaalisen puutarhan suuntaan.

⁶⁴ Asetus emäntäkouluista 31.12.1929; Hakkila (toim.) 1936, 406–407.

⁶⁵ Niromaa 2006, 5, 11.

⁶⁶ Tomminen 1993, 6.

Saksalainen Christian Ranck määritteli vuonna 1909 puutarhataiteen kuvaamataidelajiksi, joka tiettyjä taiteellisia periaatteita ja esteettisiä lakeja noudattaen luo puutarhan eheäksi kokonaisuudeksi. Hänen mukaansa puutarhataiteen historiaa tutkittaessa tarkastellaan puutarhataiteilijan eri elementtien avulla luomia muotoja ja suunnitteluperiaatteita, jotka eri maissa ja eri makusuunnissa ovat olleet vallitsevia. Puutarhoilla on ollut historiallisia kehityskausia, joilla on omat taiteelliset periaatteensa ja sääntönsä. Ranckin mielestä puutarha muodostui taideteokseksi vähitellen kulttuurin kehityksen myötä. Käänteentekevää oli puutarhan yhdistäminen teiden avulla entistä kiinteämmin rakennukseen ja kun se pelkästä hyötyviljelmästä kehittyi myös virkistyspaikaksi. Puutarhan jakoa kauneusvaikutelman saavuttamiseksi Ranck piti puutarhataiteen perustana.⁶⁷

Perinteisesti puutarhataiteen historiaa on tarkasteltu tyylihistorian, taiteellisen ilmaisun ja muodon evoluution näkökulmasta. Yhteiskunnalliset seikat ja ympäristötekijät on otettu usein huomioon, vaikka ne eivät olekaan olleet tutkimuksen ytimessä. Puutarhataiteen tyylihistoria vastaa melko hyvin rakennustaiteen historian tyyllillistä luokittelua. Puutarhataiteen ilmiöitä tarkastellessa on hyödyllistä tehdä rinnastuksia arkkitehtuuriin, ja tiettyinä aikakausina se on jopa välttämätöntä. Puutarhataide ja rakennustaide voidaan nähdä tilataiteen lajeina; molemmat ovat tilojen, kappaleiden ja pintojen jäsentelyä. Kappaleet ja pinnat ovat erilaisia ominaisuuksiltaan, ja puutarhataiteessa ulkotila vaihtelee pihasta, pienestä puutarhasta ympäristöksi ja kokonaiseksi maisemaksi. Tavanomainen tapa on jakaa puutarhat muoto- ja maisemapuutarhoihin, ja näitä perustyyppejä voidaan seurata läpi historian. Ne ovat esiintyneet vallitsevina tiettyinä aikoina, mutta myös rinnakkaisina ja toisiinsa sekoittuneina. Funktionaaliselta kannalta tarkastellen länsimaalainen puutarha on osa arkkitehtuuria, oleskelutila ja laajemmin käsitettynä elämän ja eri toimintojen miljöö. Puutarhassa ihminen näyttelee keskeistä osaa. Länsimainen puutarhataide pitää puutarhaa vain harvoin pelkästään näkymänä ja katseltavana kohteena.⁶⁸

⁶⁷ Ranck 1922, 7–8. Teos perustuu Ranckin pitämään esitelmäsarjaan vuonna 1908 ja se ilmestyi Anna Tigerstedin suomennoksena vuonna 1922. Ranckin kirjaa on pidetty pamflettimaaisena ohjelmajulistuksena uuden muotopuutarhan eli arkkitehtonisen puutarhan puolesta (Merivuori 2001, 257 ja Häyrynen toimittajan esipuheessaan teoksessa *Puutarhataiteen historian perusteet*. Sinisalo 1997).

⁶⁸ Sinisalo 1997, 2.

Puutarhataiteen alue on viimeisten vuosikymmenien aikana laajentunut, ja nimitykset maisema- tai miljöötaide, maisemasuunnittelu, maisema-arkkitehtuuri ja miljöösuunnittelu antavat osuvamman mielikuvan puutarhataiteen monipuolista ilmiöistä.⁶⁹ Myös Puutarhataiteen seura käsittää puutarhataiteen toiminta-alueen laajasti. Se sisältää niin tämän hetken maisema-arkkitehtuuria kuin hyöty- ja kansanpuutarhojakin.⁷⁰ Puutarhataiteen tarkastelun lähestymistavat ovat monipuolistuneet ja tutkimus on usein monitieteistä.

2.2.1 Arkkitehtoninen puutarha

Suomessa yleistyi 1910-luvulla uusi puutarhatyyli, jota kutsuttiin arkkitehtoniseksi puutarhaksi tai muotopuutarhaksi. Suuntausta on nimitetty myös formaaliksi, geometriseksi, säännölliseksi, suoralinjaiseksi, mittausopilliseksi ja jugend-puutarhaksi⁷¹. Nämä eri nimitykset kuvaavat hyvin puutarhan olemusta, jonka perustana oli arkkitehtoninen jäsentely. Puutarhat olivat suoralinjaisia, symmetrisiä ja akseleihin pohjautuvia. Selkeästi arkkitehtonisia puutarhoja toteutettiin Suomessa pääasiassa 1910–1920 -luvuilla. Puutarhasuunnittelun lähtökohdaksi tuli rakennuksen arkkitehtuuri. Tavoitteena oli luoda kokonaisuus, jossa keskeistä oli rakennuksen ja puutarhan yhteys, puutarhan tarkoituksenmukaisuus ja sen taiteellinen käsittely.⁷² Uuden muotopuutarhan historiallinen muotokieli kiinnittyi väljästi italialaiseen, englantilaiseen tai keskieurooppalaiseen renessanssi- ja barokkipuutarhaan. Suomeen se omaksuttiin saksalaisista puutarhakouluista 1900-luvun alussa.⁷³ Saksaan uusi puutarhataide oli välittynyt Englannista 1800-luvun lopulla etenkin Arts and Crafts -puutarhojen välityksellä. Arts and Crafts -liikkeen tavoitteena oli päästä eri taiteenlajien eriytyneisyydestä ja koota ne yhteen kokonaistaideteeksi tai kokonaistaideteokseksi.⁷⁴ Tämä periaate voidaan löytää rakennuksen ja sen lähiympäristön yhteyden korostamisen taustalta.

⁶⁹ Sinisalo 1997, 3.

⁷⁰ Puutarhataiteen seura ry - Samfundet för trädgårdskonst rf.

⁷¹ Esimerkiksi Merivuori 2001, 260; Merivuori 1987, 54; Sommerschild 1949, 26; Reijonen 1927, 20–21.

⁷² Merivuori 2001, 260.

⁷³ Häyrynen 2005, 22.

⁷⁴ Merivuori 2001, 256; Merivuori 1987, 54.

Englannissa 1800-luvun lopulla muotopuutarha oli vallitseva tyyli suunta erityisesti pienemmissä kotipuutarhoissa jo ennen varsinaisen Arts and Crafts -puutarhan syntymistä. Suurien puutarha-alueiden ja puistojen suunnittelussa yhdistettiin sekä muoto- että maisemapuutarhan piirteitä. Reginald Blomfield määritteli vuonna 1892 julkaistussa kirjassaan *The Formal Garden in England* muotopuutarhan ihanteeksi englantilaisen 1500-luvun renessanssipuutarhan ja kritisoi voimakkaasti maisemapuutarhaa. Muotopuutarhassa korostui puutarhan ja rakennuksen suhde, jolla pyrittiin taiteelliseen ja dekoratiiviseen vaikutelmaan sekä arkkitehtoniseen tilankäyttöön. Tyylikeinot toteutukseen löytyivät puutarhataiteen historiasta. Leikatut puut ja pensaat, lehti- ja puutarhamajat, pergolat, aurinkokellot ja puutarhaveistokset otettiin jälleen käyttöön. Uusi englantilainen Arts and Crafts -puutarha uudisti vallitsevaa muotopuutarhaa ja tyylin mukaisia puutarhoja toteutettiin erityisesti maaseutuhuviloihin. Suunnittelussa kasvillisuudelle annettiin enemmän huomiota ja suorien historiallisten esikuvien käyttöä haluttiin välttää. Arts and Crafts -puutarhassa yhdistyivät arkkitehtoniset elementit ja yksityiskohdat sekä maalauksellinen kukkien, etenkin perennojen käyttö harkittuine värityksineen ja kukkimisaikatauluineen.⁷⁵ Englannissa suunnan edustajia olivat muun muassa Gertrude Jekyll ja Thomas Mawson⁷⁶. Arts and Crafts -puutarha lukeutui jo moderniin puutarhataiteeseen⁷⁷.

Saksalaiset arkkitehdit omaksuivat uuden ajan muotopuutarhan muista maissa, ja etenkin Englannista tuli ideoita asunosuunnitteluun ja puutarhataiteeseen. Eräs saksalainen vaikuttaja oli arkkitehti Hermann Muthesius, jonka johdolla uusi puutarhatyyli sai kannattajia. Vuonna 1907 ilmestyneessä kirjassaan *Landhaus und Garten* Muthesius kiteytti jugend-puutarhan tai *Architekturgartenin* idean, että puutarha on ”*Raumkunst im Freien*” eli tilataidetta vapaassa ulkoilmassa. Muthesiuksen mukaan puutarha koostui asunnon tapaan huoneita vastaavista tiloista, esimerkiksi terassista, kukkatarhasta, ruohokentästä ja talouspuutarhasta. Eri tilat muodostivat puutarhakokonaisuuden, ja puutarhan tuli muodostaa rakennuksen kanssa yhtenäinen laaja tilakokonaisuus.⁷⁸ Saksalaiseen edelläkävijöihin lukeutui myös arkkitehti ja taidekriitikko Paul Schultze-Naumburg,

⁷⁵ Merivuori 2001, 256; Sinisalo 1997, 178–179.

⁷⁶ Merivuoren (2001, 257) mukaan Suomessa luettiin varsinkin Thomas Mawsonin pääteosta *The Art And Craft Of Garden Making* (1900). Esimerkiksi Annikki Reijonen käytti kirjaa oman teoksensa *Puutarhakauneus* (1927) lähteenä.

⁷⁷ Sinisalo 1997, 179.

⁷⁸ Sinisalo 1997, 183

joka korosti puutarhataiteen tilaluonnetta ja tarkoituksenmukaisuutta teoksessaan *Gärten* 1902⁷⁹. Uuden arkkitehtonisen tyyli suunnan leviämiseksi tärkeitä tilaisuuksia Saksassa olivat puutarhanäyttelyt, joita pidettiin vuosien 1897 ja 1907 välillä. Niihin tehdyt arkkitehtoniset näytepuutarhat toimivat innostavina esikuvina ja osoittivat uuden suunnan puutarhasuunnittelulle.⁸⁰

Saksalla oli tärkeä vaikutus suomalaisen puutarhataiteen kehittymiseen, ja vuosisadan alku merkitsi puutarhasuunnittelun ammatillistumista. Useat suomalaiset opiskelivat 1910-luvun alussa Saksan puutarhaoppilaitoksissa, harjoittelivat saksalaisissa taimistoissa tai tekivät opintomatkoja Keski- ja Länsi-Euroopan maiden puutarhoihin.⁸¹ Saksasta oppia hakivat esimerkiksi Bengt Schalin, Paul Olsson, Elisabeth Koch, Ola Mannström, Katri Antila, Anni Karjalainen ja Aku Salsola⁸². Suomeen arkkitehtoninen tyyli omaksuttiin ottaen huomioon paikalliset olosuhteet ja materiaalien saatavuus.

Arkkitehtonisen puutarhan suunnittelussa tuli kiinnittää huomiota maaperään, ilmasto-olosuhteisiin ja ympäröivään maisemaan. Ne ohjasivat materiaalien valintaa, maaston muotoilua, puutarhan pohjakaavaa, siluetin piirteitä, valon- ja varjonmuodostusta, värin käyttöä sekä arkkitehtonisten elementtien sijoittelua. Tärkeä suunnitteluperiaate oli puutarhan tilallinen jäsentely luomalla ulkoilmahuoneiden sarjoja. Puutarha jaettiin eri osa-alueisiin, kuten ruusukortteleiksi, kukkatarhoiksi, säännöllisiksi nurmikentiksi sekä lepo- ja virkistysalueiksi. Hyötypuutarha sijoitettiin usein koristetarhasta erilleen kivitaikentien taakse. Puutarhan tärkeä kolmiulotteinen vaikutelma saatiin aikaan maanpinnan syvennyksin ja korotuksin, uppoparterrein, terassi-, muuri- ja porraskäytävien sekä kasvillisuuden rakenteellisuutta korostavalla käsittelyllä. Puista ja pensaista tehtiin viherseinämiä, jotka muodostivat tiloja ja rajasivat niitä. Tyypillisesti puut ja koristepensaat olivat muotoon leikattuja tai muotoon kasvatettuja. Leveät kukkapenkit, monivuotiset perennasarat ja kukkareunukset sekä suuret nurmiparterrit yleistyivät arkkitehtonisen puutarhan myötä. Tyyliin kuuluivat temaattiset kukkatarhat tietyn värisistä kukista, tietyn aikakauden muotikasveista tai saman kasvupaikan kasveista, kuten kivikkoryhmät tai alppikasvitarhat. Arkkitehtoniset puutarhat voitiin suunnitella myös

⁷⁹ Merivuori 2001, 256.

⁸⁰ Merivuori 2001, 256; Sinisalo 1997, 183.

⁸¹ Merivuori 2001, 258.

⁸² Merivuori 1987, 54.

tiettyjen kasvisukujen tai -lajien mukaan, joista esimerkkeinä ovat ruusutarhat ja liljatarhat. Värikkäät kukkatarhat olivat yleistyneet puutarhoissa vasta 1800-luvulla, ja arkkitehtoninen puutarha hyödynsi kukkien väriloistoa. Yhden tai kahden värin varaan suunniteltujen kukkatarhojen rinnalla suosittiin etenkin Goethen väriympyrän inpiroimia kukkasaroja, joihin istutettiin niin kesäkukkia kuin perennojakin. Kukkasaroille suunniteltiin usein vihreä tausta koristepensaista, jotta värikkäät kukat pääsisivät oikeuksiinsa⁸³. Koristekasveina käytettiin myös köynnöskasveja, jotka kiipeilivät rakennuksen seiniä, säleikköjä ja pergoloita pitkin⁸⁴.

Ihania ovat nk. sateenkaarisaarekkeet, joissa joko saman laaturikkaan suvun väri-
vivahtukset järjestetään vaaleista vähitellen tummenevaan tai sitten eri kukista
muodostetaan sateenkaaren väriasteikko esim. alkaen valkeasta, jatkaen siitä kel-
lervään, keltaiseen, oranssiin, tiilenpunaiseen, punaiseen, karminpunaiseen, si-
nipunaiseen, siniseen, vaaleansinervään, loppuen vihdoon uudestaan valkoiseen,
siitä jatkuen edelleen, jos saraketta riittää, samoin värein, mutta eri kukin.⁸⁵

1900-luvun alun muotopuutarhalle oli tyypillistä selkeä teiden, istutusten ja muiden elementtien säännönmukainen linjaus. Suoraviivaiset linjat loivat pitkiä perspektiivejä ja näkymiä. Perennasarat saattoivat olla jopa useita kymmeniä metrejä pitkiä. Esimerkiksi Lepaan Puutarhaopistoon toteutettiin sata metriä pitkä ja kaksi metriä leveä perennapenkki, johon oli istutettu lähes 90 eri kukkalajia. Parhaiten sen kauniin ja vaihtelevan väriaallokon näki kokonaisuudessaan käytävän päästä katsottuna.⁸⁶ Tarkkaan rajatut tiet olivat usein sora- tai kivettyjä käytäviä. Yksityisessä puutarhassa istutusalueiden lisäksi keskeisiä alueita olivat istuskelupaikka, lasten leikkipaikka ja varakkailla niitä saattoi täydentää tenniskenttä. Kasvihuoneet olivat myös tarpeellisia puutarhojen ylläpidon vuoksi. Ajalle tyypilliset puutarhakalusteet olivat höylätystä puusta valmistettuja ja mieluiten valkoiseksi tai vaaleanruskeaksi maalattuja. Muut puutarhan rakenteet kuten säleiköt toteutettiin samalla periaatteella.⁸⁷ Suosituttuja koriste-elementtejä puutarhassa

⁸³ Merivuori 2001, 260–261; Merivuori 1987, 54, 56.

⁸⁴ Uino 1988, 26; Reijonen 1927, 143–148, 162–165.

⁸⁵ Reijonen 1927, 126.

⁸⁶ Reijonen 1927, 127–129, 172–173.

⁸⁷ Merivuori 2001, 260–261; Merivuori 1987, 54.

olivat portit, pergolat, huvimajat, balustradit, vesialtaat, suihkukaivot, veistokset, aurinkokellot ja kiviurnat⁸⁸.

Merkittävimmät suomalaiset arkkitehtonisen puutarhan edustajat olivat puutarha-arkkitehdit Bengt Schalin (1889–1982) ja Paul Olsson (1890–1973). Molemmat olivat opiskelleet alaa Saksassa Köstritzissä 1900-luvun alussa. Paul Olsson kotiutti Suomeen arkkitehtoniselle tyylille ominaisia elementtejä, esimerkiksi kukkivan muurin sekä geometrisesti jaetut ruusutarhat ja värikkäät perennapenkit.⁸⁹ Ensimmäisiä suomalaisia arkkitehtonisia puutarhoja 1910-luvun loppupuolella olivat Paul Olssonin Hahkialan kartanopuutarha ja Kultaranta⁹⁰, Svante Olssonin suunnittelemat Eläintarhan talvipuutarhan edustan istutukset ja Engelin aukio sekä Bengt Schalinin Villa Norrmarkin puutarha ja Ahlström Oy:n pääkonttorin monumentaalinen edustuspuutarha Noormarkussa⁹¹.

Selkeimmin arkkitehtonisen tyylin mukaisia puutarhoja Suomessa on todennäköisesti suunnitellut Bengt Schalin. Hänen suunnitelmilleen oli tavanomaista, että vähintään rakennuksen lähin ympäristö oli muodoltaan säännöllisen geometrinen ja tiukkalinjainen. Merivuori kuvailee muotoa ankaraksi. Myöhemmin Schalinin suunnittelu muuttui vapaamuotoisemmaksi, ja hänen tuotannostaan muodostui laaja ja monipuolinen. Suunnittelukohteisiin sisältyi niin kaupunkipuistoja, hautausmaita, sairaala-, koulu- ja tehdasympäristöjä kuin lukuisia yksityisiä kartanoita, huviloita ja maalaistaloja. Tunnetuimpia Schalinin suunnittelukohteita ovat Vanajanlinnan puutarhan ja puistoalueiden suunnitelmat vuodelta 1921 ja Pietarsaaren koulupuutarha eli Schaumanin koulupuutarha vuodelta 1916.⁹² Kiinnostava esimerkki Bengt Schalinin hieman myöhäisemmästä suunnittelutyöstä on Järvenpään kotitalousopettajaopiston puutarhasuunnitelma. Opisto oli valmistuttuaan vuonna 1928 Suomen ensimmäinen valtiollinen kotitalousopettajia valmistava koulu.

⁸⁸ Uino 1988, 25–26.

⁸⁹ Merivuori 2001, 258; Uino 1988, 25–26.

⁹⁰ Kultarannan suunnittelusta ja toteutuksesta vastasivat Svante Olsson ja Paul Olsson yhdessä. Svante Olsson (1856–1941) toimi Helsingin kaupunginpuutarhurina ja oli Paul Olssonin isä.

⁹¹ Merivuori 2001, 266; Merivuori 1987, 54.

⁹² Merivuori 2001, 261–265; Merivuori 1987, 56; Arkkitehtuurimuseo, arkkitehtiesittelyt, Bengt Schalin.

Järvenpään kotitalousopettajaopisto perustettiin Helsingin lähelle maaseudulle Järvenpään, jonne oli rautatieyhteys. Valtio hankki Järvenpään kartanolle kuuluneen tilan rakennuksineen uutta opistoa varten. Nykyisin alue on osa Tuusulanjärven kulttuurimaisemaa ja se kuuluu Museoviraston inventointiin RKY 2009⁹³. Uuden päärakennuksen ja vanhojen rakennuksen korjaussuunnitelmien arkkitehdiksi valittiin Jussi Paatela, joka lähetettiin ulkomaille tutustumaan vastaavien oppilaitosten rakennuksiin ja sisustukseen. Paatela tutustui kolme viikkoa kestäneellä matkallaan esimerkiksi Tukholman, Upsalan, Rimforsan, Göteborgin ja Oslon oppilaitoksiin. Järvenpään kartanon tilalla oli harjoitettu laajaa vihannes- ja hedelmäviljelyä, joten uuden koulun puutarha oli jo osittain valmiina. Opettajaopiskelijoiden harjoituskouluna toimi emäntäkoulu, joka sai tilat kartanon päärakennuksesta. Bengt Schalin laati opettajaopistolle puutarhasuunnitelman, joka toteutettiin muun rakennustyön yhteydessä. Lisäksi Schalin suunnitteli vanhan kartanon lähiympäristön puutarhan vuonna 1930. Myöhemmin vuonna 1938 perustettiin vielä erillinen 70 pensaasimärjätarha. Puutarha muodostui viljelyalueesta, kasvihuoneesta ja lavatarhoista sekä koristetarhoista. Lisäksi alueella oli puistoa ja metsää. Ensimmäinen kasvihuone valmistui vuonna 1928 ja toinen sen viereen vuonna 1933.⁹⁴

Schalinin uuden opistorakennuksen puutarhasuunnitelman keskeiset tekijät olivat keskeisakselikäytävä (Kuva 2) ja Tuusulanjärven rantaviivan hallitsema puutarha. Päärakennuksen Paatelan molempia siipirakennuksia peitti toisen kerroksen tasalle köynnöskasvit (*Clematis*) ja niiden sisäänkäyntejä reunustivat pilastereiden tapaan piippuköynnökset. Rakennuksen etupihaa rajasivat puoliympyrän muotoon istutetut pensaat. Sommitelma korosti rakennuksen pääfasadia ja sisäänkäyntiä. Rakennuksen ja lähiympäristön suunnittelua toteutettiin samaan aikaan, ja lopputulosta voidaan pitää Paatelan ja Schalinin yhteisteoksena.⁹⁵ Lisäksi päärakennuksen yhteyteen toteutettiin kivikkoistutus loivaan pengermään, joka laskeutui seinän vierestä ja rajautui käytävän kivireunukseen⁹⁶. Järvenpään kotitalousopettajaopiston viralliset avajaiset pidettiin vasta syksyllä 1930, vaikka opisto oli ollut toiminnassa jo pari vuotta. Parin vuoden aikana kaikki ra-

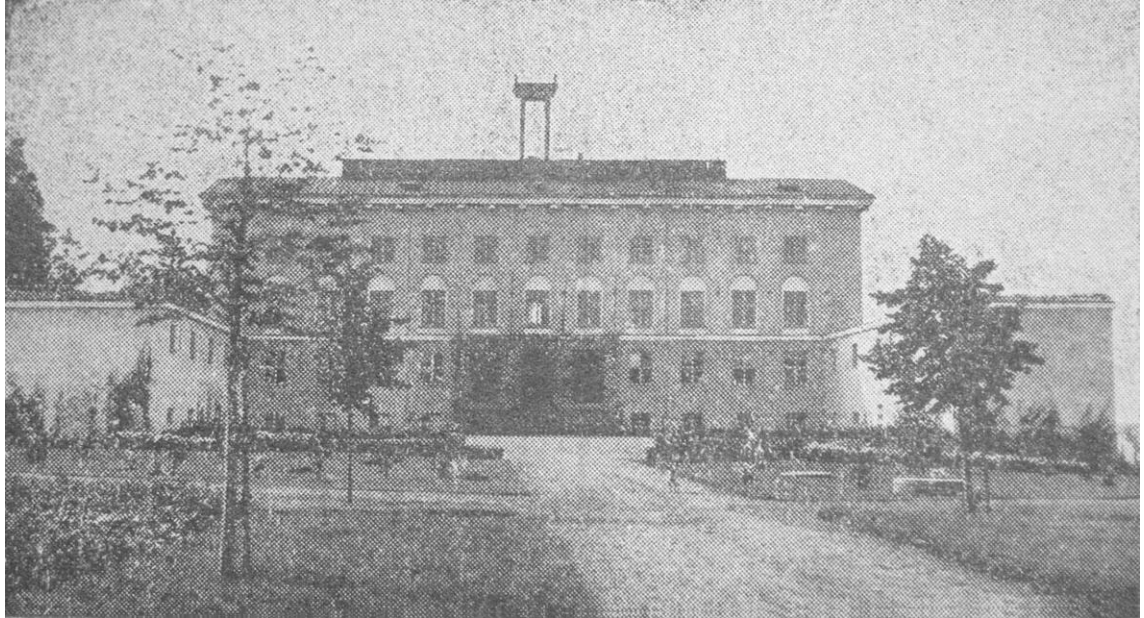
⁹³ Museovirasto 2009, Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt RKY, Tuusulanjärven kulttuurimaisema.

⁹⁴ Niromaa 2006, 17–23.

⁹⁵ Museovirasto, Kulttuuriympäristö rekisteriportaali, Rakennusperintörekisteri, Kohde id: 200063 Kotitalousopettajaopiston alue.

⁹⁶ Niromaa 2006, 20. Kirjan kuvassa Schalin istuttaa kasveja kivikkoiselle pengermälle. Kivikkoistutus sijaitsi mahdollisesti siipirakennuksen kyljessä.

kennukset valmistuivat sekä opiston toiminnalle tärkeä koulupuutarha ja muu ympäristö oli saatu valmiiksi. Avajaisiin mennessä puutarhassa oli jo oppilaiden näytepalstoja ja koeviljelyksiä, joista opiston omaan käyttöön saatiin vihanneksia ja kukkia.⁹⁷

KUVA 2. Järvenpään kotitalousopettajaopiston vuoden 1935–1936 toimintakertomuksen kansikuva.

Suomessa arkkitehtonisia puutarhoja suunniteltiin ensisijaisesti kartanoihin, suuriin maataloihin ja maaseutuhuviloihin. Tyyliä mukailtiin myös muunlaisissa kohteissa kuten vaatimattomammissa huvilapuutarhoissa, pienissä kotipuutarhoissa ja kaupunkipuutarhoissa, kaupunkiaukioissa ja hautausmaissa. 1920-luvulla yleistyivät myös pienviljelijöiden puutarhat.⁹⁸ Kotipuutarhoihin arkkitehtonisesta tyylistä omaksuttiin säännönmukainen jäsentely ja rakennelmat, kun muut koriste-elementit olivat yksinkertaisempia. Turhien teiden ja käytävien perustamista vältettiin, koska ne olivat kalliita perustaa ja ylläpitää. Tärkeimpiä olivat tulotie pihaan ja usein kotipuutarhaan kuului päärakennuksen ympäri johdettu tie. Puutarhaan kuului joitakin istuskelupaikkoja tuoleineen ja pöytineen. Tilanjakajia ja erilaisia seinämiä tehtiin perennasaroista ja pensasistutuksista sekä puutarhaan toteutettiin hyvin usein myös kivikkoryhmä.⁹⁹

Omakotipuutarhojen esikuvina olivat pitkään olleet kartanopuutarhat ja -puistot sekä huvilapuutarhat, jotka kuitenkin mittasuhteiltaan erosivat huomattavasti pienemmistä

⁹⁷ Niromaa 2006, 24–25.

⁹⁸ Merivuori 1987, 56.

⁹⁹ Merivuori 2001, 261; Merivuori 1987, 56.

kotipuutarhoista. Esikuvien muotopuutarha-aiheet eivät enää soveltuneet kotien pihapiiriin, joten ajan henkeen kuului uuden kotipuutarhan tunnetuksi tekeminen.¹⁰⁰

Kotipuutarhan puolesta työskenteli esimerkiksi Elisabeth Koch, joka toimi puutarhaneuvojana ja suunnittelijana ensin Marttaliitossa ja myöhemmin Helsingin kaupungilla vuosina 1925–1955¹⁰¹. Hän kuului sukupolveen, joka oli opiskellut Saksassa 1910-luvulla ja omaksunut arkkitehtonisen ja Arts and Crafts -puutarhan ideoita. Kochin mukaan kotipuutarha edusti uutta puutarhatyyppiä. Hän jaotteli erilaiset kotipuutarhat maanviljelijän kotipuutarhaan, omakotipuutarhaan, huvilapuutarhaan, kesämökin puutarhaan ja siirtolapuutarhaan¹⁰². Elisabeth Koch korosti rakennuksen ja puutarhan yhteenkuuluvuutta ja katsoi, että puutarhan kehityksen tuli seurata rakennusten arkkitehtuurin kehitystä. Kotipuutarhan kuului olla tarkoituksenmukainen, yksinkertainen ja sen tuli soveltua ihmisen arkiseen elinympäristöön sekä sopeutua luontevasti ympäröivään maisemaan. Yksinkertaisuudella Koch tarkoitti muun muassa puutarhan helppohoitoisuutta.¹⁰³

1900-luvun alkupuolelta lähtien yleistynyt kotipuutarha nähtiin laajennettuna kotina ja oleskelupaikkana. Ihanne kotipuutarha oli viihtyisä paikka, joka tarjosi puitteet vapaa-ajan harrastuksille ja esteettiselle nautinnolle.¹⁰⁴ Emäntäkoulujen puutarhaopetus omalla panoksellaan teki tunnetuksi kotipuutarhaa ja kannusti oppilaita puutarhan perustamiseen.

2.2.2 Funktionaalinen puutarha

Arkkitehtonisen puutarhan ankara muoto ja jäykkyys johtivat 1930-luvulla vähitellen uuden vapaamuotoisemman ja maisemapuutarhaa muistuttavan luonnonmukaisemman tyylin omaksumiseen. Muutokseen vaikutti myös se, että arkkitehtoninen puutarha oli raskashoitoinen. Uuden funktionaalisen puutarhan myötä luovuttiin laajoista terassoineista sekä muotopuista ja -pensaista. Kasvien annettiin kasvaa vapaasti ja istutukset

¹⁰⁰ Merivuori 1987, 56; Karisto 2003, 17.

¹⁰¹ Karisto 2003, 17.

¹⁰² Koch 1945, 15.

¹⁰³ Karisto 2003, 17–18.

¹⁰⁴ Sommerschild 1949, 28.

olivat aikaisempaa vapaamuotoisempia. Uusi suuntaus vastasi paremmin lisääntyvän tarkoituksenmukaisuuden vaatimuksiin. Funktionaalisen arkkitehtuurin periaatteiden mukaisesti rakennuksen ja ympäristön välinen raja pyrittiin poistamaan ja tuomaan maisema sisälle huoneisiin.¹⁰⁵

Funktionaalisisessa puutarhassa arkkitehtonisen tyylin perusajatus ulkoilmahuoneista ja tilasarjoista oli edelleen ajankohtainen. Suunnittelun lähtökohtana oli ympäröivä luonto ja maisema. Päinvastoin arkkitehtonisessa puutarhassa rakennuksen arkkitehtuuri ja konstruktio oli enemmän lähiympäristöä määrittävä tekijä. Yleiseksi tavaksi etenkin kotipuutarhoissa tuli suunnitella aivan rakennuksen lähiympäristö arkkitehtonisen tyylin mukaiseksi käyttäen esimerkiksi laattakiviä, kukkaryhmiä, vesialtaita ja pergoloita. Kauempana rakennuksesta puutarhan muoto muuttui vapaammaksi. Puutarhanomistajan yksilöllisten toiveiden mukaisesti järjestettiin muut puutarhan yksityiskohdat ja painopisteet. Innokkaalle viljelijälle suuri talouspuutarha olivat tärkeämpi kuin puutarhan helppohoitoisuutta kaipaavalle.¹⁰⁶

Puutarhan tärkeimmäksi tekijäksi tuli laaja nurmikenttä, joka muodosti suurimman osan puutarhasta ja saattoi ulottua aina rakennukseen asti¹⁰⁷. Nurmikko oli sekä puutarhan esteettinen kaunistus että toimi oleskelu-, leikki-, peli- ja urheilualueena¹⁰⁸. Maalaistalojen pihat olivat perinteisesti olleet nurmipintaisia, ja tämän esikuvan mukaisia nurmikenttiä perustettiin usein suoraan rakennuksen eteen jo arkkitehtonisen tyylin aikana¹⁰⁹. Maaseudun nurmikkopihoja pidettiin kauniina ja kodikkaina sekä nurmikko pihan pintamateriaalina oli käytännöllinen. Hoito oli helpompaa verrattuna pihaan, jossa oli hiekkakäytäviä. Nurmikko, jossa käveltiin ja jota tallattiin, pysyi lyhyenä. Lisäksi jäykkä ”hiekkakäytävätyyli” mukautui huonommin maalaistaloja ympäröivään luonnonmukaiseen maisemaan.¹¹⁰ Maalaistalon nurmikkopiha oli monipuolisen toiminnan näyttämö:

Maalaiskodin piha on kuin asunnon jatke. Se on parhaimmillaan väljä kesäinen tupa, jossa voi oleskella ja lapset leikkiä. Pihalla tuuletetaan ja kuivataan myös

¹⁰⁵ Merivuori 1987, 58; Sommerschild 1949, 28.

¹⁰⁶ Sommerschild 1949, 28–29.

¹⁰⁷ Merivuori 1987, 58; Sommerschild 1949, 28; Olsson 1946, 13.

¹⁰⁸ Merivuori 1987, 58.

¹⁰⁹ Reijonen 1927, 76.

¹¹⁰ Lahti 1949, 211; Elfving 1913, 8.

vaatteita, pestään perunoita, perataan kaloja, puhdistetaan marjoja ja vihanneksia, leikataan matonkuteita ja ratkotaan korjattavia vaatteita. Nurmikkopiha tuntuu tarkoituksenmukaisimmilta.¹¹¹

Tiet ja käytävät suunniteltiin käytännön tarpeiden mukaan, eikä ornamentaaliseksi koristeiksi. Kotipuutarhoissa käytävien ja polkujen pinnoitemateriaaleina suosittiin erilaisia liuskekiviä, mutta kaupunkipuistojen teissä käytettiin edelleen soraa. Kukanniittyjä tehtiin vähemmän kulutuksen kohteeksi joutuville nurmikon alueille. Arkkitehtonisen puutarhatyölin myötä yleistyneitä kivikkoistutuksia toteutettiin vain niihin paikkoihin, joissa niille oli luontaiset edellytykset. Funktionaalisessa puutarhassa muurit olivat matalampia ja kevytrakenteisempia kuin ennen eikä laajoja terassoiteja enää toteutettu niin usein. Maaston korkeuseroja tasattiin erilaisia luiskia rakentamalla. Istuskelupaikka kuului edelleen puutarhan tärkeisiin elementteihin samoin kuin aurinkokellot, vaasit ja veistoksetkin. Funktionaalisen puutarhan istuma-alue oli usein ympäristöstä upotettu tai korotettu alue, joka oli päällystetty liuskekivillä. Puutarhan vesi-elementti saattoi olla kaarevareunainen allas, lummelampi, muu kasviallas, lampi tai kahluu- ja uima-allas.¹¹²

Suomalainen puutarhataide demokratisoitui huomattavasti 1900-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä. Puutarhoja oli alettu perustaa tavallisen kansan kotien yhteyteen yhä enemmän ja julkisten istutusten määrä kasvoi ja kohteet monipuolistuivat. Julkisiin rakennuksiin laadittiin ympäristösuunnitelmia, perustettiin yhä enemmän leikkikenttiä ja urheilualueita, koulupuutarhatoiminta oli aktiivista, siirtolapuutarhat yleistyivät rinnakkain omakotitaloalueiden kanssa sekä sairaalat ja teollisuuslaitokset kiinnittivät huomiota ympäristön viihtyisyyteen. 1930-luvulla puutarhasuunnittelun käyttöalue laajeni yhä, kun vihersuunnitelmia tehtiin kotipuutarhojen ohella myös kerrostaloalueille ja kaupunkipihoille. Uutta vuosikymmenen puutarhasuunnittelussa olivat myös kattopuutarhat.¹¹³

2.3 Historiallisten puutarhojen ja puistojen suojeleminen

Keski-Suomen Emäntäkoulu ympäristöineen on valtakunnallisesti merkittävä rakennettu kulttuuriympäristö, jonka säilymisen turvaaminen on otettava huomioon kaavoituk-

¹¹¹ Lahti 1949, 210.

¹¹² Merivuori 1987, 58–59.

¹¹³ Merivuori 1987, 58–59; Sommerschild 1949, 29.

sessä. Kaavoitus on vahvin historiallisten puutarhojen suojelumenetelmistä. Vain harvalla vanhalla puutarhalla Suomessa on erityinen suojelustatus, ja kohteista suurin osa on säilynyt tai säilyy edelleen vapaaehtoisen suojelun vuoksi. Suojelustatuksen on saanut esimerkiksi Svante ja Paul Olssonin suunnittelema Kultaranta, joka on suojeltu asetuksella vuonna 1994.¹¹⁴

Suomalaiset historialliset puutarhat ja puistot saivat ensimmäisen oman kansallisen tason suojeluohjeen toukokuussa 2013. *Historiallisten puistojen ja puutarhojen suojelu, hoito ja kunnostus* -RT/infraohjekortti käsittelee suojelun menetelmiä ja historiallisten puistojen ja puutarhojen hoidon, käytön, restauroinnin ja rekonstruoinnin periaatteita yleisellä tasolla. Ohje antaa keinoja historiallisten puutarhojen suojeluun ja muutoksenhallintaan sekä lisää tietoa keskeisestä käsitteistöstä ja tarjoaa käytännön neuvoja kunnostukseen ja hoitoon.¹¹⁵ Viherympäristöliitto, Puutarhataiteen seura, Suomen Maisema-arkkitehtiliitto MARK, Rakennustaiteen seura, Turun yliopiston maisemantutkimus ja Rakennustietosäätiö valmistelivat ohjeen yhdessä Museoviraston, Kirkkohallituksen ja kuntien edustajien kanssa. Yleisohjeen jatkoksi suunnitellaan erityisohjekortteja, jotka voivat käsitellä esimerkiksi historiallisten puistojen ja puutarhojen tyylejä ja aikakausia sekä vanhojen rautatieasemien ympäristöjä.¹¹⁶ Kansainvälisen suojeluohjeen historialliset puutarhat saivat vuonna 1982 Firenzen julistuksessa. Se toimii suosituksena ja vaikuttaa Suomen kansalliseen suojelupolitiikkaan viranomaistasolla. Julistus määrittelee suojelun menetelmät sekä hoidon, restauroinnin, rekonstruoinnin ja käytön periaatteet.¹¹⁷

Historiallisten puutarhojen hallinnollista suojelua ohjaavat lait, asetukset sekä erilaiset viranomaismääräykset ja -ohjeet. Suomessa historialliset puutarhat ja puistot ovat osa rakennettua kulttuuriympäristöä, jonka vaalimisella on vahva lainsäädännöllinen tuki. Rakennettua kulttuuriympäristön suojelusta säädetään maankäyttö- ja rakennuslailla MRL 132/1999 ja lailla rakennusperinnön suojelemisesta LaRS 498/2010. Kulttuuriympäristöt ovat osa kulttuuriperintöä, jonka vaalimisesta vastuu on kaikilla perustuslain

¹¹⁴ Rakennustietosäätiö 2013, 4.

¹¹⁵ Rakennustietosäätiö 2013, 1.

¹¹⁶ Turun yliopiston maisemantutkimuksen oppiaine & Rakennustaiteen seura 5.10.2012, *Historiallisten puutarhojen RT/infraohjekortti suojelun, kunnostuksen ja hoidon tueksi* -seminaarin ohjelma; Rakennustietosäätiö 24.9.2012, *Historialliset puistot*, LUONNOS.

¹¹⁷ Rakennustietosäätiö 2013, 4.

20§:n mukaan. Suojelua säätelevät soveltuvin osin myös maankäyttö- ja rakennusasetus 895/1999, asetus valtion omistamien rakennusten suojelusta 480/1985, kirkkolaki 1054/1993, ortodoksisesta kirkosta annettu laki 985/2006, luonnonsuojelulaki 1096/1996, muinaismuistolaki 295/1963, maa- ja metsätalouden säädökset sekä ympäristön kauneus- ja kulttuuriarvoihin vaikuttavat säädökset. Joidenkin rakennusperinnön erityisryhmien, kuten rautatieasemaympäristöjen, osalta on tehty myös erillisiä sopimuksia. Suojelumenetelmiä ja -tavoitteita kehitetään lisäksi kansainvälisesti. Historiallisten puistojen ja puutarhojen suojelua ja hoitoa säätelevät esimerkiksi *Eurooppalainen maisemayleissopimus* vuodelta 2000 ja vuoden 1985 *Granadan sopimus*, joka on Euroopan rakennustaiteellisen perinnön suojelua koskeva yleissopimus. Sopimusten tavoitteena on maisemien suojelun, hoidon ja suunnittelun edistäminen sekä maisemayhteistyön järjestäminen Euroopassa. Maisemayleissopimus on osa kulttuuriperintöä ja kulttuuriympäristöä käsittelevää Euroopan neuvoston sopimussarjaa. Sopimuksen tavoitteena on lisätä tietoa maisemien arvosta, merkityksestä ja muuttumisesta. Se velvoittaa sopimuksen allekirjoittaneita maita maisemaa koskevien tavoiteohjelmien laatimiseen ja toteuttamiseen, jonka lisäksi se korostaa yleisön mielipiteen huomioon ottamista maiseman laadullisten tavoitteiden asettamisessa.¹¹⁸

Ensisijaisesti ja yleisimmin historiallisen puutarhan suojelutarve arvioidaan ja säilyminen varmistetaan kaavoituksen yhteydessä lainvoimaisilla kunnallisilla päätöksillä. Kaavoituksesta säädetään maankäyttö- ja rakennuslailla MRL 132/1999. Kaavoihin suojeltava kohde tai alue merkitään esimerkiksi suojelumerkinnällä S, SR, SRS tai /s¹¹⁹. Kaava- ja suojelumääräykset selittävät tarkemmin kaavan vaatimuksia. Nykyinen maankäyttö- ja rakennuslaki on ollut voimassa yli kymmenen vuoden ajan. Maankäyttö- ja rakennuslain yleisenä tavoitteena on järjestää alueiden käyttö ja rakentaminen niin, että siinä luodaan edellytykset hyvälle elinympäristölle sekä edistetään ekologisesti, taloudellisesti, sosiaalisesti ja kulttuurisesti kestävää kehitystä. Lain tavoitteena on myös turvata jokaisen osallistumismahdollisuus asioiden valmisteluun, suunnittelun laatu ja vuorovaikutteisuus, asiantuntemuksen monipuolisuus sekä avoin tiedottaminen käsiteltävinä olevissa asioissa. Alueiden käytön suunnittelun päämääränä on vuorovaikutteiseen suunnitteluun ja riittävään vaikutusten arviointiin perustuen edistää esimer-

¹¹⁸ Rakennustietosäätiö 2013, 4.

¹¹⁹ Ympäristöministeriö 2011, 48–49.

kiksi rakennetun ympäristön kauneutta ja kulttuuriarvojen vaalimista.¹²⁰ Maankäyttö- ja rakennuslaissa on useita kulttuuriympäristöjä koskevia periaatteita ja suojelumääräyksiä, ja historialliset puutarhat on huomioitava kaikilla maankäytön suunnittelun tasoilta¹²¹. Maankäyttö- ja rakennuslaki määrittelee yhdeksi alueiden käytön suunnittelun peruslähtökohdaksi kulttuurisesti kestävä kehityksen. Se tarkoittaa sitä, että yhdyskuntia kehitettäessä on keskeiseksi lähtökohdaksi otettava jo olemassa oleva rakennettu ympäristö¹²². Suunnittelujärjestelmässä kulttuuriympäristöarvojen vaaliminen on yksi kaavoituksen keskeisistä tehtävistä. Kulttuuriympäristön osa-alueita ovat kulttuurimaisema, rakennettu ympäristö, muinaisjäännökset ja perinnebiotoopit.¹²³

Maankäyttö- ja rakennuslain mukaan kaavaa laadittaessa on selvitettävä sen vaikutukset. Lain 9 §:ssä säädetään, että kaavan tulee perustua riittäviin tutkimuksiin ja selvityksiin. Kaavaa laadittaessa on tarpeellisessa määrin selvitettävä suunnitelman ja tarkasteltavien vaihtoehtojen toteuttamisen ympäristövaikutukset, mukaan lukien yhdyskuntataloudelliset, sosiaaliset, kulttuuriset ja muut vaikutukset. Selvitykset on tehtävä koko siltä alueelta, jolla kaavalla voidaan arvioida olevan olennaisia vaikutuksia.¹²⁴ Pykälä koskee kaikkia lain mukaisia kaavatasoja ja asettaa viranomaisille selvittämisvelvollisuuden. Maankäyttö- ja rakennusasetuksen 895/1999 1 § täsmentää vaikutusten selvittämistä. Sen mukaan kaavan vaikutuksia selvitettäessä otetaan huomioon kaavan tehtävä ja tarkoitus, aikaisemmin tehdyt selvitykset sekä muut selvitysten tarpeellisuuteen vaikuttavat seikat. Selvitysten on annettava riittävät tiedot, jotta voidaan arvioida suunnitelman toteuttamisen merkittävät välittömät ja välilliset vaikutukset esimerkiksi kaupunkikuvaan, maisemaan, kulttuuriperintöön ja rakennettuun ympäristöön.¹²⁵ Maakunnallisen, rakennettua kulttuuriympäristöä koskevan selvityksen tulisi kulttuurihistoriallisen kehityksen osalta kattaa yleisellä tasolla ainakin esimerkiksi historialliset puistot ja puutarhat¹²⁶. Kaavaa laadittaessa edellytetään siten alueen rakennuskannan ja ympäristön ominaispiirteiden selvittämistä. Konkreettisesti tämä tarkoittaa esimerkiksi rakennushistoriallisten-, maisema- ja puutarhahistoriallisten selvitysten laatimista. Monessa

¹²⁰ MRL 1 luku 1 § ja 5 §.

¹²¹ Rakennustietosäätiö 2013, 5.

¹²² Jääskeläinen & Syrjänen 2010, 135.

¹²³ Ympäristöministeriö 2011, 62.

¹²⁴ MRL 1 luku 9 §.

¹²⁵ MRA 1 luku 1 §.

¹²⁶ Ympäristöministeriö 2011, 28–29.

tapauksessa kaavoitusvaiheessa ei ole käytettävissä maisema- tai puistohistoriallista tutkimusta, jolloin uhkana on tiedon puutteen vuoksi menettää tunnistamattomia arvoja. Suojelukaavojen yhteydessä olisi aiheellista laatia ajantasaisia kulttuuriympäristöselvityksiä.¹²⁷

Maankäyttö- ja rakennuslain perusteella kaavoitus jakaantuu kolmeen tasoon: maakuntakaavaan, yleiskaavaan ja yksityiskohtaisimpaan asemakaavaan. Jokaisella kaavalla on muun muassa laissa säädetyt sisältövaatimukset ja kaavamääräykset. Maakuntakaava ohjaa muuta kaavoitusta ja se on kaavoista yleispiirteisin.¹²⁸ Maakunnan liitto laatii maakuntakaavan, jonka tulee perustua maankäyttö- ja rakennuslain 22 §:n nojalla valtioneuvoston päättämiin valtakunnallisiin alueidenkäyttötavoitteisiin VAT. Valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet voivat koskea asioita, joilla on esimerkiksi merkittävä vaikutus kansalliseen kulttuuri- tai luonnonperintöön.¹²⁹ Viranomaisten laatimat valtakunnalliset inventoinnit on otettava huomioon alueidenkäytön suunnittelun lähtökohtina. Valtakunnallisia inventointeja ovat valtioneuvoston päätöksen 22.12.2009 mukaan Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt RKY 2009 -inventointi, Ympäristöministeriön mietintö 66/1992 Valtakunnallisesti arvokkaista maisema-alueista¹³⁰ ja Valtakunnallisesti merkittävät esihistorialliset suojelualuekokonaisuudet 1983. Viimeksi mainittu inventointi on vanhentunut, ja sen sijaan käytetään Museoviraston ylläpitämää muinaisjäännösrekisteriä. Maakuntakaavoituksessa on osoitettava valtakunnallisesti merkittävät kulttuuriympäristöt ja maisemat ja alueidenkäytön on sovelluttava niiden historialliseen kehitykseen näillä alueilla.¹³¹ Lisäksi muun muassa ympäristöministeriö, Museovirasto, maakuntamuseot, ELY-keskukset, maakunnan liitot ja kunnat ovat julkaisseet luetteloita ja pitäneet rekistereitä merkittävistä rakennetuista ympäristöistä, joita voidaan käyttää kaavoituksen tukena¹³². Maankäyttö- ja rakennuslain 28 §:n mukaan kaavaa laadittaessa on kiinnitettävä erityistä huomioita esimerkiksi maiseman, luonnonarvojen ja kulttuuriperinnön vaalimiseen. Lain 30 §:n mukaan maakuntakaavassa voidaan antaa suojelumääräyksiä, jos jotakin aluetta on maiseman, luon-

¹²⁷ Rakennustietosäätiö 2013, 5.

¹²⁸ MRL 4, 5, 6 ja 7 luku.

¹²⁹ MRL 3 luku 22 § ja 31 §.

¹³⁰ Ympäristöministeriössä on meneillään valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden päivitys- ja täydennysinventointi. Hanke toteutetaan vuosina 2010–2014. Valtioneuvoston periaatepäätös on tarkoitettu uusia vuoden 2015 aikana. Hanke internetissä <http://www.maaseutumaisemat.fi/> (viitattu 14.3.2014).

¹³¹ Ympäristöministeriö 2011, 14.

¹³² Ympäristöministeriö 2003, 112; Rakennustietosäätiö 2013, 5.

nonarvojen, rakennetun ympäristön, kulttuurihistoriallisten arvojen tai muiden erityisten ympäristöarvojen vuoksi suojeltava. Suojelumerkintöjen tulee näkyä kaavassa.¹³³ Maakuntakaavassa on sen yleispiirteisyydestä johtuen tunnistettu vaalittavia puisto- ja puutarhakohteita osina laajempia kulttuuriympäristökokonaisuuksia¹³⁴.

Seuraava kaavataso on yleiskaava, jonka tarkoituksena on kunnan tai sen osan yhdyskuntarakenteen ja maankäytön yleispiirteinen ohjaaminen sekä toimintojen yhteen soveltaminen. Yleiskaavan laatimisesta vastaa kunta ja sen hyväksyy kunnanvaltuusto, kun vastaavasti maakuntakaavan vahvistaa asianomainen ministeriö. Kaavan sisältövaatimukset ja määräykset ovat samoja kuin sitä ohjaavassa maakuntakaavassa. Yleiskaavan sisältövaatimuksena on 39 §:n mukaisesti muun muassa rakennetun ympäristön, maiseman ja luonnonarvojen vaaliminen. Jos jotakin aluetta tai rakennusta on maiseman, luonnonarvojen, rakennetun ympäristön, kulttuurihistoriallisten arvojen tai muiden erityisten ympäristöarvojen vuoksi suojeltava, yleiskaavassa voidaan antaa sitä koskevia tarpeellisia suojelumääräyksiä lain 41 §:n mukaisesti.¹³⁵ Yleiskaava mahdollistaa esimerkiksi alueellisten ominaispiirteiden tukemisen ja siinä voidaan käsitellä laajojakin rakennettuja ympäristö- sekä maisemakokonaisuuksia. Suunnittelun tueksi ja vaikutusten arviointia varten tarvitaan kulttuuriympäristön perusselvityksiä. Tavoitteena on tunnistaa alueellisia ominaispiirteitä ja arvottaa kohteita paikallisessa kontekstissaan.¹³⁶

Asemakaava on kaavoista yksityiskohtaisin, ja se on tärkein työväline historiallisten puutarhojen suojelussa. Alueiden käytön yksityiskohtaista järjestämistä, rakentamista ja kehittämistä varten laaditaan asemakaava, jonka tarkoituksena on osoittaa tarpeelliset alueet eri tarkoituksia varten ja ohjata rakentamista ja muuta maankäyttöä paikallisten olosuhteiden, kaupunki- ja maisemakuvan, hyvän rakentamistavan, olemassa olevan rakennuskannan käytön edistämisen ja kaavan muun ohjaustavoitteen edellyttämällä tavalla. Asemakaavan hyväksyy kunnanvaltuusto. Maankäyttö- ja rakennuslain 54 §:n nojalla rakennettua ympäristöä ja luonnonympäristöä tulee vaalia eikä niihin liittyviä erityisiä arvoja saa hävittää. Historiallista puutarhaa koskevia suojelumääräyksiä voidaan antaa 57 §:n mukaisesti, jos sitä on maiseman, luonnonarvojen, rakennetun ympä-

¹³³ MRL 4 luku.

¹³⁴ Rakennustietosäätiö 2013, 5.

¹³⁵ MRL 5 luku.

¹³⁶ Rakennustietosäätiö 2013, 5.

ristön, kulttuurihistoriallisten arvojen tai muiden erityisten ympäristöarvojen vuoksi suojeltava.¹³⁷ Asemakaavoitus tarjoaa hyvät edellytykset historiallisten puutarhojen ja niissä sijaitsevien rakennusten suojelulle ja hoidolle, jos niitä tuetaan lainvoimaisella maankäytön ohjauksella. Asemakaavamääräyksissä osoitetaan sitovat suojelukohteet ja -kokonaisuudet ja määritellään suojelun tavat ja tavoitteet. Suojelukohteena on yleensä kokonaisuus rakennuksen ympärillä: piha, puutarha, näkymä tai muu merkittäväksi arvotettu ympäristökokonaisuus. Ulkotilojen tai lähiympäristön vaalimisessa suojelumääräykset kohdistetaan kohteen aikakauden tyypillisiin sommitteluperiaatteisiin, tilallisiin ratkaisuihin, näkymiin, rajautumiseen, käytäväverkostoon, rakenteisiin, rakennelmiin ja istutuksiin. Maiseman, sen osan tai katunäkymän suojelu voi olla perusteltua esimerkiksi osana aikakaudelle vallitsevaa miljöökokonaisuutta. Jos kaavassa on historiallisen puutarhan suojelumerkintöjä, kohteista tarvitaan usein myös ympäristön hoito- ja käyttösuunnitelmat.¹³⁸

Historiallisen puutarhan säilymistä ja suojelua ei ole aina mahdollista turvata kaavoituksella maankäyttö- ja rakennuslain mukaan. Tällöin voidaan suojelemiseksi käyttää lakia rakennusperinnön suojelemisesta 498/2010. Perusteena voi olla myös kohteen valtakunnallinen merkittävyys. Lailla voidaan suojella rakennelmia, rakennuksia, rakennusryhmiä tai rakennettuja alueita, joilla on merkitystä rakennushistorian, rakennustaiteen tai rakennustekniikan kannalta. Uusittu laki ottaa aiempaa paremmin huomioon rakentamalla tai istuttamalla muodostetut alueet kuten puutarhat ja puistot, ja on siten vahvistanut rakennetun viherympäristön statusta suojelukohteena. Lain mukaisen kirjallisen suojeluesityksen voi tehdä alueelliselle elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskukselle eli ELY-keskukselle kiinteistön omistaja, valtion viranomainen, kunta, jonka alueella kohde sijaitsee, maakunnan liitto tai toimialueellaan rekisteröity yhdistys, jonka toimialaan kuuluu kulttuuriperinnön vaaliminen. Suojelupäätöksen tekee paikallinen ELY-keskus Museoviraston ja muiden viranomaisten lausuntojen ja kuulemisen perusteella. Suojelupäätöksen vahvistaa ympäristöministeriö.¹³⁹

¹³⁷ MRL 7 luku.

¹³⁸ Rakennustietosäätiö 2013, 5.

¹³⁹ Rakennustietosäätiö 2013, 6.

Keski-Suomen Emäntäkoulun alueen asemakaava on hyväksytty 18.1.2010 ja lainvoimaiseksi se on tullut 26.6.2012. Kaava on osa Mankola II asemakaavaa.¹⁴⁰ Ympäristön ja rakennusten säilymisestä annetaan seuraavat suojelumääräykset:

YLA/S

Yleisten sekä asuin- ja liikerakennusten korttelialue. Korttelin puistomainen luonne opiston puistona tulee säilyttää.

S-1

Valtakunnallisesti arvokas rakennettu kulttuuriympäristö. Alueen avoin luonne opiston puistona tulee säilyttää. Alueella oleva koivukujanne tulee säilyttää ja hoitaa täydentävin istutuksin.

srs

Suojeltu rakennus. Rakennus suojeltu asetuksella 480/85. Rakennuksen korjauksista ja muutoksista on kuultava Museovirastoa. Asetus valtion omistamien rakennusten suojelusta.

Säilytettävä puurivi. Puurivin säilymisestä tulee huolehtia lisäistutuksin.¹⁴¹

S-1 suojelumerkintä on kohdistettu alueeseen, jota kaavamääräys koskee. Aluerajaus sisältää koko korttelin alueen lukuun ottamatta sen pohjoisosaa. Suojelumerkinnän ulkopuolelle jää siten 1996 valmistunut rakennus ja sen uusi lisäosa. Suojelumerkintä srs koskee emäntäkoulu rakennusta. Suojelustatus on annettu valtioneuvoston asetuksella valtion omistamien rakennusten suojelusta 15.10.1992¹⁴². Säilytettävällä puurivillä tarkoitetaan koivukujanteeseen istutettuja puita.

¹⁴⁰ Jyväskylän kaupunki, Kaupunkirakennepalvelut, Ajantasa-asemakaava, Mankola II, Kaavatunnus: 179 29:019/1.

¹⁴¹ Jyväskylän kaupunki, Kaupunkirakennepalvelut, Ajantasa-asemakaava, Mankola II, Kaavatunnus: 179 29:019/1.

¹⁴² Museovirasto, Kulttuuriympäristön rekisteriportaali, Rakennusperintörekisteri, Kohde id: 200021 Keski-Suomen kotitalousopisto.

3 KESKI-SUOMEN EMÄNTÄKOULU 1930-LUVULLA

3.1 Sijainti kahden järven välisellä peltokankaalla

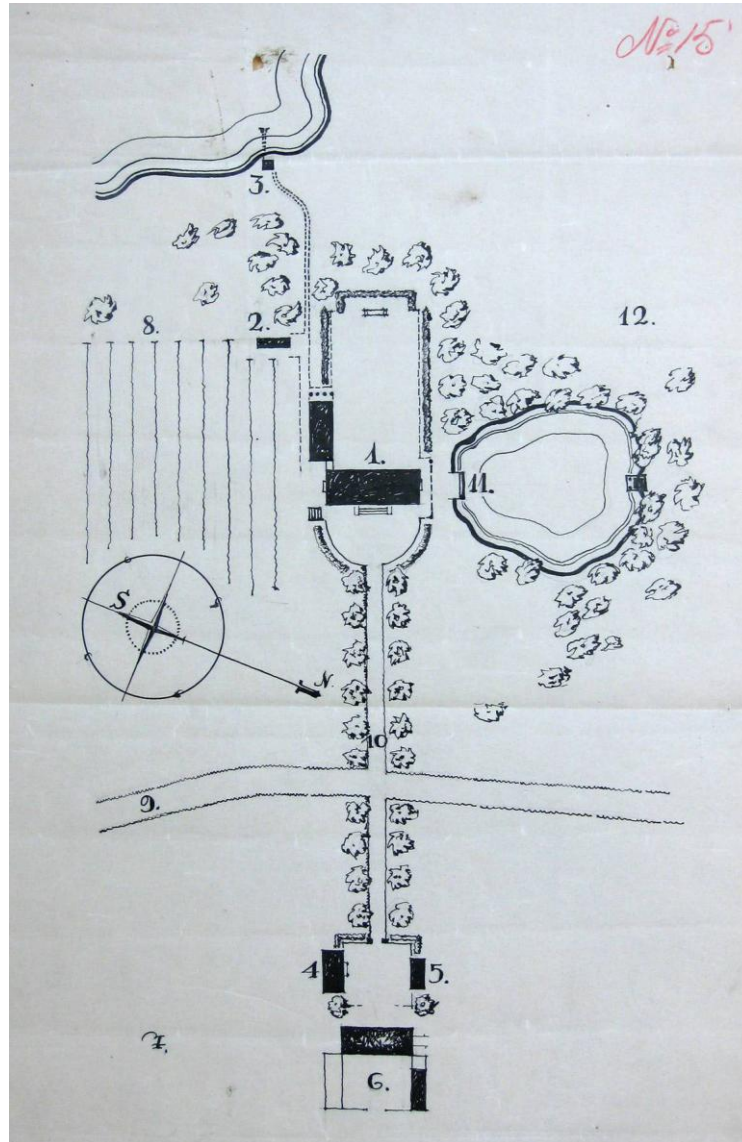
Keski-Suomen Emäntäkoulu perustettiin kahden järven, Tuomiojärven ja Palokkajärven, väliselle kannakselle. Paikan valinnassa oli tärkeää alueen ja maaperän soveltuvuus maanviljelykselle ja puutarhan perustamiselle. Lisäksi havaintotilan karjalle oli oltava niittyjä laiduntamista varten. Mankolan tilalla oli vuosikymmenien ajan viljelty maata, joten alue soveltui hyvin myös emäntäkoulun tarpeisiin. Laaja, aukea peltomaisema levittyi Saarijärventien ja Palokkajärven välissä. Emäntäkoulu rakennettiin rinteen alle ja sen ympärillä oli lehtipuuvältaista metsää. Koulun takana oli koivikko. Valoisa eteläinen rinne oli suotuisa paikka puutarhalle, jolle rantametsikkö antoi suojaa. Lisäksi lähellä sijaitseva järvi vähensi hallanvaaraa syksyisin ja siitä saatiin tarvittaessa hyvää kasteluvettä¹⁴³. Koulun pohjoispuolella oli suurehko lampi. Se oli luultavasti luonnonlampi, mutta se saatettiin myös ruopata suuremmaksi. Rakennustoimikunta vieraili 4.7.1930 Mankolan tilalla valitsemassa rakennuksille paikat maataloushallituksen tarkastaja Elina Kanervion ja arkkitehti Jalmari Peltosen kanssa¹⁴⁴.

Emäntäkoulun ensimmäinen asemapiirros 1930-luvulta on todennäköisesti arkkitehti Jalmari Peltosen piirtämä (Kuva 3). Kuvaan ei liity Peltosen selityksiä, mutta kartta on selkeä ja suunnitelma on toteutunut pääkohdiltaan. Piirroksen yläosassa on emäntäkoulun päärakennus (1), josta johtaa kujanne (10) Saarijärventien halki (9) Uuden Mankolan havaintotilan pihapiiriin (4-6). Koulutilan ympärillä on peltoa (7). Alkuperäiseen suunnitelmaan kuuluivat myös kasvihuone (2) ja pieni sauna (3) Tuomiojärven rannalla. Laaja kasvima (8) sijaitsee emäntäkoulun eteläpuolella. Vastaavasti päärakennuksen toisella puolella on lampi (11), jonka luoteispuolella on metsää ja peltoa (12). Merkintä voi tarkoittaa myös piharakennusta, sillä vanhoissa valokuvissa samalla paikalla on riihi tai muu ulkorakennus.¹⁴⁵ Asemapiirustuksen keskeinen tekijä on aksiaalinen sommitelma, jossa suora kujanne ja maantie risteävät kohtisuoraan. Kujanne yhdistää kouluympäristön tärkeimmät rakennuskokonaisuudet toisiinsa.

¹⁴³ Pöyhönen & Pöyhönen 1927, 13.

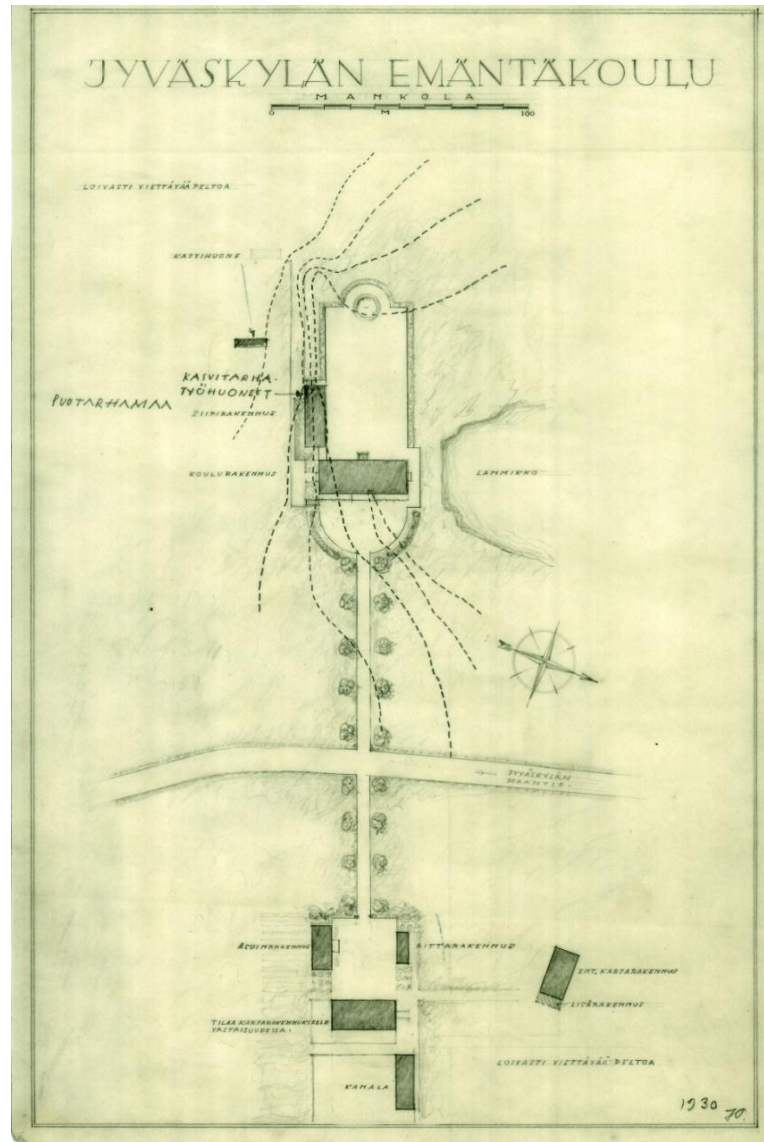
¹⁴⁴ Lindell & Äijälä 2010, 10.

¹⁴⁵ Asemapiirustus, Jalmari Peltonen, 1930-luku. EFA; Lindell & Äijälä 2010, 11.

KUVA 3. Keski-Suomen Emäntäkoulun asemapiirros 1930-luvulta.

Vuodelta 1930 on olemassa lyijykynällä piirretty luonnosmainen emäntäkoulun asemapiirros (Kuva 4). Piirros on Jalmari Peltosen nimikirjaimilla signeerattu (JP.) ja se on saattanut syntyä pian heinäkuussa Mankolan tilalle tehdyn tutustumiskäynnin jälkeen. Suunnitelma on hyvin samankaltainen varsinaisen asemapiirroksen kanssa. Peltonen on merkinnyt kirjoittamalla piirrokseen koulurakennuksen ja siipirakennuksen, jossa sijaitsevat kasvitarhatyöhuoneet. Kasvihuoneen Peltonen on kumitusjäljen perusteella suunnitellut ensin kauemmas puutarhasta järven suuntaan, mutta päättänyt sitten sijoittaa sen puutarhan lähelle. Kasvihuoneen paikka on sama myös lopullisessa asemapiirroksessa. Piirrokseen on lisäksi merkitty puutarha, lammikko, Jyväskylän maantie, Uuden Mankolan rakennukset sekä loivasti viettävää peltoa havaintotilan länsi- ja itäpuolelle.

KUVA 4. Arkkitehti Jalmari Peltosen asemapiirros-luonnos vuodelta 1930.

Peltosen suunnittelema emäntäkoulu-rakennus edustaa valmistumisvuonna 1932 jo hieman vanhahtavaa 1920-luvun klassismia. Kolmikerroksisen rakennuksen klassisia tyyliinpiirteitä ovat muun muassa selkeä ja symmetrinen massoittelu ja ikkuna-aukotus, niukka klassisten koristeiden käyttö rapatuissa julkisivuissa, vaalea värityys ja jyrkkä-kulmainen aumakatto. Symmetrisyyttä korostavat myös ylimmän kerroksen parvekkeet rakennuksen etelä- ja pohjoispäädyissä. Klassiselle arkkitehtuurille tyypillinen tilojen hierarkkinen järjestely ilmenee sisätilojen alkuperäisissä käyttötarkoituksissa. Esimerkiksi julkisiksi mielletyt tilat ruokasali ja opetuskeittiö sijoittuivat etupihan puolelle ensimmäiseen kerrokseen ja takapihan puolella sijaisivat yksityisemmät taloudenhoi-

toon liittyvät tilat ja asuinhuoneet.¹⁴⁶ Useissa aikalaiskirjoituksissa ihastellaan eteläiseltä parvekkeelta avautuvaa kaunista maisemaa.

Täältä ylhäältä, [3. kerros] sieltä sijaitsevalta parvekkeelta saimme myös nauttia ihanasta näköalasta. Edessä lepäsi tyynenä Tuomiojärvi syyskuun auringon paisteessa. Sen takana kohosi harju ja sen rinteellä Jyväskylän suksimäki. Vasemmalla, peltojen takana näkyi Palokkajärvi ja oikealla kauempana kohosi mahtava Laajavuori. Paljon kaunista mahtui siis tuohon näköalaan emäntäkoulun parvekkeelta.¹⁴⁷

3.2 Puutarhan perustaminen

Emäntäkoulun vuosikertomuksiin kirjattiin seikkaperäisiä tietoja koulun puutarhan puutarha-alan käyttösuhteesta, hedelmäpuiden ja marjapensaiden lukumäärästä, lämpimien ja kylmien lavojen ikkunoiden lukumäärästä, puutarhan tuotosta ja kustannuksista sekä oppilastyövoiman käytöstä puutarhassa. Tilastoissa puutarha oli jaettu talous- ja koristeputarhaan, mutta varsinaista mallipuutarhaa ei emäntäkoulussa ollut. Vertailemalla kolmea ensimmäistä puutarhan toimintavuotta saa hyvän käsityksen sen alkutaipaleesta.

Suurin työ puutarhan perustamisessa tehtiin emäntäkoulun ensimmäisenä vuonna 1932, mutta puutarhan kehittäminen jatkui koko sen olemassaolon ajan. Ensimmäisenä kesänä puutarha-alueella tehtiin raivaustöitä, joista tärkein tehtävä oli salaojituksen tekeminen. Puutarhan perustaminen maksoi yhteensä 15 349,25 markkaa. Kustannukset kattoivat väkilannoitteet, lannan, puut, pensaat, taimet, siemenet sekä henkilö- ja hevostyön. Salaojituksen tekeminen ja soran vedettäminen pihamaalle maksoi lisäksi 9871,50 markkaa. Emäntäkoulun puutarhan koko oli yhteensä 166 aaria. Eniten pinta-alaa oli vihanneviljelyllä 31 aaria, kasvihuoneen ja lava-alueen koko oli 4,5 aaria ja taimistoa oli 0,6 aaria. Tiet ja käytävät veivät puutarhan pinta-alasta 16,5 aaria, koristeistutuksia ja nurmikkoa oli yhteensä 3,5 aaria sekä muuta alaa oli 110 aaria. Ensimmäisenä vuonna lämpölavoissa oli ikkunoita 16 kappaletta ja kylmissä lavoissa 8 kappaletta. Puutarha tuotti ensimmäisenä kesänä juurikasveja ja kaalia.¹⁴⁸

¹⁴⁶ Lindell & Äijälä 2010, 18,47.

¹⁴⁷ ”Kuulumisia Jyväskylästä”. *Kuuromykkäin lehti* nro. 11–12, 1934.

¹⁴⁸ Vuosikertomus 1932, Oppilaitoksen toimintakertomukset (1932–1978), Dd 342. K-S KOO. JyMA.

Seuraavana vuonna 1933 puutarhan kustannukset pienuvut huomattavasti. Raivaustöitä jatkettiin edelleen ja apuna käytettiin ulkopuolista työvoimaa. Toimintakertomuksessa todetaan, että siemenkustannuksia kohotti nurmikoihin käytetyt heinänsiemenet, joiden hinta oli yhteensä 540 markkaa. Puutarhan pinta-alasta vihannesten, koristeistutusten sekä teitten ja käytävien osuutta lisättiin ensimmäiseen vuoteen verrattuna. Kasviin lisäksi puutarhaan perustettiin marja- ja hedelmätarha. Puutarhaan istutettiin marjapensaita 6,7 aaria (113 kappaletta), vadelmia 1 aari, mansikoita 1 aari ja hedelmäpuita 3,85 aaria (11 kappaletta). Taimiston osuus oli hieman pienentynyt ensimmäiseen vuoteen verrattuna, mutta kasvihuone lava-alueineen pysyi samankokoisena. Lavojen määrää oli myös lisätty, sillä lämpölavoissa oli ikkunoita 20 kappaletta ja kylmissä lavoissa 12 kappaletta. Sadoksi koulun toisena toimintavuotena saatiin juurikasveja, kaalia ja sipulia. Marjapensaat ja hedelmäpuut oli vastaistutettuja, joten ne eivät tuottaneet vielä satoa.¹⁴⁹ Marja- ja hedelmätarhaa kehitettiin edelleen seuraavana vuonna 1934, ja marjapensaiden, vadelmien, mansikoiden ja hedelmäpuiden osuus puutarha-alasta melkein kolminkertaistui edellisvuoteen verrattuna. Hedelmäpuita oli 26 kappaletta ja marjapensaita oli 283 kappaletta. Kahdessa vuodessa puutarhan perustamisesta vihannesviljelyn osuus oli lähes kaksinkertaistunut sekä koristeistutusten ja nurmikkojen määrä oli kasvanut melkein kolminkertaiseksi.¹⁵⁰

KUVA 5. Oppilaat osallistuiuat rakennustyön jälkien raivaamiseen. Vasemmalla on kasvihuone.

¹⁴⁹ Vuosikertomus 1933, Oppilaitoksen toimintakertomukset (1932–1978), Dd 342. K-S KOO. JyMA.

¹⁵⁰ Vuosikertomus 1934, Oppilaitoksen toimintakertomukset (1932–1978), Dd 342. K-S KOO. JyMA.

3.3 Puutarha ja piha-alueet

Puutarhan ja piha-alueiden lähemmässä tarkastelussa apuvälineenä on Ranja Hautamäen *Portti puutarhaan, historiallisten puutarhojen inventointioppaan* inventointilomake, jota sovellan tutkielmassani¹⁵¹. Tarkasteluni kohteet ovat liitteessä 2.

3.3.1 Sommitelma

Keski-Suomen Emäntäkoulun lähiympäristö voidaan jakaa eri alueisiin, joiden luonne ja käyttötarkoitus erosivat toisistaan. Koulun pihapiiri jakaantui 1930-luvulla seuraaviin osa-alueisiin: koivukujanne, etupiha, takapiha, puistomainen alue lampineen ja koulu-puutarha. Rakennettua ympäristöä kehystivät sekametsä ja kaksi järveä. Sommitelman keskiössä oli emäntäkoulun päärakennus, jonka lähelle koulupuutarha luotiin. Suunnittelussa otettiin huomioon myös olemassa oleva luonto ja ympäröivä kaunis maisema.

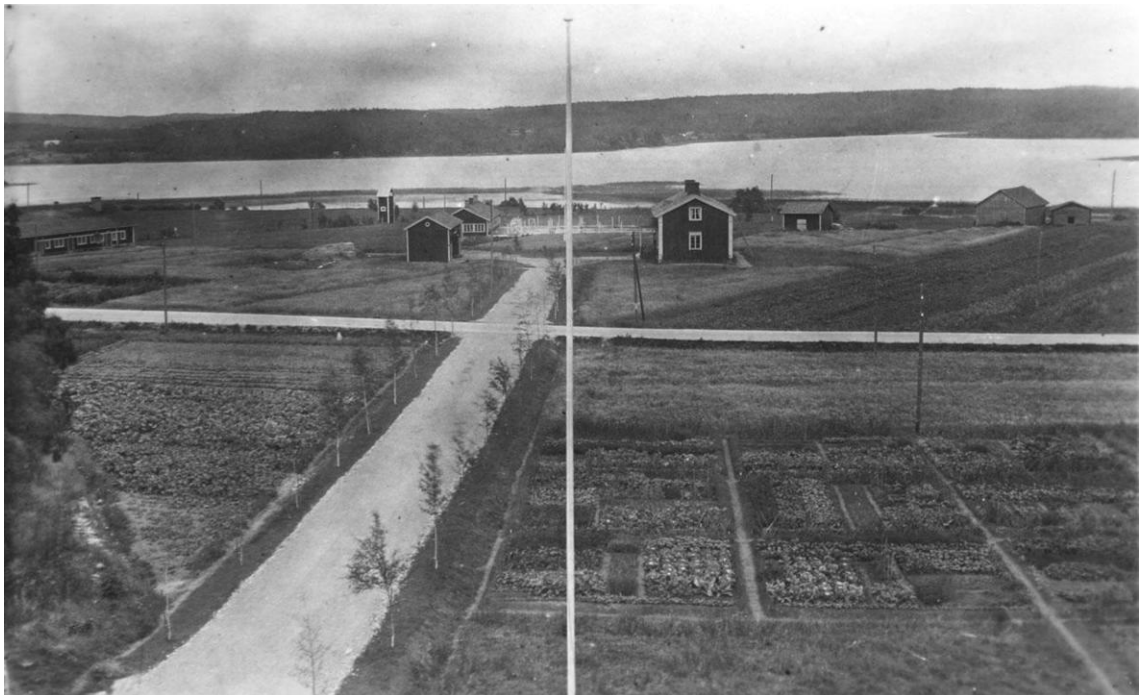

KUVA 6. Koivukujanne oli emäntäkoulun pääväylä. Etupihaa reunustavat pensaat ovat vastaistutettuja.

Saarijärventieltä johti koivukujanne etupihaan, jota rajasi emäntäkoulun päärakennus ja symmetrisesti kujanteen molemmille puolelle kaarevaan muotoon istutetut pensaat

¹⁵¹ Hautamäki 2000.

(Kuva 6). Kujanne ja etupiha toteutuivat Peltosen asemapiirroksen mukaan (Kuva 3). Sommitelma kiinnitti huomion rakennuksen julkisivun keskellä olevaan pääsisäänkäyntiin - portaaliin, joka oli vahva arkkitehtoninen aihe. Portaalia korosti leveät graniittipor-
taat, pääovia reunustava terastirappaus ja rapattu otsikkonauha¹⁵². Symmetrisyyttä ja aksiaalisuutta alleviivasi lisäksi tie, joka eteni suoraan kohti portaalia. Kujanne jatkui myös Saarijärventien toisella puolella. Emäntäkoulun etupihalta oli suora näkymä sitä pitkin Uuden Mankolan koulutilan pihaan ja rakennuksiin (Kuva 7). Suora linjaus muodosti pitkän perspektiivin, mikä oli arkkitehtoniselle puutarhatyylille luonteenomaista. Pihasta avautui näkymä myös emäntäkoulun eteen ulottuville oppilaspalstoille.

KUVA 7. Koivukujanne on sommitelman pääakseli, joka risteytyy poikittaisakselina toimivan maantien kanssa. Saarijärventien toiselle puolella on Uusi Mankola ja taustalla näkyy Palokkajärvi.

Kujanne, puurivien reunustama tie, on vanhimpia puutarhataiteessa käytettyjä aiheita. Euroopassa barokin aikana pitkät suorat akselit muodostuivat osaksi kujanteiden avulla, jolloin kujanne johdatti katseen kohti horisonttia. Kujanteiden ilme on vaihdellut tyyli-
kausien ja omistajan varallisuuden mukaan. Kujanteen pituus ja leveys, puulajit, puiden linjaus sekä rinnakkaisten puurivien määrä vaikuttavat kujanteen tilavaikutelmaan ja tunnelmaan. Esimerkiksi koivukujanne on olemukseltaan kevyt ja läpinäkyvä. Kujan-
netta voidaan pitää merkinä varallisuudesta ja pitkästä rakennus- ja puutarhaperinteestä. Suomessa kujanteiden istuttaminen yleistyi 1800-luvun alkupuolella, ja puutarha-

¹⁵² Lindell & Äijälä 2010, 22.

kulttuurin demokratisoitumisen myötä tapa istuttaa puita tulotien varrelle yleistyi myös maalaistalojen pihoissa. Toisinaan kujanne tyypistyi vain kahdeksi puuksi portin molemmin puolin.¹⁵³ Koivu oli yleisin kujannepuu maaseudulla, ja usein puuntaimia siirrettiin luonnosta haluttuun paikkaan¹⁵⁴. Emäntäkoulun kujanne muodostui leveästä sora-tiestä ja yhteen riviin istutetuista koivuista (Kuva 7). Se sopi hyvin ympäristöön, sillä rakennuksen takana oli koivuja kasvavaa lehtimetsää, ja isoja koivuja oli myös jätetty kasvamaan emäntäkoulun lähelle. Kujanne oli juhlava väylä kohti arvostettua koulurakennusta.

Ken ei tuntisi juhlatunnelmaa kulkiessaan vanhojen koivujen valkeassa pilarikos-sa, jylhän viileässä kuusikujassa tai leppeästi lepattavien lehmusten varjossa. Kävely sellaisessa kujanteessa on kuin kulkua temppelein esikartanoissa.¹⁵⁵

Peltonen hahmotteli asemapiirroksensa suuren suorakaiteen muotoisen takapihan, joka alkaa koulurakennuksesta ja rajautuu siipirakennukseen sekä pensasaitaan. Pihan rajat on piirretty katkoviihvoin, joten suunnitelma oli ilmeisesti vielä epävarma. Pihan pääty on syvennetty suorakulmaisesti, jolloin vaikutelma on keveämpi kuin suorana jatkuneen pensasaidan. Ulkonevan alueen keskelle Peltonen on sijoittanut mahdollisesti istuskelupaikan tai kukkasaran (Kuva 3). Piirroksen etu- ja takapihan tiukka symmetrinen muoto tukee rakennuksen arkkitehtuuria. Yhdessä ne muodostavat selkeän, jopa suljetun oloisen, kokonaisuuden. Suunnitelmassa pensasaidalla rajatut pihat, joiden sisällä emäntäkoulu on, koivukujanne ja Uuden Mankolan rakennukset muodostavat yhdessä pitkän suoran linjan – kokonaissommitelman pääakselin. Poikkiakselina sille on Saarijärventie. Emäntäkoulun lähin ympäristö on käsitelty säännönmukaisesti ja etäämmällä ympäristö on muodoltaan vapaampaa. Asemapiirroksen luonnoksessa Peltonen on suunnitellut takapihan päädyn hieman erilaiseksi kuin varsinaisessa asemapiirroksessa. Pensasaidan ulkoneva keskiosa on luonnoksessa kaareva ja sen keskellä on luultavasti ympyränmuotoinen pensas- tai kukkaistutus. Lisäksi piha on sorapintainen kuten etupihakin (Kuva 4). Takapiha ei toteutunut täysin kummankaan Peltosen suunnitelman mukaan. Kolmen valokuvan sarja vuodelta 1933 esittää oppilaita pesemässä ikkunaverhoja emäntäkoulun takapihalla. Kuvien perusteella nurmipintaista takapihaa ei reunustanut symmetrinen

¹⁵³ Rosengren 2005, 84–88.

¹⁵⁴ Rosengren 2005, 87; Ranta 2003, 68.

¹⁵⁵ Reijonen 1927, 94.

pensasaita, vaan pihan luonne oli avoin ja se yhtyi vapaasti rakennuksen takana olevaan koivikkoon. Takapihalla kasvoi muutamia pensaita ja pari isoa koivua.¹⁵⁶

KUVA 8. Reheväksi kasvanut takapiha vaikuttaa jääneen ilman hoitoa. Kuva on vuodelta 1938.

KUVA 9. Etualalla on suurehko lampi, jonka reunat on kivetty. Takapiha toimi myös paikoitusalueena.

Koivukujanne toimi pääakselina arkkitehti Peltosen suunnitelmassa. Kujanteen mukaan emäntäkoulun lähiympäristö voidaan myös jakaa karkeasti kahteen osaan. Kujanteen eteläpuolella sijaitsi suurin osa kasvimaista ja pohjoispuoli oli luonteeltaan puistomaisempi ja jätetty enemmän luonnontilaan. Emäntäkoulun pohjoispuolella sijaitsi kaivo,

¹⁵⁶ Kotitalousoppilaitosten rehtorit 1992, 46.

suurehko lampi ja piharakennus. Lammen reunat kivettiin 1930-luvulla¹⁵⁷ ja lammessa pidettiin ruutanoita jo varhaisessa vaiheessa¹⁵⁸. Vesielementtien käyttö lisääntyi funktionaalisen puutarhatyylin myötä. Lampi on tämän tyylin mukainen elementti emäntäkoulun pihapiirissä. Peltosen asemapiirroksessa suuri vapaamuotoinen lampi on vastakohtana muuten säännöllisille ja suorille linjoille.

Puutarhalle oli varattu suurin pinta-ala koulun lähiympäristöstä. Laajan koulupuutarhan painopiste oli emäntäkoulun eteläpuolella, jossa sijaitsi niin kasvihuone ja lava-alue kuin siipirakennuksen puutarhaluokka varastotiloineen. Oppilaspalstat ulottuivat emäntäkoulun etupuolelle koivukujanteeseen saakka, ja kujanteen toisella puolella oli myös kasvimaata (Kuva 7). Puutarha rajautui siipirakennukseen, kasvihuoneen takana olevaan Tuomiojärven rantametsävyöhykkeeseen ja Saarijärventien reunaan kylvettyyn viljapeltoon. Varsinainen talouspuutarha oli perustettu hieman kauemmas päärakennuksesta. Emäntäkoulun välittömässä läheisyydessä olivat etupiha, käytävät, nurmi-alueita ja koristeistutuksia. Ne rajasivat ja olivat siirtyminä pihapiirin eri osa-alueiden välillä. Emäntäkoulun puutarhaan oli etenkin alkuvuosina, ennen kuusiaidan kasvamista, avoin näkymä Saarijärventieltä ja vastaavasti puutarhasta näkyi viljelyspeltojen yli Palokkajärvelle. Puutarha oli suorakaiteen muotoinen, sommittelu oli suoraviivaista ja pinta-ala pyrittiin käyttämään tehokkaasti hyödyksi. Puutarhan eri osa-alueet sijaitsivat vierekkäin ja muodostivat yhdessä laajan kokonaisuuden.

Nousemme kolmanteen kerrokseen, ihailemme hetken sen parvekkeelta avautuvaa ihanaa näköalaa Tuomiojärvelle ja näemme myöskin puutarhan rehevine kasvineen aivan edessämme. Tämä puutarha, jonka keittiökasvipuoli normaalioloissa on jaettu 1-aarin suuruisiin palstoihin, pieniksi käytännöllisiksi kotipuutarhoiksi tuttuine ja harvinaisine keittiökasveineen, on tällä kertaa yksi kasvitarha, joka yhdistyy hedelmä- ja marjatarhaan, kasvihuoneeseen, lavoihin yms. Koristekasvitarhassa ovat etualalla helppohoitoiset pensaat ja kukat, ja kaikkialla on tunne yhdestä suuresta asunnosta, jonka rakennus ja sen lähiympäristö käsittävät, tunne, joka tulisi vallita jokaisessa kodissa, johon kotoisella koriste ja kasvimaalalla on tilaisuus liittyä.¹⁵⁹

¹⁵⁷ Lindell & Äijälä 2010, 11.

¹⁵⁸ Määttä 4.6.2012, suullinen tiedonanto.

¹⁵⁹ ”Missä emäntiä ”leivotaan”. Tutustumiskäynti Keski-Suomen Emäntäkoulussa”, *Laulun maa* nro. 9-10 1949.

Koulupuutarha jakaantui eri osa-alueisiin: kasvihuoneeseen ja lava-alueeseen, marjatarhaan, hedelmätarhaan, oppilaiden palstoihin (Kuva 10) sekä koristetarhaan. Osa-alueet pyrittiin sijoittamaan siten, että kasveilla olisi parhaimmat kasvuolosuhteet. Emäntäkoulun edustan nurmikolle, kujanteen eteläpuolelle, istutettiin jo varhaisessa vaiheessa eri puulajeja, joista muodostui eräänlainen pieni arboretum. Kasvihuone ja lavat oli sijoitettu puutarhan länsireunaan ja niiden vieressä sijaitti marjatarha (Kuva 11).

KUVA 10. Neliön muotoisia palstoja vuonna 1935. Palstat olivat siistejä ja hyvin hoidettuja.

KUVA 11. Kasvihuone, lava-alue ja marjatarhaa kuvattuna elokuussa 1942.

Puutarhan ”kaunistuspuoleen” kuuluivat koristeistutukset esimerkiksi siipirakennuksen edessä olevan pengermän istutukset. Penger oli todennäköisesti muodostettu tasaamaan maaston korkeuseroja jo rakennusvaiheen aikana. Töiden yhteydessä multaa ja kivenlohkareita oli siirretty siipirakennuksen seinustalle. Laaja yhtenäinen koristepuutarha-alue sijaitsi päärakennuksen ja siipirakennuksen edustalla rajautuen talouspuutarhaan.

KUVA 12. Koristepuutarha sijoittui nurmikko-alueelle, jota rajasi emäntäkoulu siipirakennuksineen, kasvimaat ja kujanne. Nurmikolle istutetut puut ovat vielä pieniä. Kuva on luultavasti 1930-luvulta.

KUVA 13. Emäntäkoulun eteläpään ruhopengermä, johon on upotettu portaat. Koristekasvien ja -puiden vyöhyke sijaitsi lähimpänä rakennusta. Kuva on vuodelta 1942.

3.3.2 Rakennetut elementit

Emäntäkoulun puutarhan ja pihapiirin rakennetut elementit olivat tarkoituksenmukaisia ja taloudellisen niukkuuden aikana luultavasti myös mahdollisimman edullisesti toteutettuja. Rakennettuja elementtejä oli melko vähän, ja ainoastaan silmän iloksi tehtyjä rakennelmia ei ollut. Työntäyteisestä kouluympäristöstä puuttuivat aikakaudelle tyypilliset pergolat ja lehtimajat.

Kolmiulotteista, tilallista vaikutelmaa luova pengermä sijaitsi siipiosan ja päärakennuksen eteläpuolella. Korkeuseroja tasaava pengermä mukaili rakennuksen linjoja ja laskeutui loivasti kohti kasvimaata. Koska siipirakennus ei ole samassa linjassa päärakennuksen päädyn kanssa, vaan etelämpänä, pengermä teki mutkan rakennusten kulmassa. Emäntäkoulurakennuksen päädyssä on ovi, joten penkereessä oli aukko kulkureittiä varten. Pengermän järjestely on selkeästi havaittavissa Peltosen asemapiirrosluonnoksessa vuodelta 1930 (Kuva 4). Pengermän perustamisessa käytettiin todennäköisesti tontilta löydettyjä kivenlohkareita. Pienempiä kiviä hyödynnettiin puolestaan lammen reunojen kiveyksessä. Valokuvien perusteella siipirakennuksen edustan penger oli kivikkoisempi kuin muualla, ja pitkä penger muuttuu nurmipintaiseksi lähellä emäntäkoulun pääjulkisivua. Nurmipengermään oli upotettu portaat, jotka sijaitsivat etupihan puolikaaren muotoisen pensasaidanteen päädyssä. Portaat oli todennäköisesti tehty kivistä tai betonista ja niissä oli reunakiveys (Kuva 13). Sekä pengermä että portaat sisältyivät Jalmary Peltosen asemapiirroksiin ja ne ovat toteutuneet suunnitelman mukaisesti (Kuvat 3 ja 4).

Emäntäkoulun lähistöllä käytävät oli päällystetty soralla kuten etupihakin. Ne olivat arkkitehtonisen puutarhan ihanteiden mukaisesti suoria ja tehty käytännön tarpeita varten yhdistämään pihapiirin eri toimintoja. Käytävissä ei ollut koristeellisia syvennyksiä tai päätymiä. Koivukujanteen leveä tie oli pääväylä, jota pitkin saavuttiin maantieltä etupihalle. Tie jatkui koulun pohjoispuolitse takapihalle ja Saarijärventien suuntaan lammen lähellä sijaitsevan kaivon luokse. Tiestä haarautui kohtisuoraan myös lyhyt käytävä lammenrantaan. Etupihalta puutarhaan kuljettiin pengermän portaita alas, josta leveä käytävä eteni kasvihuoneen suuntaan. Pengermän alapuolella oli pieni aukio ja käytävä eteni myös idän suuntaan kasvimaan reunaan mukailen. (Kuvat 4, 9 ja 12)

Käytävät jakavat puutarhan eri jaostoihin ja osiin. Ne ovat usein sinä rajana, jossa rakennuksen lähellä olevasta säännöllisestä tyylistä luonnollisempaan tyyliin tai jossa kaunistuspuoli vaihtuu hyötypuoleksi jne. Itsessään käytävät eivät ole mitään kaunistuskeinoja, mutta ne johtavat meitä sellaisiin kohtiin, joissa puutarhakauneutta voi ihailia ja lähempää tarkastella. Mutta ennen kaikkea ne ovat laaditut työskentelyn ja kulkemisen helpottamiseksi ja jonkin määrän saavuttamiseksi, olkoon se sitten rakennus, portti, hyötypuoli, huvimaja, kukkaryhmä tms.¹⁶⁰

Länsipuolella puutarhaa rajasi pistoraita (Kuva 10), joka luultavasti oli tehty pitämään loitolla rannalla laiduntavat lehmät¹⁶¹. Emäntäkoulun edessä, kujanteen eteläpuolella nurmella sijaitti lipputanko (Kuva 13). Koulun irtaimistoon kuului 1930-luvulla puutarhakalusto, joka sisälsi pöydän, sohvan, kaksi nojatuolia ja kaksi penkkiä. Kaluston arvo oli 400 markkaa. Lisäksi puutarhakalustoon kuului penkkejä, jotka maksoivat yhteensä 141 markkaa.¹⁶² 1930- ja 40 -luvuilla otetuissa rakennusten ulkokuvissa ei näy puutarhakalusteita. Vuoden 1955 *Kotilieden* artikkelin kuvan perusteella todennäköisesti puusta tehty ja vaaleaksi käsitelty puutarhakalusto oli yksinkertainen ja pelkistetty muodoltaan. Istuskelualue virkistystä ja lepoa varten oli sijoitettu emäntäkoulun edustalle nurmikolle.¹⁶³ Puutarhakalusto oli luultavasti vain emäntäkoulun opettajien ja vierailijoiden käytössä. Myöhemmin vuosikymmeninä opettajilla oli tapana juoda kesäisin päiväkahvit 1930-luvulla istutetun tammen alla¹⁶⁴.

3.3.3 Kasvihuone

Kasvihuone oli tärkeä rakennus koulupuutarhassa arkojen vihannesten viljelyssä, puutarhan ylläpidon kannalta ja opetustilana.

Education Facilitiesin arkistosta Mankolasta löytyi päiväämätön ja signeeraamaton suunnitelmapiiirustus koulun ensimmäisestä kasvihuoneesta (Kuva 14). Se oli suunniteltu kurkun ja tomaatin kasvattamista varten. Suunnitelmassa pienessä puusta ja lasista

¹⁶⁰ Reijonen 1927, 59–60.

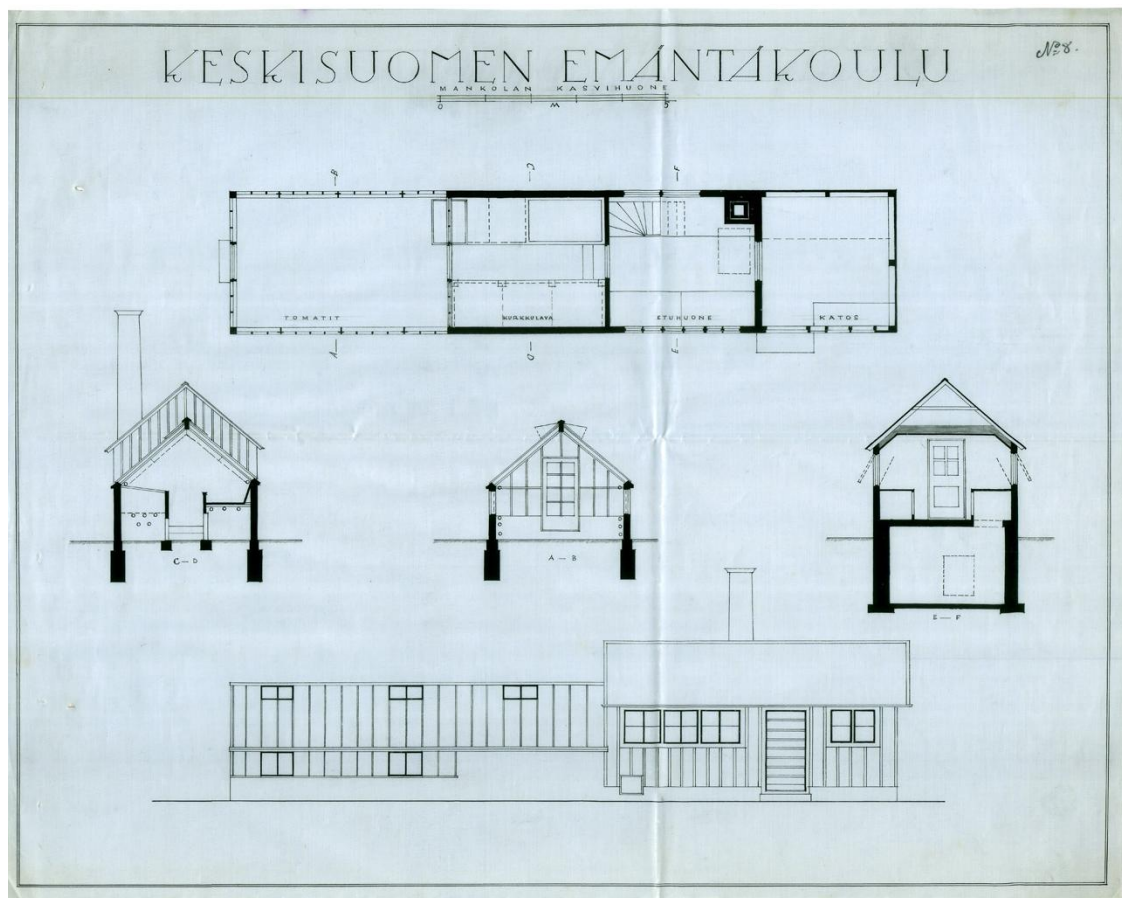
¹⁶¹ Määttä 4.6.2012, suullinen tiedonanto.

¹⁶² Puutarhan kalustoluettelot, Puutarhan kalustoluettelot (1935–1949), Bh 263. K-S KOO. JyMA.

¹⁶³ ”Tunnettuja naisia: Johtaja Lilli Syvänen”, *Kotiliesi* 1955.

¹⁶⁴ Partanen 2005, 65.

rakennetussa kasvihuoneessa oli neljä huonetta, jotka oli sijoitettu peräkkäin. Eteistilasta astuttiin etuhuoneeseen (E-F), josta johti portaat kellariin. Etuhuoneesta kuljettiin kurkkulavahuoneen (C-D) kautta tomaatinkasvatushuoneeseen (A-B), josta oli ovi ulos. Viljelyä varten suunnitelluissa tiloissa oli lasinen katto ja tomaattihuoneessa myös seinät olivat lasiset.¹⁶⁵ Kasvihuoneen rakennustöiden erikoisvalvojana toimi puutarhuri F.K.Väinölä¹⁶⁶. Hän työskenteli Jyväskylän seminaarin puutarhurina vuosina 1911–1936¹⁶⁷. Väinölä valittiin myös Jyväskylän Puutarhayhdistyksen varapuheenjohtajaksi vuonna 1911 ja puheenjohtajaksi vuonna 1916. Tässä tehtävässä hän toimi vuoteen 1936 asti.¹⁶⁸

KUVA 14. Keski-Suomen Emäntäkoulun ensimmäisen kasvihuoneen rakennuspiirustus.

¹⁶⁵ Keski-Suomen Emäntäkoulu, Mankolan kasvihuone, Rakennuspiirustus. EFA.

¹⁶⁶ Partanen 2005, 19.

¹⁶⁷ Karjula 1998, 61.

¹⁶⁸ Raatikainen 1986, 107.

3.3.4 Kasvillisuus

Tässä luvussa käsittelen tärkeimpiä 1930-luvulla Keski-Suomen Emäntäkoulun lähiympäristöön istutettuja puita, pensaita ja koristeistutuksia. Talouspuutarhassa viljeltyjä lajeja selvitän seuraavassa luvussa 3.4 Puutarhaopetus.

Kujannepuut olivat koivuja, joka oli maaseudulla käytetyin puulaji kujanteissa. Koivukujanne sopi hyvin ympäröivään maisemaan, koska ympärillä oli isoja koivuja ja lehtipuuvältaista metsää. On mahdollista, että koivun taimet oli siirretty metsästä riviin kujannepuiksi. Emäntäkoulun edessä kasvoi suuri koivu, joka oli jätetty rakennusvaiheessa kaatamatta. Koivu oli keskellä etupihaa kujanteen keskilinjassa. Vuonna 1942 otetussa valokuvassa koivua ei enää ole (Kuva 12). Kaatamisen syytä voi vain arvella. Kenties koivu poistettiin huonon kuntosu vuoksi, puu roskasi liikaa, sijainti oli huono kulkureitin keskellä autojen yleistyessä tai puu peitti liikaa emäntäkoulun julkisivua. Peltosen asemapiirroksessa ei kyseistä puuta, tai muitakaan rakennuksen välittömässä läheisyydessä olevia yksittäispuita, ole piirretty. Muut tärkeimmät vanhat yksittäispuut sijaitsivat kujanteen pohjoispuolella, takapihalla ja siipirakennuksen luona. Yksittäispuut, jotka selkeästi erottuivat ympäristöstä, olivat pääasiassa koivuja ja mäntyjä. Yksittäispuut, pihapuut, olivat yleisiä erityisesti maalaistalojen pihalla, vaikka pihapiiri olisi muuten ollut autio. Pihapuiksi istutettiin tai jätettiin tavallisesti koivuja tai kuusia. Pihapuu suojaasi niin rakennuksia kuin ihmisiäkin tuulelta ja auringon paahteelta. Lisäksi lehtipuita oli aikoinaan kehoitettu istuttamaan, jotta mahdollinen tulipalon leviäminen hidastuisi.¹⁶⁹ Takapihalla kasvaneet puut poistettiin 1980-luvun peruskorjauksen yhteydessä¹⁷⁰.

Saarijärventien varteen istutettiin kuusiaita (Kuvassa 7 kuuset ovat matalia taimia). Aita suojaasi puutarhaa tuulelta, lumituiskulta ja katseilta. Kuusiaita oli yleinen näky maaseudun kansakoulujen puutarhoissa ja kirkkopihalla. Niiden antaman mallin mukaan tiheä kuusiaita levisi myös maalaistalojen pihapiiriin.¹⁷¹ Vuonna 1984 laaditussa maankäyttösuunnitelmassa esitettiin huonokuntoisen kuusiaidan hävittämistä tien parantamisen yhteydessä ja uuden aidanteen istuttamista¹⁷². Korkeaksi kasvanut aita kaadettiin ja huh-

¹⁶⁹ Ranta 2003, 66.

¹⁷⁰ Määttä 4.6.2012, suullinen tiedonanto.

¹⁷¹ Ranta 2003, 77.

¹⁷² Maankäyttösuunnitelma, Arkkitehtitoimisto Kauko Lahti Ky, 18.5.1984. EFA.

tikuussa 1990, kun Saarijärventien viereen tehtiin kevyenliikenteenväylä. Tietä reunustamaan kaupunki istutti syreenejä.¹⁷³

Emäntäkoulun ensimmäinen pitkäaikainen opettaja Maija-Liisa Ahtela istutti koulun edustan nurmikolle eri puulajeja, joista muodostui pieni arboretum eli puulajipuisto. Hänen istuttamiaan puita olivat ainakin tammi, marjakuusi, hopeakuusi ja douglaskuusi. Ahtela harmitteli myöhemmin, että puut tuli istutettua liian lähelle toisiaan, jolloin niillä ei ollut tarpeeksi tilaa kasvaa ja levittäytyä.¹⁷⁴ Ahtelan aikaansaannosta ovat myös koulun edustalle istutetut valkokuusi, saarni, pirkkalankoivu ja visakoivu¹⁷⁵. Osa puista on säilynyt näihin päiviin asti. Emäntäkoulun alueella tehtiin jo Ahtelan aikana kasvatuskokeita Piikkiön tutkimusaseman toimesta, joiden tarkoituksena oli selvittää kasvien kestävyyttä Keski-Suomen korkeudella. Koekasveja ovat olleet esimerkiksi likustesyreeni ja tuomipihlaja.¹⁷⁶

Etupihan kaarevaan pensasaitaan istutettiin happomarjapensasta ja emäntäkoulun pääportaalin molemmille puolille koiranheisipensasta. Emäntäkoulun eteläpäädyssä ja siipirakennuksen edessä kasvoi villiviiniä.¹⁷⁷ Niitä varten rakennuksen seinään myöhemmin lisättiin puurutilät, joita pitkin kasvit pääsivät kiipeilemään (Kuva 12). Kasvillisuus oli runsasta ja villiviini kasvoi vuosien kuluessa jopa kolmannen kerroksen parvekkeeseen asti. Koristepensaita istutettiin myös siipirakennuksen eteen, ja köynnöskasvit koristivat emäntäkoulua myös takapihan puolella. Vanhojen valokuvien perusteella pensasaidat ja puut saivat kasvaa melko vapaamuotoisiksi eikä niitä leikattu muotoon, kuten tiukan arkkitehtonisen puutarhatyylin puutarhoissa ja puistoissa oli tapana tehdä.

Rakennuksen ympäristön järjestelyssä on otettava huomioon, että rakennus on aina miellyttävän näköinen, jos sen takaa ylenee korkeita puunlatvoja, sen pintaa peittävät köynnökset tai sen edustalla on istutuksia, joiden vihreyden keskeltä se sieltä täältä pilkottaa.¹⁷⁸

¹⁷³ Määttä 4.6.2012, suullinen tiedonanto.

¹⁷⁴ Määttä 4.6.2012, suullinen tiedonanto.

¹⁷⁵ Halttunen, ”Kotitalousopettajaopiston pihapiiri on näkemisen arvoinen”, *Keskisuomalainen* 21.8.1994.

¹⁷⁶ Määttä 4.6.2012, suullinen tiedonanto.

¹⁷⁷ Määttä 4.6.2012, suullinen tiedonanto.

¹⁷⁸ Reijonen 1927, 95–96.

Nurmikot kuuluivat koristeistutuksiin, ja laaja nurmikenttä sijaitsi koulun takana ja nurmikko oli istutettu myös etupihan ja hyötypuutarhan väliin. Yksityisemmäksi mielletyllä takapihalla oppilaat tekivät talouden- ja kodinhoitoon liittyviä askareita kuten maalaistalojen pihamaillakin oli tapana. Arkkitehtonisen puutarhataiteen myötä nurmikentistä oli tullut tärkeä elementti puutarhassa, ja funktionaalisen puutarhaideologian aikana nurmikko pidettiin vielä tärkeämpänä ja luonnonmukaisempana vaihtoehtona.

Alkuaikojen kukkaistutuksista ei valokuvien perusteella voi tehdä tarkkoja päätelmiä. Luultavasti kivikkokasvir ryhmä perustettiin siipirakennuksen edustan pengermään jo 1930-luvulla. Vuosien aikana kasvillisuuden määrä sekä pengermän muoto ja rakenne ovat vaihdelleet. Pengermää vastapäätä käytävän toiselle puolelle perustettiin pitkä perennasara kasvimaan laitaan luultavasti jo melko varhaisessa vaiheessa, mutta esimerkiksi Kuvassa 12 sitä ei vielä ole. Mahdollisesti se perustettiin 1930-luvun lopulla tai 1940-luvulla. Kukkaistutukset olivat arkkitehtonisen tyylin mukaisia. Todennäköisesti emäntäkoulun alkuvuosina hyötypuutarhan hoitaminen ja siten ruokatalouden ylläpito oli etusijalla kukkivan koristepuutarhan sijaan. Kauniit kukkaistutukset olivat erityisesti emäntäkoulun toisen pitkäaikaisen puutarhaopettajan Maija Kujanpään silmäteriä ja ne olivat hyvin hoidettuja.¹⁷⁹

KUVA 15. Kivikkoistutus on kuvattu luultavasti 1940–50-luvulla. Penkereessä on paljon kiviä ja vasemmalla näkyvät portaat ovat ehkä uudet. Kivikkoistutusta vastapäätä on pitkä ja leveä perennapenkki, jota rajasi muurimainen kivireunus.

¹⁷⁹ Määttä 4.6.2012, suullinen tiedonanto.

3.4 Puutarhaopetus

Puutarhaoppi oli tärkeä osa emäntäkoulun opetustoimintaa. Puutarhalla oli suuri merkitys myös koulun ruokatalouden ylläpitäjänä, sillä puutarhasta saatiin monenlaisia elintarvikkeita. Kasviksia, marjoja ja hedelmiä käytettiin paljon ruoanvalmistuksessa opetuskeittiössä. Omasta puutarhasta saatiin myös kukkia koristamaan koulun sisätiloja. Emäntäkoulu perustettiin taloudellisen niukkuuden aikana, jolloin koulun omavaraisuudesta oli suuri etu. Emäntäkoulussa maalaistalojen töitä opittiin vuodenaikojen mukaisesti, joten keväällä ja kesällä työskenneltiin pääasiassa puutarhassa ja syksyllä korjattiin satoa¹⁸⁰.

Koulun ensimmäiseksi puutarhaopettajaksi valittiin Maija-Liisa Ahtela Hyvinkäältä. Emäntäkoulun johtokunta valitsi ensimmäiset opettajat, jotka saivat määräyskirjansa maataloushallitukselta. Lisäksi koulussa oli opettajaharjoittelijoina muun muassa puutarhaopettajaopiskelijoita. Puutarhaopettaja Seera Toivanen liittyi opettajakuntaan, kun kotitalousneuvojakurssi alkoi vuonna 1939.¹⁸¹ Maija-Liisa Ahtela oli opiskellut puutarhanhoidonopettaja-osastolla Järvenpään kotitalousopettajaopistossa ja valmistui opettajaksi ensimmäisten oppilaiden joukossa vuonna 1930¹⁸². Keski-Suomen Emäntäkoulun opettajista monet olivat valmistuneet Järvenpään kotitalousopettajaopistosta, joten sieltä saatuja oppeja todennäköisesti sovellettiin Keski-Suomen Emäntäkoulussa. Opettajilla oli luultavasti myös samanlainen näkemys siitä, miten opetus tuli järjestää. Koulun toimintaa ohjaavia, kirjoittamattomia arvoja vaikuttivat olleen uskonnollisuus, isänmaallisuus, kotitalouden arvostus, ahkeruus, tarkkuus ja järjestelmällisyys.¹⁸³

Puutarhaopetus muiden oppiaineiden tavoin oli jaettu tietopuoliseen ja käytännölliseen opetukseen. Opetuksessa pyrittiin tuomaan esille sekä käytännöllistä että tieteellistä ajattelutapaa. Tietopuolisella opetuksella selvitettiin ja perusteltiin käytännön työssä tarvittavia asioita ja syvennettiin muutakin osaamista. Tunnit olivat opettajan pitämiä teoria- tai havaintotunteja. Osa tunneista pidettiin oppilasesityksinä, joiden tavoitteena oli lisätä oppilaiden aktiivisuutta opetuksessa. Käytännön harjoitustöitä tehtiin iltapäivi-

¹⁸⁰ Partanen 2005, 14, 31.

¹⁸¹ Partanen 2005, 22–23.

¹⁸² Niinimaa 2006, 29; Partanen 2005, 23.

¹⁸³ Partanen 2005, 23.

sin viisi tai kuusi tuntia ja työskentely tapahtui pienissä ryhmissä. Töihin kuului pukeutua asiallisesti, ja puutarhalla ja navetalla käytettiin eri työasua kuin keittiö- ja kodinhoitovuoroissa. Käytännöllisessä opetuksessa opettaja näytti ensin mallin, jonka mukaan työ tehtiin. Tärkeitä opittavia seikkoja olivat työteho sekä oikeiden työtapojen ja työvälineiden käyttö.¹⁸⁴

Keski-Suomen Emäntäkoulun opetustoiminta alkoi 1.4.1932 kesäkotitalouskoulukurssina, jonka kävi kolmekymmentä oppilasta¹⁸⁵. Ensimmäinen yksivuotinen emäntäkoulukurssi alkoi 2.11.1932 ja päättyi 24.10.1933. Kurssille osallistui 54 oppilasta, joista 51 suoritti kurssin loppuun. Puutarhaopissa annettiin tietopuolista opetusta lähes 110 tuntia, mikä oli eniten kaikista oppiaineista. Toiseksi eniten annettiin tietopuolista opetusta maatalousaineissa ja kolmanneksi eniten ruokataloudessa. Käytännöllistä työtä puutarhaopettaja Maija-Liisa Ahtela ohjasi yhteensä 2114 tuntia.¹⁸⁶

Ensimmäisellä yksivuotisella emäntäkoulukurssilla puutarhanhoito-oppia opiskeltiin 109 tuntia, joista 22 oli havaintotunteja. Oppilaat oli jaettu havaintotunneilla kahteen ryhmään. Tunneilla opittiin keittiökasviviljelyä 32 tuntia, hedelmä- ja marjaviljelyä 16 tuntia, yleistä puutarhaoppia 15 tuntia, huonekasvien hoitoa 14 tuntia, koristekasviviljelyä 13 tuntia, kasvinsuojeluoppia 9 tuntia, kasvioppia 5 tuntia sekä maaperä- ja lannoitusoppia 5 tuntia. Opetusta havainnollistettiin elävien ja painettujen kasvien, kuvien, näytteiden, havaintotaulukoiden ja taulupiirustusten avulla. Koristekasviviljelyä opetettaessa tehtiin retkiä kaupungin huomattavimpiin puutarhoihin ja hautausmaalle. Kesällä järjestettiin yksi- ja monivuotiskukkien näyttely, ja syksyllä puutarhatuotteiden näyttely. Oppikirjana ensimmäisellä vuoden kestävällä emäntäkoulukurssilla käytettiin Nora ja Maiju Pöyhösen *Kodin kasvitarhaa* (Kuva 16).¹⁸⁷ Oppikirjan ja puutarhaopetuksen sisältö olivat suurelta osin samanlaisia. Seuraavan vuoden emäntäkoulukurssilla puutarhaopin oppikirjaksi tuli Frans Salosen ja K. Jaatisen vasta ilmestynyt teos *Kodin puutarha* (Kuva 17).¹⁸⁸

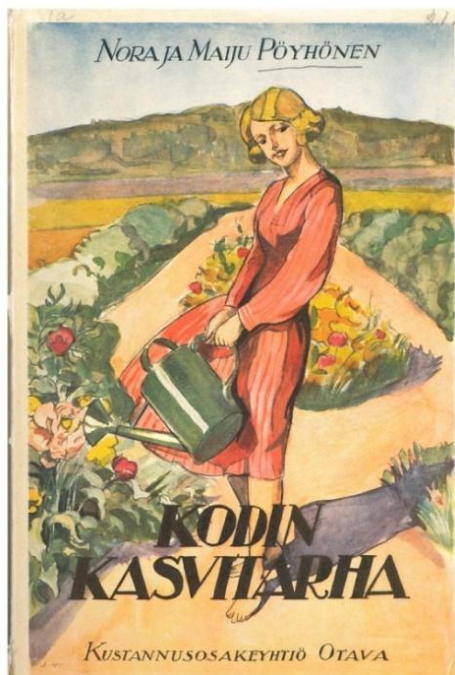
¹⁸⁴ Partanen 2005, 27–28.

¹⁸⁵ Lindell & Äijälä, 12.

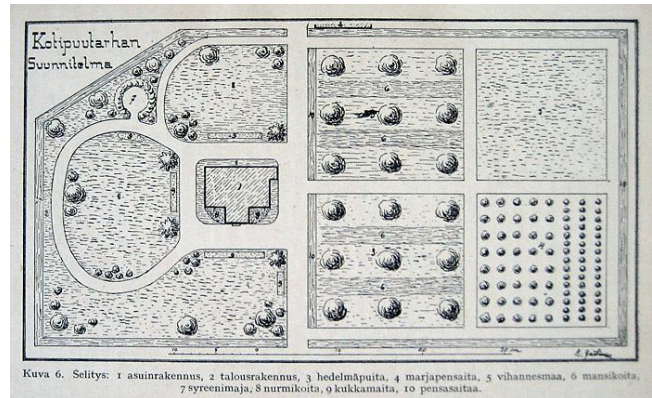
¹⁸⁶ Vuosikertomus 1933, Oppilaitoksen toimintakertomukset (1932–1978), Dd 342, K-S KOO, JyMA.

¹⁸⁷ Kertomus Keski-Suomen Emäntäkoulun tietopuolisesta ja käytännöllisestä opetuksesta emäntäkoulukurssilla v. 1932–1933, Oppilaitoksen toimintakertomukset (1932–1978), Dd 342, K-S KOO, JyMA.

¹⁸⁸ Vuosikertomus 1933, Oppilaitoksen toimintakertomukset (1932–1978), Dd 342, K-S KOO, JyMA.

KUVA 16. Emäntäkoulukurssin 1932–1933 puutarhaopin oppikirja.

KUVA 17. Puutarhasuunnitelma *Kodin puutarha* oppikirjasta, jota käytettiin vuoden 1933–1934 kurssilla.

Keittiökasviviljelyn opetusta oli määrällisesti eniten. Tunneilla perehdyttiin seuraaviin keittiökasveihin: kaalikasvit, pinaatti- ja salaattikasvit, porkkana, punajuuri, lanttu, nauris, retiisi, retikka, palsternakka, sikuri, mustajuuri, piparjuuri, sipulit, peruna, herneet, pavut, maustekasvit, selleri, tomaatti, kurkku, kurpitsa ja monivuotiset keittiökasvit. Tunneilla perehdyttiin myös lavaviljelyyn ja kasvimaan kevättöihin. Hedelmä- ja marjaviljelyssä opittiin viljelemään viinimarja-, karviaismarja- ja vadelpensaita ja mansikkaa sekä käsiteltiin eri hedelmätarhan perustamista ja hoitoa. Yleisessä puutarhaopissa käsiteltiin kotipuutarhan perustamista, puutarhan eri osastoja, aitaamista ja suojausistutuksia, käytäviä sekä nurmikenttiä. Koristekasvien viljelyä opiskeltiin tuntimäärältään neljänneksi eniten, ja tuntien aiheina oli esimerkiksi koristepuiden ja -pensaiden istuttaminen, lisääminen sekä yleinen hoito, tavallisimmat havupuut ja lehtipuut, avomaalle istutettavien ja tavallisimpien monivuotisten kukkien hoito ja ryhmien suunnittelu.¹⁸⁹

Tietopuolisen opetuksen havaintotunneilla perehdyttiin seuraaviin aiheisiin: 1. huonekasvien uudelleen istutus 2. ruusun istutus ja leikkaus 3. kukkasipulien istutus 4. lavaikkunoitten lasitus ja paikkaus 5. olki- ja risumaton kutominen 6. asuinhuoneessa suoritettavat kylvöt 7. taimien kouluminen 8. lämpimän lavan luonti 9. lavaan kylvö ja kouluminen

¹⁸⁹ Puutarhanhoitoa, Opetussuunnitelmia emäntäkoulukurssilla Keski-Suomen Emäntäkoulussa v. 1932–1933–1934, Emäntäkoulun opetussuunnitelmat (1932–1939), De 342. K-S KOO. JyMA.

10. palstan valmistus kylvökuntoon ja kylvö 11. tomaatin, purjon ja sellerin istutus 12. juurikasvien listiminen, sellerin ja purjon puhdistus 13. hedelmäpuiden istutus 14. hedelmäpuiden jalostus 15. hedelmien pakkaus 16. marjapensaiden pistokkaiden pano 17. kukkien asettelu maljakkoon 18. hautaistutukset sammalsuunnitteluna 19. hautaseppeleen sitominen 20. kotipuutarhan suunnittelu sammalsuunnitteluna 21. työkalujen asettaminen talvikuntoon 22. luudan teko. Oppilaat pitivät havaintoesityksiä ja esitelmää kymmenestä eri aiheesta, kuten ruusun hoidosta talvilevon jälkeen, kotipuutarhan keittiökasvimaan suunnittelusta ja siementilauksesta, palstoilla vuonna 1933 esiintyneistä tuholaisista ja kasvitaudeista sekä sadon korjuusta ja säilytyksestä.¹⁹⁰

Käytännön harjoitustöitä tehtiin puutarhassa, lavoilla, kasvihuoneessa ja puutarhaluokassa. Opetus toteutettiin puutarhassa pienryhmissä ja työt oli jaettu kolmeen eri vuoroon: ulkopäivystysvuoroon, kasvihuone- ja lavapäivystysvuoroon sekä puutarhatyövuoroon. Ulko- ja kasvihuonepäivystys kesti kuusi päivää ja vuorossa työskenteli kahden oppilaan muodostama pari. Puutarhavuoro oli kaksi- tai kolmipäiväinen ja vuorossa ahkeroi 13 tai 14 oppilasta. Oppilasta kohti käytännöllisiä työpäiviä oli keskimäärin 66 ja työtunteja päivää kohti viidestä kuuteen tuntia. Havaintotunteja mukailien oppilaiden suorittamia käytännön perustehtäviä olivat ruukkukasvien istuttaminen, laatikkoon kylvö ja kouliminen, lavan luonti, lavan kylvö ja kouliminen, marjapensaiden pistokkaasta lisääminen, marjapensaiden ja hedelmäpuiden istutus, hedelmäpuiden käsioksastus, yksinkertaisen kotipuutarhan suunnitteleminen sammalsommitelmana (Kuva 18) ja hautaseppeleen sitominen. Tärkeä käytännön harjoitustehtävä oli kotipuutarhassa viljeltävien keittiökasvien kasvattaminen siementilauksen laatimisesta sadonkorjuuseen ja talvisäilytykseen asti. Se toteutettiin siten, että koulupuutarhalle tyypilliseen tapaan jokaisella oppilaalla oli oma aarin kokoinen keittiökasvipalsta, jota hän hoiti (Kuva 10). Pals-taviljelystä tehtiin myös havaintoja, muistiinpanoja ja kannattavaisuuslaskelmia. Kurs-sin lopettajaisissa esitettiin palstavuosikertomus, joka sisälsi eri oppilaiden kirjoittamia esityksiä suunnittelua, viljelyä, rikkaruohoja ja sadonkorjuuta koskevista seikoista sekä palstan kannattavaisuuslaskelman.¹⁹¹

¹⁹⁰ Kertomus Keski-Suomen Emäntäkoulun tietopuolisesta ja käytännöllisestä opetuksesta emäntäkoulukurssilla v. 1932–1933, Oppilaitoksen toimintakertomukset (1932–1978), Dd 342. K-S KOO. JyMA.

¹⁹¹ Kertomus Keski-Suomen Emäntäkoulun tietopuolisesta ja käytännöllisestä opetuksesta emäntäkoulukurssilla v. 1932–1933, Oppilaitoksen toimintakertomukset (1932–1978), Dd 342. K-S KOO. JyMA.

Talvella ja keväällä ennen varsinaisten puutarhatöiden alkamista töitä tehtiin puutarhaluokassa. Käytännön töinä oppilaat kutoivat olkimattoja lavojen suojaksi, lasittivat tai paikkasivat lavaikkunoita, veistivät istutuspulikoita ja nimilappuja, valmistivat taimilaahtikoita, tekivät luudan, vastan tai vispilän sekä hoitivat työkaluja. Myös kesäisin sadepäivinä työskenneltiin puutarhaluokassa.¹⁹² Emäntäkoulukurssin oppilaat osallistuivat myös puutarhan raivaamiseen rakennustyön jäljiltä ja maataloustöihin¹⁹³.

Koska kerran oltiin sadonkorjuujuhlassa, on luonnollista, että suurimman huomion osakseen sai puutarha. Se aivan uhkui antimiensä runsautta. Porkkanat ja punajuuret, pinaatit ja salaattit, kaalit ja tomaatit, jotakin nyt vain mainitaksemme, olivat kasvaneet erinomaisesti, ja muodostivat kauniiden kukkaistutusten kanssa koristeellisia ryhmiä, joiden näkeminen oli ilo silmälle. Ja vaikka laaja puutarhamaa on aivan maantien varrella, josta sitä ei erota edes aitakaan, on paikkakunnan kunniaksi mainittava, että sieltä ei kesän aikana ole kadonnut mitään. Kaikki on saanut rauhassa kasvaa ja kypsyä. Kasvihuone on mittasuhteiltaan pieni, mutta tyydyttänee toistaiseksi tarpeen. Erinomainen ajatus on antaa oppilaiden perehtyä sepeleensidontaan, siitä on heille kaukana salokylillä sekä hyötyä että hupia. Aistikkaat sidontatyöt todistivat selvää kieltään asian puolesta.¹⁹⁴

Puutarhaluokka sijaitsi koulun siipirakennuksen alakerrassa kasvihuoneen ja puutarhan lähellä. Siipirakennuksessa oli myös kellari- ja varastotiloja muun muassa elintarvikkeille, puutarhakalustolle ja puutarhatarvikkeille sekä lantala. Myös kaalille, juureksille, perunoille ja hedelmille oli omat varastohuoneensa.¹⁹⁵ Kalustopiirustuksen mukaan puutarhaluokkaan tehtiin yksinkertaiset männystä valmistetut pöydät, joita oli 10 kappaletta ja 26 tuolia. Ne käsiteltiin öljyllä, johon lisättiin keltamultaa. Piirustus sisältää myös puutarhaluokan sisustussuunnitelman. Sen mukaan pitkät pöydät oli sijoitettu rinnakkain neljään riviin ikkunaseinustalle ja liitutaulu sekä siirrettävä opettajakoroke sijaitsivat puutarhaluokan edessä.¹⁹⁶ Emäntäkoulun sisutuksen ja kalustuksen suunnittelusta ja hankinnasta vastasivat maataloushallituksen kotiitaloustarkastajat, jotka käyttivät suun-

¹⁹² Kertomus Keski-Suomen Emäntäkoulun tietopuolisesta ja käytännöllisestä opetuksesta emäntäkoulukurssilla v. 1932–1933, Oppilaitoksen toimintakertomukset (1932–1978), Dd 342. K-S KOO. JyMA; ”Keski-Suomen Emäntäkoulu ottaa tänään ensimmäisen kerran vastaan maakunnan emännät. -Uusi oppilaitos aloittanut toimintansa lupaavasti”. *Keskisuomalainen* 10.6.1932.

¹⁹³ Vuosikertomus 1933, Oppilaitoksen toimintakertomukset (1932–1978), Dd 342. K-S KOO. JyMA.

¹⁹⁴ ”Sadonkorjuujuhlaan” luultavasti 1930-luvun loppu. Lehtileikkeet, Ub 470. K-S KOO. JyMA.

¹⁹⁵ Lindell & Äijälä 2010, 49.

¹⁹⁶ Jyväskylän Emäntäkoulun puutarhatyöhuoneen kalustoa, suunnitelmapiirustuksen sinikopio. EFA.

nittelussa apunaan arkkitehtejä. Kotitaloustarkastajat suosivat edullisia, mutta silti kestäviä ja käytännöllisiä kalusteita. Osa Keski-Suomen Emäntäkoulun kalustuksesta oli tehty vankiloissa.¹⁹⁷

KUVA 18. Kotipuutarhan suunnittelua sammalsommitelmana puutarhaluokassa vuonna 1934.

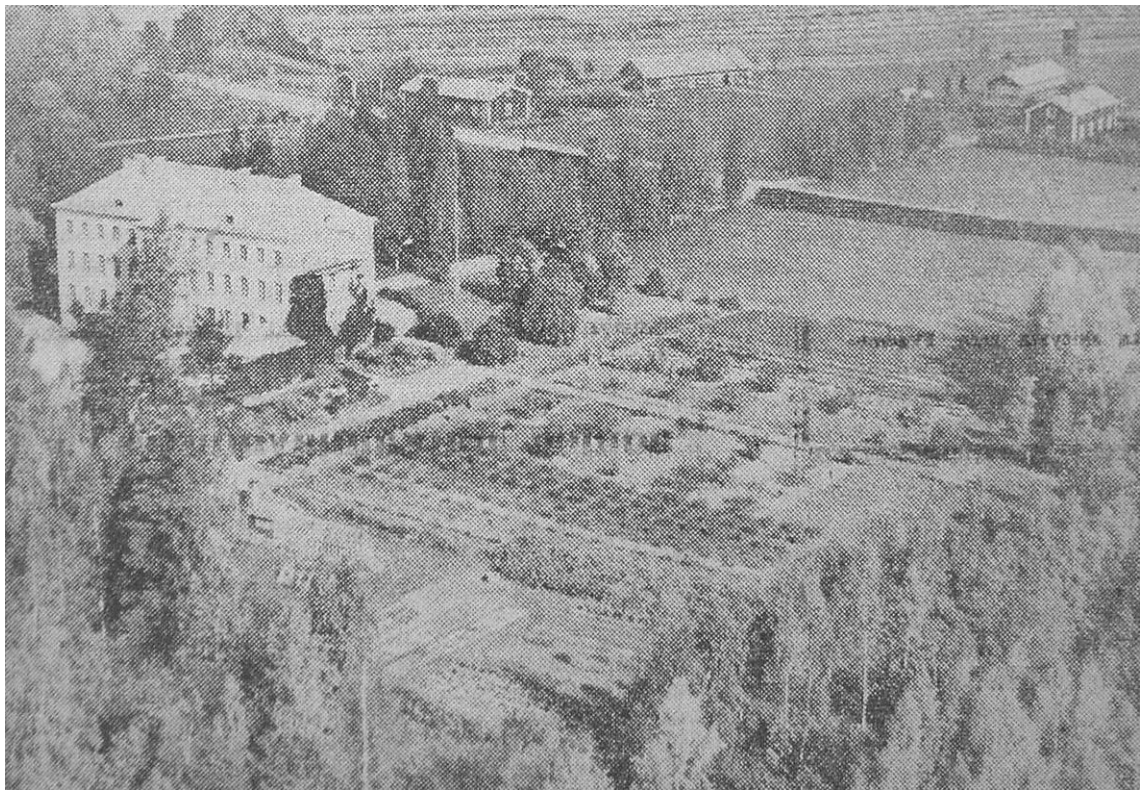
KUVA 19. Puutarhatöitä kasvimaalla. Kuva on otettu 1950–1956 -luvulla.

¹⁹⁷ Lindell & Äijälä 2010, 13.

4 MUUTTUVA KOULUYMPÄRISTÖ

4.1 1950-luvun toteutumaton suunnitelma

Keski-Suomen Emäntäkoulu toimi pelkkänä emäntäkouluna vain kymmenen vuotta vuoteen 1942 asti, jolloin koulun nimi muutettiin Keski-Suomen kotitalousopistoksi. Koulutustarjontaa oli laajennettu jo kolme vuotta aikaisemmin aloittamalla kotitalousneuvojakoulutus. Vuonna 1947 annetun asetuksen mukaan kotitalousopisto muuttui opettajia valmistavaksi Keski-Suomen kotitalousopettajaopistoksi. Emäntäkoulu jatkui muiden linjojen ohella toimien harjoituskouluna.¹⁹⁸ Sodan jälkeinen kova pula talousopettajista oli vaikuttanut opettajakoulutuksen aloittamiseen Keski-Suomessa. 1950-luvulle tultaessa opiston oppilasmäärä oli kasvanut ja koulurakennukset olivat tulleet ahtaiksi. Kouluun oli huomattavasti enemmän hakijoita kuin ahtaat tilat antoivat myöten.¹⁹⁹

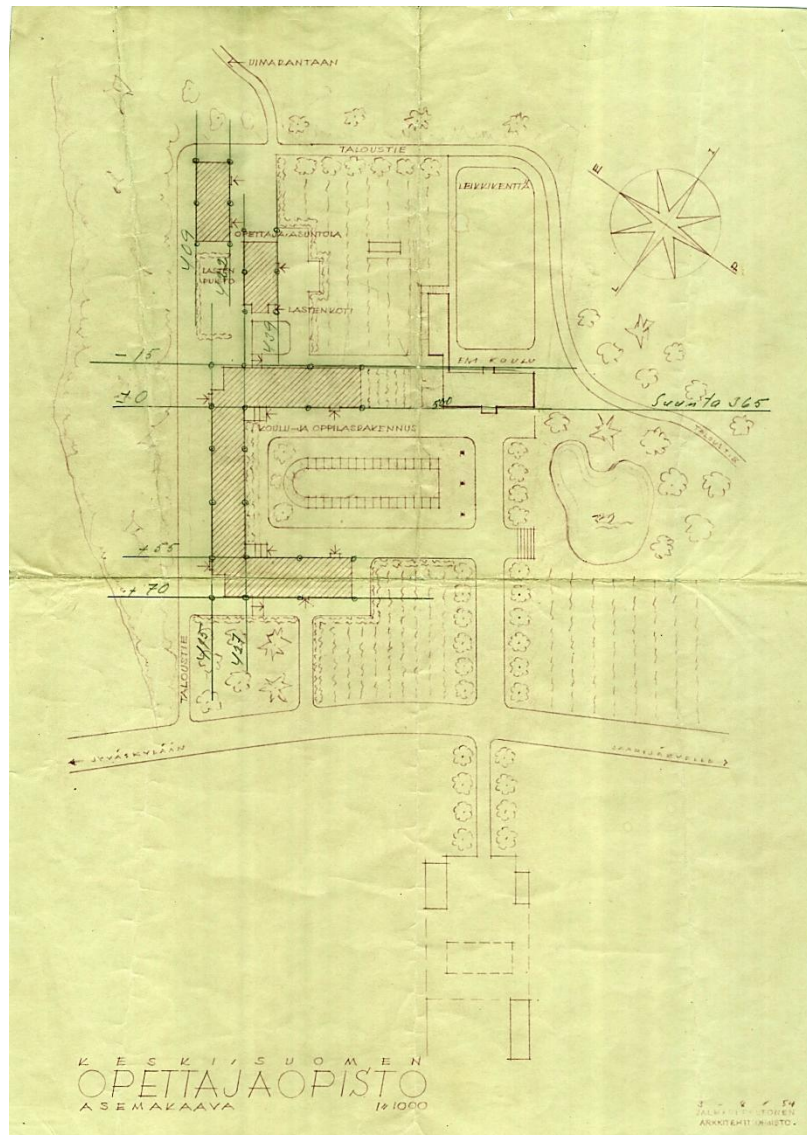

KUVA 20. Viistokuva puutarhasta on julkaistu sanomalehdessä vuonna 1956. Kahdessa vuosikymmenessä emäntäkoulun pihapiiri on muuttunut reheväksi ympäristöksi. Koulupuutarhan osa-alueet erottuvat selkeästi käytävälinjausten vuoksi. Oppilaspalstoista on luultavasti luovuttu jo 1940-luvulla ja kasvimaata on yksi kokonaisuus. Viljapelto ulottuu kasvimaaista tummana näkyvään kuusiaitaan maantien varrella.

¹⁹⁸ Partanen 2005, 9.

¹⁹⁹ ”Kotitalousopettajaopisto Keski-Suomessa vaikeuksissa, Sadat hakijat jäävät ulkopuolelle”, *Uusi Suomi* 25.10.1956.

Kotitalousopettajaopisto tarvitsi uusia koulu- ja asuntolarakennuksia ja ne kuuluivat vuosien 1949–1954 rakennusohjelmaan. Vuonna 1954 arkkitehti Jalmari Peltonen laati alustavat suunnitelmat asemakaavaa ja lisärakennuksia varten. Hanke ei kuitenkaan toteutunut rahoituksen puuttuessa.²⁰⁰

KUVA 21. Arkkitehti Jalmari Peltonen asemakaava-suunnitelma 3.8.1954.

Peltonen vuonna 1954 suunnittelemassa asemapiirroksessa alkuperäinen 1930-luvun keskeisakseliin pohjautunut sommitelma ei ole enää selkeästi havaittavissa (Kuva 21). Suunnitelmassa keskeisellä paikalla sijaitsee uusi koulu- ja oppilasarakenus emäntäkoulun eteläpuolella puutarhan alueella. U-kirjaimen muotoisen rakennuksen sisäpiha avautuu koivukujanteen suuntaan. Opettaja-asuntola ja lastenkoti sijaitsevat tontin etelä-

²⁰⁰ Partanen 2005, 72; Lindell & Äijälä 2010, 50–51.

laidalla uuden koulurakennuksen lounaispuolella. Lastenkoti tarkoittaa päiväkotia, jossa oppilaat saivat harjoitella lastenhoitoa. Uusia piirteitä emäntäkoulun ympäristössä ovat vanhalle takapihalle suunniteltu suuri leikkikenttä ja pieni lastenpuisto opettaja-asuntolan ja lastenkodin luona. Asemapiirroksessa puutarha on pirstoutunut kolmeen osaan ja kasvihuoneen ympärillä puutarhaa on laajennettu Tuomiojärven suuntaan. Suurimmat muutokset asemakaavassa koskivat pääasiassa emäntäkoulun eteläpuolta, jonne Peltonen on sijoittanut uudet rakennukset. Pohjoispuoli lampineen ja kasvimaaineen pysyy lähes alkuperäisen oloisena. Tosin piirroksessa lampi sijaitsee lähempänä Saarijärventietä ja se on monimuotoisempi kuin 1930-luvun asemapiirroksessa. Kotitalousopettajaopiston tonttia reunustaa taloustie.

4.2 1960-luku: opistoalue laajenee

Keski-Suomen kotitalousopettajaopisto sai vasta 1960-luvulla kauan tarvitsemansa uudet rakennukset. Vuosina 1964–1966 alueelle rakennettiin uusi päärakennus sekä opiskeli- ja opettaja-asuntola. Lisäksi opisto sai uuden kasvihuoneen ja juurikaskellarin. Suunnitelmat laati Jyväskyläläinen arkkitehti Juha Vikkula.²⁰¹ Uusi päärakennus valmistui vuonna 1966 vanhan emäntäkoulun pohjoispuolella, ja lampi jäi rakennusten väliin (Kuva 22). Tasakattoinen rakennus oli aikakaudelle ominaista arkkitehtuuria ja se rakennettiin pääosin tiilistä ja mineriitistä. Talouskoulu aloitti uutena koulutuslinjana päärakennuksen valmistumisvuonna.²⁰²

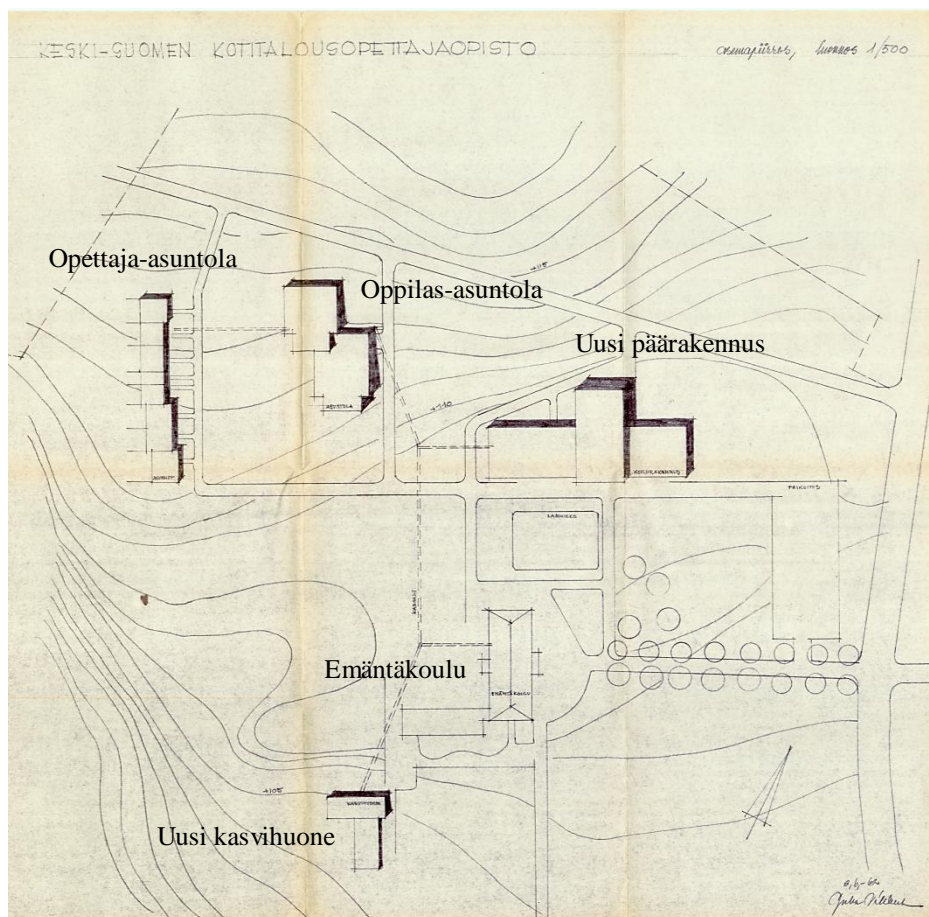

KUVA 22. Uusi päärakennus ja suorakulmaiseksi muutettu lampi vuonna 1966.

²⁰¹ Lindell & Äijälä 2010, 51–52; Partanen 2005, 73.

²⁰² Lindell & Äijälä 2010, 52; Partanen 2005, 9, 73.

Vikkula suunnitteli uudet rakennukset emäntäkoulun pohjoispuolelle, jolloin puutarha säilytti alkuperäisen muotoonsa. Suunnitelma poikkeaa täysin Peltosen vuonna 1954 laatimasta asemapiirroksesta, jossa lisärakennukset sijaitsivat puutarha-alueella. Vikkula on suunnitelmassaan säilyttänyt vanhan koulupuutarhan elementtejä ja aksiaalisen koivukujanteen, jonka pohjoispuolelle koulualue on laajentunut. Lisärakennusten myötä emäntäkoulun ympäristöön tuli uusia soralla päällystettyjä käytäviä, joiden avulla alueesta muodostui toimiva kokonaisuus. Vanhat pääreitit kuitenkin säilyivät ennallaan lähes muuttumattomina. Todennäköisesti uusien rakennuksien vuoksi purettiin pois vanha piharakennus.

Kuva 23. Arkkitehti Juha Vikkulan asemapiirustuksen luonnos 8.6.1962. Selvennykset kirjoittajan.

Vikkulan asemapiirros-luonnoksessa vuodelta 1962 näkyy selkeästi kolmen uuden rakennuksen muodostama viuhkamainen vyöhyke, jota teiden pitkät linjat rajaavat etelä- ja pohjoispuolelta (Kuva 23). Pitkä tie kulkee Saarijärventien varteen tehdyn paikoitusalueen päädyistä uuden päärakennuksen edestä kohti opettaja-asuntolaa. Koivukujanteesta erkanevat kaksi uutta tietä, jotka heikentävät kujanteen yhtenäistä ilmettä. Ensimmäi-

nen lyhyt tienpätkä erkanee uudelle paikoitusalueelle ja toinen kääntyy melkein kujanteen päädyistä kohtisuoraan uuden koulurakennuksen pääovea kohti. Vanhasta kujanteesta avautuu siten näkymä kohti uutta päärakennusta. Myös emäntäkoulun etupihan pohjoispuoli on muuttunut. Alun perin pihaa reunustava kaarevareunainen istutusalue on pienentynyt kolmionmalliseksi teiden rajaamaksi alueeksi. Kaarevuus on yksinkertaistunut diagonaaliksi linjaksi. Muutos on heikentänyt alun perin symmetrisen etupihan ilmettä. Sama muotojen yksinkertaistuminen näkyy myös lammessa, joka on tehty suorakaiteen muotoiseksi ja kivetty uudelleen. Lammen emäntäkoulun puoleiselle rannalle perustettiin suorakaiteen muotoinen kukkaryhmä²⁰³. Vikkulan asemapiirroksessa emäntäkoulun lähin ympäristö on selkeästi rajautunut, monimuotoinen pihapiiri. Pihoja rajaavat kaarevat, diagonaalit ja suorat linjat. Emäntäkoulu ja uusi kasvihuone on liitetty selkeästi toistensa yhteyteen leveällä tiellä tai pikemmin aukiolla. Puutarhan vanhat käytävälinjat siipirakennuksen edessä ja kasvimaan halki kulkeva käytävä on säilytetty. Arkkitehti Vikkulan suunnitelmassa vanhalla emäntäkoululla on edelleen keskeinen asema, vaikka uutta koulurakennusta kutsuttiin päärakennukseksi. Emäntäkoulun pihapiiristä lähtee monta käytävää kohti alueen muita rakennuksia. Tielinjausten vuoksi emäntäkoulun lähiympäristö jäsentyy karkeasti erikokoisiin neliöihin tai suorakulmioihin. Vikkulan hahmottelema luonnos asemapiirroksesi osoittautui toimivaksi, sillä suunnitelma ei muuttunut varsinaisessa kotitalousopettajaopiston asemapiirroksessa vuodelta 1964²⁰⁴.

Emäntäkoulu-rakennuksessa tehtiin muutostöitä 1960-luvulla, jotka olivat melko vähäisiä niin sisä- kuin ulkotiloissakin. Julkisivut maalattiin sekä rappauksien ja betonipintojen halkeamat korjattiin vuonna 1968²⁰⁵. Korjausten ja maalauksen vuoksi rakennuksen julkisivuja pitkin kasvaneet köynnöskasvit piti poistaa ja luultavasti seinän vieressä kasvaneet pensaat kärsivät ainakin vahinkoja. Vahingoittuneiden kasvien tilalle istutettiin todennäköisesti uusia.

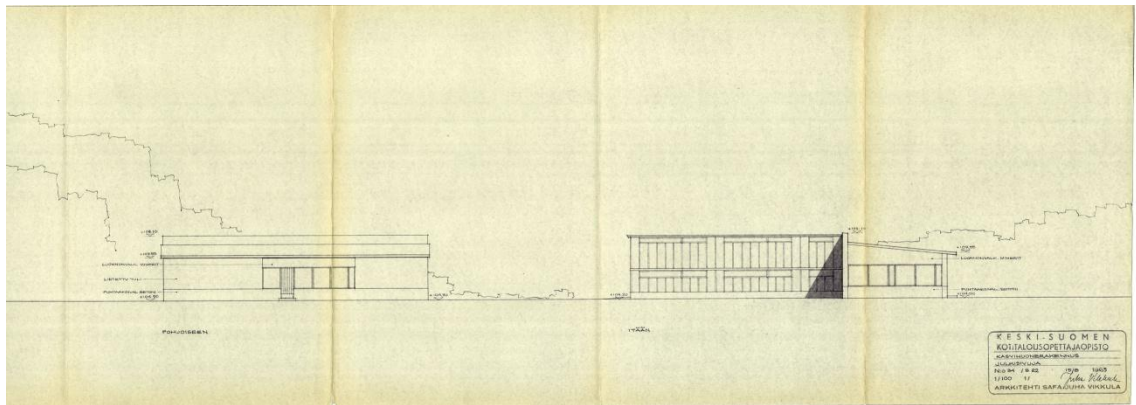
Arkkitehti Juha Vikkulan suunnittelema ja vuonna 1966 valmistunut päärakennus purettiin alueen uusimman 2010-luvun peruskorjauksen yhteydessä, ja sen tilalle tehtiin uudisrakennus (Liite 5).

²⁰³ Määttä 4.6.2012, suullinen tiedonanto.

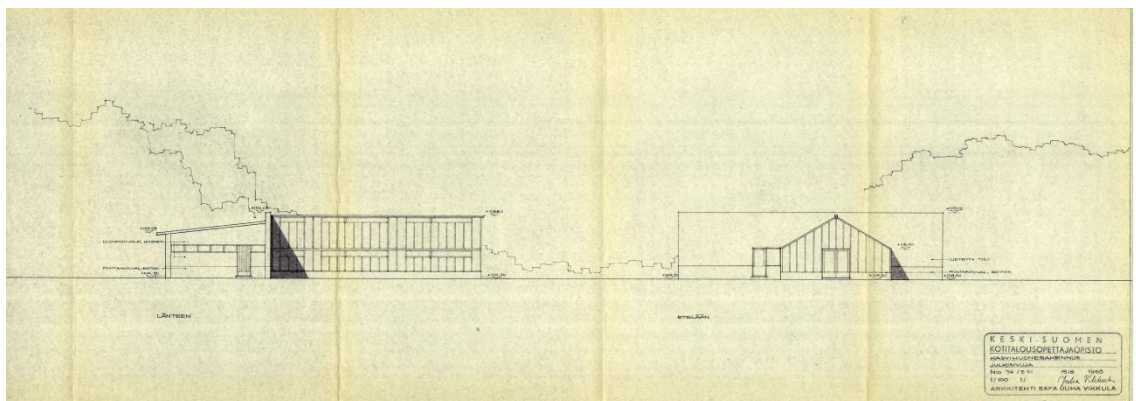
²⁰⁴ Lindell & Äijälä 2010, 51.

²⁰⁵ Lindell & Äijälä 2010, 57.

Juha Vikkula suunnitteli uuden kasviuonerakennuksen vanhan ja pienen kasviuoneen paikalle, ja rakentaminen aloitettiin keväällä 1965. Lopputarkastus pidettiin emäntäkoulun ja kasviuoneen osalta 15.11.1966, jolloin kasviuone oli jo käytössä. Rakennusaineina käytettiin tiiliä, puuta ja mineriittiä.²⁰⁶ Rakennuspiirustusten perusteella julkisivut olivat suureksi osaksi lietettyä tiiltä ja rakennuksen sokkeliosa oli puhtaaksi valettua betonia. Luonnonvalkoista mineriittiä käytettiin kaikissa julkisivuissa lukuun ottamatta etelä-julkisivua (Kuvat 24 ja 25). Kasviuonerakennuksessa oli kolme huonetta vierekkäin. Sisään tultaessa astuttiin työhuoneeseen, jonka länsipuolella oli varasto ja itäpuolella puutarhahuokka. Työhuoneesta oli kulku lasihuoneeseen, jossa ensimmäinen tila oli taimihuone viljelypöytineen. Keskimmäisenä oli kurkkuhuone ja päädyssä tomaattihuone (Kuva 26).

KUVA 24. Kasviuoneen julkisivut pohjoiseen ja itään, arkkitehti Juha Vikkula 15.8.1963.

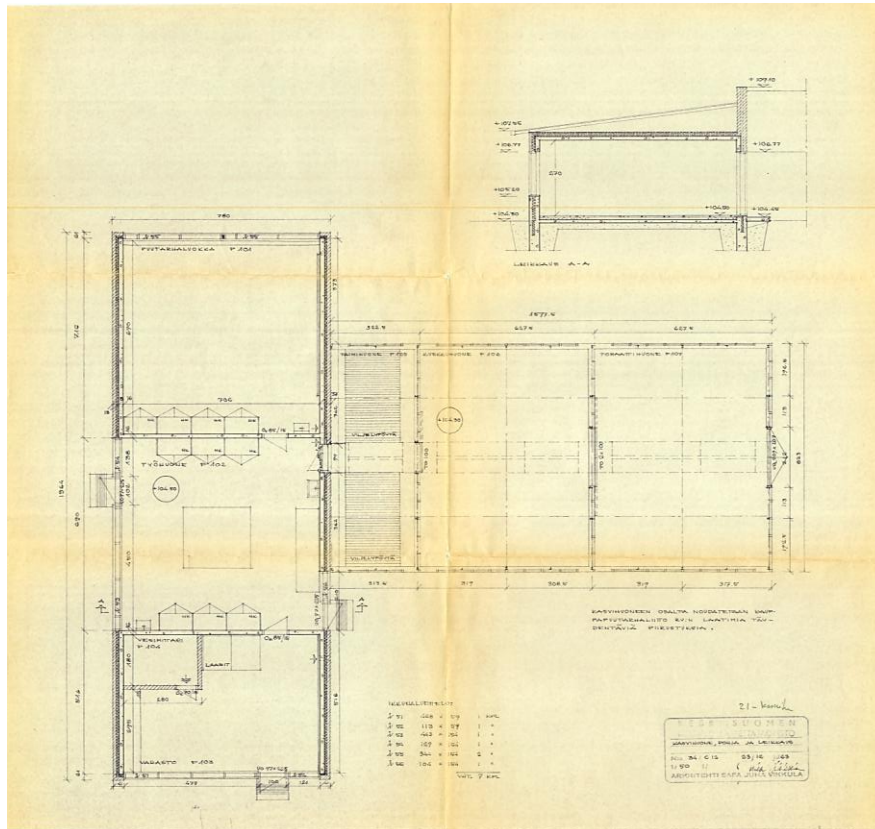

KUVA 25. Kasviuoneen julkisivut etelään ja länteen, arkkitehti Juha Vikkula 15.8.1963.

Vikkulan suunnittelema kasviuone tilajärjestelyineen on hyvin samanlainen kuin todennäköisesti Jalmari Peltosen 1930-luvulla piirtämä emäntäkoulun ensimmäinen kas-

²⁰⁶ Lindell & Äijälä 2010, 51–52.

vihuone. Uuden kasvihuoneen, kuten muiden lisärakennustenkin, saaminen oli ollut vireillä usean vuoden ajan. Neljä vuotta ennen Vikkulaa arkkitehti Erik Lindroos oli suunnitellut kasvihuoneen Keski-Suomen kotitalousopettajaopistolle²⁰⁷. Kuten Peltosen 1950-luvun rakennussuunnitelmat, myöskään Lindroosin suunnitelma ei toteutunut.

KUVA 26. Kasvihuoneen pohja- ja leikkauskuva, arkkitehti Juha Vikkula 23.12.1963.

Vikkulan suunnittelema kasvihuoneen huoltorakennus purettiin huonon kuntonsa vuoksi 2010-luvun peruskorjauksen yhteydessä. Koska uusi rakennus tuli sijoittumaan suojeltuun ympäristöön, sen soveltuvuudesta alueelle pyydettiin lausunto Keski-Suomen museolta. Suunnitelmassa purettavan huoltorakennuksen tilalle rakennetaan vanhan rakennuksen kokoinen ja ulkoasultaan samankaltainen uudisrakennus. Kasvihuoneen hyväkuntoinen ja toimiva lasiosa säilytetään. Esitys hyväksyttiin, sillä sen ei katsottu vaarantavan Mankolan alueen kulttuurihistoriallisia arvoja.²⁰⁸

²⁰⁷ Opetuskasvihuone pääty 1/50, rakennuspiirustuksen kopio, Erik Lindroos, 12.8.1959. EFA.

²⁰⁸ Lausunto Mankolan yhtenäiskoulun vanhan kasvihuoneen huoltorakennuksen purkamisesta ja korvaamisesta uudisrakennuksella, Voutilainen, Heli-Maija & Pohjamo, Ulla (KSM) 11.4.2012. MPA.

KUVA 27. Kasvihuoneen huoltorakennus ja lasiosa kuvattu etelän suunnalta kesällä 1978.

4.3 1980-luku: pihojen asfaltointi ja peruskorjaus

Keskiasteen koulunuudistus kohdistui koti- ja laitostalousalan ammatteihin, ja emäntäkoulu ei sellaisenaan vastannut enää 1980-luvun työelämän tarpeisiin. Emäntäkoulu, joka painottui kotia ja taloutta varten loppui vuonna 1984. Myös kotitalousopettajakoulutus lopetettiin, mutta uusimuotoinen opettajakoulutus käynnistettiin vuonna 1987. Monipuolisen kotitalousalan lisäksi koulutusta sai esimerkiksi maatilnemäntämaatilamatkailuyrittäjän ammattiin.²⁰⁹ Emäntäkoulussa opetettiin loppuun asti ruokataloutta, kodinhoitoa, lastenhoitoa, käsitöitä ja puutarhanhoitoa. Samat oppiaineet olivat kuuluneet emäntäkoulun opetusohjelmaan jo 1930-luvulta lähtien. Koulupuutarhassa viljeltiin 1980-luvulla yhä marjoja, hedelmiä ja vihanneksia omaan käyttöön.²¹⁰

Merkittävä emäntäkoulun lähiympäristön ilmettä muuttava tekijä oli teiden ja pihajen asfaltointi vuonna 1981²¹¹. Tähän asti ne olivat olleet alkuperäisen kaltaisia eli

²⁰⁹ Partanen 2005, 91, 118.

²¹⁰ ”Palokan emäntäkoulu toiminut 50 vuotta”, *Suur-Jyväskylän lehti* 9.9.1982.

²¹¹ Lindell & Äijälä 2005, 58.

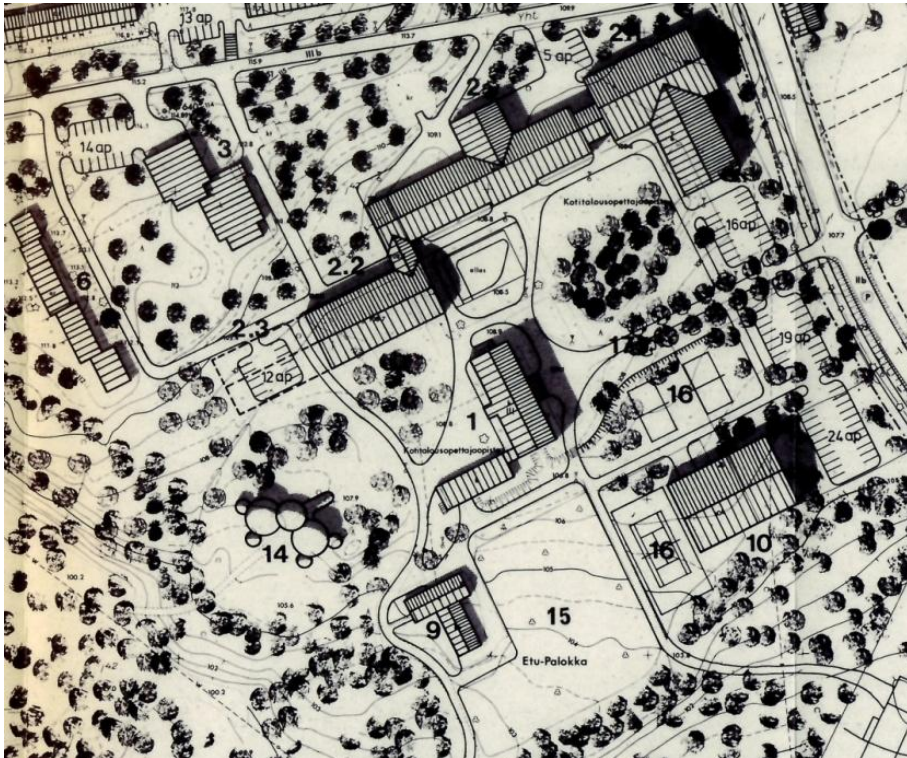
sorapintaisia. Pihatöiden rakennusselostuksen laati rakennusmestari Olavi Haapaniemi Keski-Suomen piirirakennustoimistosta. Asfaltointi koski pihamaita, jalkakäytäviä, ajoteitä ja paikoitusalueita. Asfaltoinnin yhteydessä routiva perusmaakerros poistettiin ja päällystettävään alueeseen liittyvät nurmikkoalueiden reunat kunnostettiin.²¹² Routivan maakerroksen poistaminen tarkoitti samalla myös vanhan kasvillisuuden poistamista asfaltoitavilta alueilta ja sen reunoilta.

Opiskelijoiden ja henkilökunnan määrä oli jälleen kasvanut paljon vuosien kuluessa, ja opiston tilat olivat käyneet ahtaiksi ja epäsopiviksi. Tilanne muistutti kotitalousopettajaopiston tilanpuutetta 1950-luvulla. Lisärakennuksista ja opistoalueen kehityksestä laadittiin suunnitelmia 1980-luvun alussa arkkitehtitoimisto Kauko Lahti Ky:n toimesta, mutta määrärahoja uuteen koulurakennukseen ei ollut.²¹³ 1980-luvulla päädyttiin olemassa olevien rakennuksien korjauksiin. Kauko Lahden vuoden 1984 maankäyttösuunnitelman mittavaan hankkeeseen kuuluivat opetustilojen lisärakennus, liikuntahalli, päiväkotiki, asuntoloita oppilaille, sauna, muutostyöt vanhoissa rakennuksissa ja lämpökeskuksen uusiminen. Lahden suunnitelmassa myös ympäristö tuli rakentaa kuntoon lisärakentamisen yhteydessä. Ehdotuksen mukaisella pihajäsentelyllä oli tarkoitus korostaa päärakennuksen asemaa, liittää eri rakennusmassat yhdeksi kokonaisuudeksi ja tehdä piha-alueista rauhalliset ja selväpiirteiset. Suunnitelmassa kasvihuone ja puutarha pysyvät olemassa olevilla paikoillaan, mutta puutarhamaa pienenee huomattavasti liikunta- paikkojen rakentamisen vuoksi puutarhaa halkovan käytävän itäpuolelle. Rakennettaville oppilasasuntoloille Lahti esittää neljä vaihtoehtoista sijaintia opisto-alueen lähistöllä.²¹⁴ Seuraavan sivun Kuva 28 on yksityiskohta arkkitehti Kauko Lahden maankäyttösuunnitelmasta. Piirustuksessa emäntäkoulun lähistölle rakennettavat uudiskohteet ovat kaksi opettajaopiston lisärakennusta (2.1 ja 2.2), päiväkotiki emäntäkoulun takana (14), liikuntahalli (10) ja kaksi pallokenttää (16).

²¹² Pihatöiden rakennusselostus, Keski-Suomen kotitalousopettajaopisto, Olavi Haapaniemi, 14.5.1981. EFA.

²¹³ Partanen 2005, 149,158.

²¹⁴ Maankäyttösuunnitelma, Keski-Suomen kotitalousopettajaopisto, Arkkitehtitoimisto Kauko Lahti Ky, 18.5.1984. EFA.

KUVA 28. Emäntäkoulun lähiympäristö Kauko Lahden toteutumattomassa suunnitelmassa 1/4 vuodelta 1984.

Emäntäkoulu peruskorjattiin vuosina 1985–1986, ja suunnitteluvaiheessa otettiin huomioon rakennuksen rakennustaiteelliset ja kulttuurihistorialliset arvot Keski-Suomen museon edellyttämällä tavalla. Emäntäkoulun sisätilojen siihen asti suurimmat muutokset tehtiin 1980-luvun korjauksen yhteydessä, kun esimerkiksi tilajakoa muokattiin yhdistämällä pieniä huoneita suuremmiksi opetustiloiksi. Peruskorjauksen yhteydessä LVI- ja sähköjärjestelmä uusittiin, julkisivu maalattiin ja alkuperäisiä koristemaalauksia ja seinäpintoja restauroitiin.²¹⁵ Peruskorjauksessa sokkelit kaivettiin esille, jolloin rakennuksen seinänvierustojen istutukset tuhoutuivat. Tilalle istutettiin uusia pensaita. Köynnöskasveja luovuttiin, sillä ne saattoivat vaurioittaa julkisivun materiaaleja.²¹⁶

4.4 1990-luku: kotitalousopettajaopiston laajennusosa

1990-luku merkitsi jälleen muutoksia sekä koulutuksen sisällössä että alueen maankäytössä. Valtion omistama Keski-Suomen kotitalousopettajaopisto siirtyi vuonna 1995 Jyväskylän seudun ammatillisen koulutuksen kuntayhtymän omistukseen. Seuraavana

²¹⁵ Lindell & Äijälä 2005, 58–59.

²¹⁶ Määttä 4.6.2012, suullinen tiedonanto.

vuonna 1996 kotitalousopettajaopisto liittyi osaksi Jyväskylän palvelualojen oppilaitosta, joka muodostettiin neljästä oppilaitoksesta. Koulutusta toteutettiin nuoriso- ja aikuis-koulutuksena. Suuri koulutuksellinen uudistus oli myös vuonna 1992 kokeiluna alkanut ammattikorkeakoulu, joka vakinaistettiin vuonna 1997.²¹⁷

Lisärakennuksen tarve oli ollut suuri usean vuoden ajan, ja vihdoinkin uutta tilaa saatiin. Vuosina 1995–1996 rakennettiin laajennusosa vuonna 1966 valmistuneeseen uuteen päärakennukseen, joka myös peruskorjattiin. Valkoinen laajennusosa kohosi Saarijärventienpuolelle. Peruskorjaus- ja laajennustyön suunnitteli arkkitehtitoimisto Aarne von Boehm oy Helsingistä. Samalla Tuomiojärven rantaan rakennettiin sauna ja kasvihuone peruskorjattiin uusimalla lasihuoneen kate ja seinät. Uudisrakennushankkeen lisäksi vuonna 1996 emäntäkoulun pää- ja sivurakennuksessa tehtiin salaojitusta ja sadeviemäroinnit sekä vesieristykset rakennusten ulkopuolelle. Emäntäkoulussa korjattiin lisäksi kosteus- ja homevaurioita, vesikattoa ja siipirakennukseen tehtiin muutostöitä sekä rappaus- ja maalipinta uusittiin. Suunnittelijana toimi rakennusarkkitehti Jorma Kaasinen. Siipirakennuksen muutostöinä tehtiin muun muassa kellarikerroksen pohjoispäädyn ikkunoiden umpeen rakentaminen. Samalla siipirakennuksen edustan pengerrystä korotettiin.²¹⁸

Suunnitteluhortonomi Jarmo Väisänen Viherteemasta laati ympäristösuunnitelman uudistuvalla opisto-alueella vuonna 1995. Piirustukset on tehty kahdessa mittakaavassa 1:500 (Liite 3) ja 1:200 (Liite 4). Suunnitelma käsittää opiston lähiympäristön lukuun ottamatta Uutta Mankolaa. Piirustuksiin on merkattu selitteineen alueella jo kasvavat puut, pensaat ja perennat, alueelle istutettava uusi kasvillisuus sekä muut rakennetut elementit kuten ulkokalusteet ja istutuslaatikot. Suurimmat istutus- ja pihanrakennustyöt kohdistuvat luonnollisesti arkkitehti von Boehmin suunnitteleman uudisrakennuksen ympärille. Ympäristösuunnitelman keskeiset ja uudet tekijät Väisänen on merkinnyt piirroksen. Ne olivat laatoitus uudisrakennuksen edessä ja käytävässä, nurmi lammen tilalla, metsikkö kujanteen ja lisäosan välissä sekä pelto puutarha-alueella (Liite 3).

²¹⁷ Partanen 2005, 149, 163.

²¹⁸ Lindell & Äijälä 2010, 64–65.

KUVA 29. Viistokuva vuodelta 1994, jolloin puutarha oli vielä opetuskäytössä.

KUVA 30. Opistorakennuksen laajennusosa valmistui Saarijärventien varteen vuonna 1996.

Uudisrakennuksen etupiha ja siitä lähtevä diagonaali leveä käytävä kohti emäntäkoulun etupihaa päällystettiin vaaleilla laatoilla. Laatat olivat uusi pinnoitemateriaali alueella. Laatoitus erotti selkeästi uuden piha-alueen vanhasta. Uuden käytävän vuoksi emäntäkoulun etupihan pohjoispuolen alun perin kaareva linja muuttui entistä viistommaksi. Suuri muutos oli myös lammen peittäminen umpeen ja nurmikon istuttaminen sen päälle. Uusi vesielementti suunnitelmassa oli pyöreä vesiallas, joka sijaitsi laajennusosan sisäänkäynnin ja auditorion välisessä syvennyksessä. Väisäsen suunnitelmassa kujanteen ja uuden koulurakennuksen väliin jätettiin pitkänmallinen pieni metsikkövyöhyke, joka oli ympäröivää maastoa korkeammalla. Sitä ympäröi nurmikenttä, johon istutettiin puita käytävien reunoille ja pensaita. 1990-luvulle tultaessa Saarijärventien varressa koivukujanteen molemmilla puolilla oli paikoitusalue. Puutarhanpuoleista paikoitusaluetta laajennettiin emäntäkoulun suuntaan, ja parkkipaikalta johti kapea nupukivin päällystetty käytävä kujanteeseen. Paikoitusalueen viereen jäi laaja peltoalue. Puutarhan viljelyala oli keskittynyt kasvihuoneen tuntumaan puutarhan poikki kulkevan käytävän länsipuolelle. (Liite 3)

Suunnitteluhortonomi Väisäsen ympäristösuunnitelmaan on listattu erittäin runsas joukko alueelle istutettavia puita, pensaita ja perennoja. Yhteensä istutettavien kasvien määrä on noin 900, joista yli puolet on erilajisija pensaita. Lisäksi istutuslaatikoihin oli tarkoitus istuttaa kesäkukkia ja sipulikasveja perennojen sekaan. Piirroksessa muun muassa emäntäkoulun etu- ja takajulkisivujen sekä siipirakennuksen pengermään suunniteltiin istutettavaksi pensaita. Piirroksessa etupihan kaareva pensaistutus muodostuu keltakotakuusamasta. Vastaavasti kujanteen toisella puolella on kolmea eri lajia angervoa ja nukkeruusua (Liite 4). Opiskelijat ja opettajat saivat osallistua pihatöihin istuttamalla pihlajia ja koristeomenapuita uudisrakennuksen edustalle.²¹⁹

4.5 Puutarhaopetus päättyy

Keski-Suomen kotitalousopettajaopiston puutarhaopetus päättyi vuonna 1995²²⁰. Sen myötä puutarhaviljely väheni ja lopulta lakkasi kokonaan. Entisestä koulupuutarhasta muistutti eniten autioitunut kasvihuone. Opetuksen päättyminen liittyi koulutuksen

²¹⁹ Määttä 4.6.2012, suullinen tiedonanto.

²²⁰ Määttä 4.6.2012, suullinen tiedonanto.

muutoksiin, sillä vuonna 1996 kotitalousopettajaopisto lakkasi olemasta, kun se yhdistettiin Jyväskylän palvelualueen oppilaitokseen.

Puutarhaopettaja ja hortonomi Kirsti Määttä työskenteli Keski-Suomen kotitalousopettajaopiston viimeisenä puutarhaopettajana. Hän toimi opistossa opettajana yli kahdenkymmenen vuoden ajan 1.4.1973 alkaen. Viimeiset kymmenen vuotta Määttä työskenteli koulutuskuntayhtymän kiinteistön palveluksessa puutarhurina hoitaen ammatillisten oppilaitosten ympäristöjä ja huonekasveja vuodesta 1997 vuoteen 2007 asti, jolloin hän siirtyi eläkkeelle. Kirsti Määttä on opiskellut puutarhaopettajaksi Järvenpään kotitalousopettajaopistossa, ja hän valmistui viimeiseltä puutarhaopettajakurssilta vuonna 1967. Järvenpäässä hänellä oli opettajana Keski-Suomen Emäntäkoulussa pitkän uran tehnyt Maija-Liisa Ahtela. Ennen puutarhaopettajan tehtävää Määttä opiskeli Lepaan puutarhaopistossa hortonomiksi viljelylinjalla vuosina 1969–1971, teki muutamia sijaisuuksia ja työskenteli Pohjanmaan maatalouskeskuksessa konsulenttina. Määttä oli jo tutustunut kotitalousopettajaopistoon ennen vakinaista opettajanpaikkaa opistossa, sillä hän oli työskennellyt kolmena kesänä puutarhaopettaja Maija Kujanpään apulaisena puutarhasa vuosina 1967–1968.²²¹

Maija Kujanpää oli opiston toinen pitkäaikainen puutarhaopettaja ja jäätyään eläkkeelle Määttä valittiin hänen paikalleen. Kujanpää oli kirjoittanut oppikirjan *Meidän perheen puutarha* (1952), jota käytettiin ahkerasti emäntäkouluissa koko maan laajuisesti.²²² Määttän mukaan Maija Kujanpää on vaikuttanut osaltaan kouluympäristön ilmeeseen. Kujanpäälle tärkeitä elementtejä olivat etenkin koristepuutarhan pitkä perennapenkki ja kivikkoryhmä. Lisäksi sorakäytävät ja niiden reunat tuli pitää siisteinä.²²³

1970-luvun alussa emäntäkoulujen uusi linjajako yleis- ja talouslinjaan vaikutti puutarhaopetuksen tuntimääriin ja sisältöön Keski-Suomen kotitalousopettajaopistossa. Talouslinjalla tuntimäärä oli pieni, jolloin ehdittiin opiskella vain perusasioita pihan ja kodin ympäristön hoidosta. Yleislinjalaiset sen sijaan pääsivät enemmän tekemään käytännön töitä ja opetus oli muutenkin perusteellisempaa. Työviikko oli muuttunut 1960- ja 1970-lukujen vaihteessa viisipäiväiseksi, joten myös opiskelijoilla lauantai oli vapaapäivä.

²²¹ Määttä 4.6.2012, suullinen tiedonanto.

²²² Partanen 2005, 86.

²²³ Määttä 4.6.2012, suullinen tiedonanto.

Oppilaiden viikonlopun päivystysvuorot lopetettiin, mikä tarkoitti lisätöitä opettajalle tai apulaisen palkkaamista puutarhaan. Kasvihuoneella oli käytävä viikonloppuisin esimerkiksi hoitamassa tuuletusta, kun tomaatin ja kurkun kasvihuoneviljely aloitettiin keväisin. 1970-luvulla puutarhaopettaja ja agronomi oli velvoitettu asumaan opiston asunnoissa, joten opettaja oli paikalla tarvittaessa. Määtän aikana suurin osa puutarhan sadosta käytettiin edelleen oppilaitoksen keittiössä, kuten oli tehty jo emäntäkoulun alku ajoista lähtien. Opetuskeittiössä muun muassa säilöttiin ja tehtiin mehua marjoista. Myös lähistön asukkaat saivat ostaa opistossa viljeltyjä vihanneksia, jos sadosta tuli runsas. Kasvihuoneessa kasvatettiin pääasiassa kurkkua ja tomaattia. Lisäksi kasvihuoneen vieressä oli viimeisinä vuosina erillinen muovihuone, jossa kasvatettiin taimia ja esimerkiksi tomaattia, paprikaa ja erilaisia salaattikasveja. Monivuotista raparperia oli aina kasvamassa kasvimaalla. Tarkoituksena oli pitää viljely mahdollisimman monipuolisena. Opiston keittiötä varten kasvatettiin suurempia määriä niitä perustuotteita, joita käytettiin paljon. Lisäksi viljeltiin pieniä koe-eriä vaativimpia vihanneksia, esimerkiksi maissia. Yrttejä viljeltiin puutarhaopetuksen loppuun asti, eikä erikoisempia maustekasveja saanut edes Jyväskylän kauppahallista. Viimeisinä vuosikymmeninä koulupuutarhassa kasvatettiin enimmäkseen keittiökasviksia, juureksia ja marjoja. Marjoista mustaherukan määrää lisättiin, kunnes pensaat piti poistaa rakennettavan paikoitusalueen tieltä 1990-luvulla. Hedelmätarhaa ei puutarhassa enää ollut Määtän aikana, sillä omenapuut olivat kuolleet kovissa pakkasissa 1940–50-luvuilla. 1960-luvun lopulla puutarhassa oli enää kaksi omenapuuta jäljellä. Uutta hedelmätarhaa ei ilmeisesti perustettu sen takia, että järvien välinen kannas oli osoittautunut liian vetoisaksi ja tuuliseksi paikaksi sekä maapohja oli savinen.²²⁴

Määtän mukaan suurimmat muutokset parinkymmenen vuoden aikana puutarhaopetuksessa hänen ollessaan opettajana koski koulutuslinjojen muutoksia ja opiskelijoiden vapaa-ajan lisääntymistä. Opetustuntien supistamisen vuoksi viljelyä oli pakko vähentää ja ratkaisevaksi tekijäksi muodostui helppohoitoisuus. Muun muassa juurikasvien viljelyä vähennettiin, sillä ne vaativat paljon kitkemistä ja harventamista. Myös paljon työtä vaativista koristeistutuksista oli luovuttava, sillä esimerkiksi penkereen kivikkoistutusta ei ehditty kitkeä kokonaan edes kerran kesässä käytettävissä olevalla työvoimalla. Tilalle istutettiin helppohoitoisia koristepensaita. Samoin pitkää perennapenkkiä ei voitu

²²⁴ Määttä 4.6.2012, suullinen tiedonanto.

hoitaa kunnolla, ja 1990-luvulla sen tilalla oli jo nurmikko. Määtän pitkän työuran aikana alueen maankäyttö muuttui kokonaan. Siihen vaikutti paljon puutarhaviljelyn loppuminen.²²⁵

4.6 2000-luku: peruskoulun käyttöön

Vuonna 2009 ammattikorkeakoulun matkailu-, ravitsemis- ja talousalan koulutusyksikkö muutti Lutakkoon ja samana vuonna Juha Vikkulan suunnittelema koulurakennus muutettiin Keski-Palokan koulun väistötiloiksi. Täytetyn lammen paikalle rakennettiin leikkialue ja hiekkapäällysteinen palloilukenttä koripallokoreineen tehtiin parkkipaikan lähelle entisen puutarha-alueen päälle.²²⁶

Väliaikaista koulua varten tehdyt leikkialue ja palloilukenttä antoivat suuntaa ympäristön muotoutumisesta tulevaa Mankolan koulua varten. Koulupihan tuli mahdollistaa tekemistä välituntisin eri-ikäisille oppilaille ja tarjota myös puitteet ulkoliikuntatunneille. Arkkitehtitoimisto Pekka Paavola Oy:n suunnittelema koulurakennuksien peruskorjaus ja rakennustyö aloitettiin kesällä 2011, ja uusi 1.-9. -luokkien yhteiskoulu aloitti ensimmäisen kouluvuotensa korjatuissa ja uusissa tiloissa elokuussa 2013. arkkitehtitoimiston 10.11.2011 laatimassa asemapiirustuksessa näkyy selkeästi nykyaikaisen toiminnallisen kouluympäristön piirteet, mitkä on sovitettu suojeltuun rakennettuun kulttuuriympäristöön. Suunnitelmassa leikkialue sijaitsee yhä täytetyn lammen päällä ja suuri pallokenttä vanhalla puutarha-alueella. Pallokenttä sijoittuu samalle alueelle kuin arkkitehti Kauko Lahden suunnitelmassa vuonna 1984. Pallokentän vieressä on wc- ja pukuhuonerakennus, jonka takana on uusi paikoitusalue. Se rajautuu koivukujanteeseen. Vanha paikoitusalue kujanteen pohjoispuolella on suunnitelmassa muokattu mopo- ja polkupyöräparkiksi. Välituntioleskelualue on piirretty vuonna 1996 valmistuneen lisäosan eteen ja palloareena sijaitsee leikkialueen lähellä (Liite 5).

Mankolan koulu on ympäristöpainotteinen koulu, jonka opetuksessa hyödynnetään monipuolisesti kulttuurihistoriallisesti arvokasta koulumiljöötä ja lähistön luontoa. Yli sata vuotta vanha koulupuutarha-aate on herätetty henkiin ja muokattu nykypäivään sopi-

²²⁵ Määttä 4.6.2012, suullinen tiedonanto.

²²⁶ Lindell & Äijälä 2010, 67.

vaksi. Puutarha-alueella sijaitseva kasvihuone on taas toiminnan keskuksena, ja sen hoidamisesta vastaavat oppilaiden muodostamat viherryhmät opettajien johdolla, seudun asukasyhdistys ja 4-H yhdistys.²²⁷ Kasvihuoneeseen liittynyt vanha huonokuntoinen huoltorakennus purettiin ja tilalle rakennettiin uusi erillisellä rahoituksella, sillä kasvihuone huoltorakennuksineen jäi varsinaisen peruskorjaus ja laajennus -hankkeen ulkopuolelle. Mankolan perinnepuutarha -projektia luotsasi koulun rehtori Pipsa Teerijoki. Perinnepuutarha jakautuu kolmeen alueeseen: kasvihuoneeseen, perinnepeltoon ja tupaan. Kasvihuone toimii uutena oppimisympäristönä sekä yhteisöllisenä tilana myös koulun ulkopuolisille toimijoille.²²⁸ Puutarhaperinnettä jatketaan parinkymmenen vuoden tauon jälkeen myös kasvihuoneen seinien ulkopuolella, Keski-Suomen Emäntäkoulun historiallisessa puutarhassa.

KUVA 31. Mankolan koulun perinnepuutarhan kasvihuoneen uusi huoltorakennus.

²²⁷ Lehtinen, Kari ” Uusiin koulutiloihin Mankolassa”. *Palokka-lehti* 15.8.2013.

²²⁸ Mankolan perinnepuutarha, hankesuunnitelma, 2012. MPA

5 PÄÄTÄNTÖ

Tutkielman tavoitteena oli selvittää Keski-Suomen Emäntäkoulun historiallisen puutarhan alkuperäistä ulkoasua ja siinä tapahtuneita muutoksia. Historiallisia kehitysvaiheita käsittelemällä pääpiirteittäin rinnakkain alueen maankäytössä tapahtuneiden muutosten kanssa. Alueesta on 80 vuoden aikana muodostunut koulukampus, jonka rakennetussa kulttuuriympäristössä näkyy eri aikakausien kerroksellisuus. Tarkoitukseni oli erityisesti tarkastella emäntäkoulun lähiympäristön 1930-luvun ilmettä, ja miten se asettui aikakautensa puutarhataiteen valtavirtoihin. Alkuperäiset piirteet emäntäkoulurakennuksessa ja pihapiirissä on määritelty säilytettäväksi ja ne ovat eräs suojelun peruste. Mankolan alue, johon tutkimuskohteeni sisältyy, on suojeltu valtakunnallisesti arvokas rakennettu kulttuuriympäristö ja kuuluu Museoviraston inventointiin RKY 2009. Lisäksi tutkielmassani selvitin emäntäkoulun puutarhaopetusta ja alueen kasvillisuutta Keski-Suomen Emäntäkoulun alkuaikoina.

Tutkielmani pohjautui suureksi osaksi historiallisen kontekstin luomiseen aikakauden puutarhataiteesta, puutarhatyypistä ja emäntäkouluista. Monipuolisen kuvallisen aineiston analysointi ja vertailu soveltui hyvin emäntäkoulun lähiympäristön visuaalisten piirteiden havainnointiin. Havaintojen ja tulkintojen tekemistä ohjasi ja sitä edellytti 1900-luvun alun suomalaisen puutarhataiteen ja koulupuutarha-toiminnan tuntemus. Historiallisten vaiheiden hahmotus koostui monessa tapauksessa yhdistelemällä kuvallisia ja erilaisia kirjallisia lähteitä sekä suullisia tietoja. Myös alueen suojelulla on merkitystä sen ilmeen ymmärtämisessä eri aikoina. Arvokkaina ja tärkeinä pidetyt piirteet ovat säilyneet näihin päiviin asti, oli kyse sitten vapaaehtoisesta tai kaavoituksen keinoin tehtävästä kulttuuriympäristön vaalimisesta. Jo aivan tutkimusprosessin alussa selvisi Keski-Suomen Emäntäkoulun rakennushistoriallisesta selvityksestä, että säilytettäviä piirteitä pihapiirissä ovat koivukujanne ja sen aksiaalinen merkitys, kasvihuone osana puistomaista ympäristöä ja puuston hoitaminen siten, että sen luonne säilyy opiston puistona. Tämän tiedon perusteella oli kiinnostavaa syvemmin perehtyä tutkimusaiheeseen.

Historiallisen puutarhan ominaispiirteisiin kuuluu se, että kasvillisuus elää ja muuttuu. Muutoksen voi havaita herkästi eri vuodenaikoina tai toisinaan muutos on pitkä proses-

si, joka vaatii useamman kasvukauden. Ilman säännöllistä hoitoa ja puutarhaperinnettä puutarhojen erityispiirteet voivat hävitä nopeammin kuin rakennuksissa. Tutkielmassani problemaattiseksi osoittautuikin alati muuttuvan kasvillisuuden kartoittaminen. Tästä johtuen en pyrkinyt listamaan alueen kasvillisuuden kehitystä ja muutoksia eri vuosikymmenillä. Tavoitteeni oli selvittää 1930-luvulla alueen merkittävimmät kasvustot. Hitaista kasvuprosesseista johtuen tarkastelu piti ulottaa seuraaville vuosikymmenille, jolloin kasvillisuus oli kasvanut ja oletin ympäristön olevan kukoistuksessaan ja alkupe-
räisen intention kaltainen. Tästä en kuitenkaan voi olla täysin varma, sillä varhaista puutarhasuunnitelmaa ei ole tiedossani.

Keski-Suomen Emäntäkoulu perustettiin Jyväskylän pitäjän Palokan kylään vastaamaan alueen nuorten naisten kotitalousalan koulutustarpeeseen. Useamman vuoden kestäneet valmistelut vihdoinkin palkittiin, kun rakennus valmistui vuonna 1932 ja koulutus päästiin aloittamaan. Vuoden kestäväällä emäntäkoulukurssilla opiskeltiin pääasiassa kotia ja taloutta varten, mutta emäntäkoulu toimi myös väylänä kotitalousalan jatkokoulutukseen. Maataloushallituksen arkkitehdin Jalmari Peltosen suunnittelema koulu edusti tyyllillisesti jo hieman vanhahtavaa 1920-luvun klassismia. Samoin ympäristössä näkyi arkkitehtonisen puutarhataiteen vaikutus, vaikka arkkitehtuurissa kuten puutarhataitees-
sakin uusin suuntaus oli funktionalismi. Koulun lähin ympäristö oli jäsenelty tiukan symmetrisesti, mutta kauempana rakennuksesta ympäristö muuttui vapaamuotoisemaksi. Emäntäkoulurakennus ja sen lähin ympäristö tukivat toistensa klassista muotoa. Emäntäkoulun ympäristössä oli selviä vaikutteita arkkitehtonisesta puutarhatyylistä, mutta siinä oli piirteitä myös funktionaalista suunnittelusta. Takapihan laajaa ruohokenttää, joka yhtyi vapaasti ympäröivään maisemaan, voidaan pitää funktionaalisen puutarhatyylin mukaisena. Myös vapaamuotoinen lampi vesielementtinä sekä teiden ja käytävien tarkoituksenmukainen järjestely olivat tyypillisiä 1930-luvun puutarhataiteelle. Funktionaalisuus näkyi myös ympäristön ja maiseman huomioon ottamisessa rakennuksen sijoittelussa. Keski-Suomen Emäntäkoulu syntyi taloudellisen laman aikana, jolloin rakennus- ja perustamiskustannukset pyrittiin pitämään mahdollisimman pieninä. Kotitalousopetuksessakin lähtökohdat olivat rationaalisessa ja tarkoituksenmukaisessa taloudenhoidossa, joka heijastui myös koulun toimintaperiaatteisiin.

Peltonen tiettävästi piirsi myös emäntäkoulun ensimmäisen asemapiirroksen 1930-luvulla, joka suureksi osaksi toteutui suunnitelman mukaan. Suunnitelmia ja valokuvia tarkastelemalla löysin emäntäkoulun lähiympäristöstä seuraavat osa-alueet: koivukujanne, etupiha, takapiha, koulupuutarha kasvihuoneineen ja maisemapuistomainen alue, jossa oli lampi. Alueilla oli erilainen luonne ja käyttötarkoitus. Pihapiirin merkittävä klassinen elementti oli aksiaalinen koivukujanne, joka yhdisti kouluympäristön tärkeimmät rakennuskokonaisuudet toisiinsa. Huomattava tekijä oli myös symmetrinen puoliympyrän muotoinen etupiha, jolle saavuttiin kujannetta pitkin. Pihaa reunustivat koristepensasistutukset. Juhlava kulkuväylä, kujanne, ja etupiha korostivat emäntäkoulun isoa portaalia. Pääjulkisivun ja etupihan merkittävyyttä osoitti myös rakennuksen sisätilojen klassismille ominainen hierarkkinen tilajäsentely, jossa julkisiksi mielletyt tilat oli järjestelty etupihan puolelle. Etupihalta johti penkereeseen tehtyjä portaita pitkin käytävä puutarhaan ja kasvihuoneelle. Peltonen suunnitteli lisäksi emäntäkouluun laajan suorakaiteen mallisen takapihan, jota etupihan tavoin reunustivat pensasaidat. Piha ei todennäköisesti toteutunut suunnitelman mukaan, vaan se yhtyi luontevasti ilman rajana toimivia pensasaitoja takana olevaan koivikkoon ja lehtimetsään. Kujanne jakoi emäntäkoulun lähiympäristön karkeasti kahteen osaan: eteläpuolelle sijoittui puutarha ja kasvihuone sekä pohjoispuolelle maisemapuistomainen alue. Arkkitehtoniselle puutarhalle oli luonteenomaista tilojen luominen ulkoilmaan. Keski-Suomen Emäntäkoulun historiallisen puutarhan osa-alueiden jäsentelyyn ja rajaamiseen käytettiin kasvillisuutta ja käytäviä. Esimerkiksi koristepensasistutukset, nurmikentät, kujanteen koivurivit ja sorapintaiset käytävät jäsensivät pihapiirin eri alueita toisistaan. Tilallista vaikutelmaa loi myös maan korkeuseroja tasaamaan tehty penger emäntäkoulun eteläpäädyssä.

Laaja koulupuutarha perustettiin emäntäkoulun etelänpuoleiselle rinteelle, jossa oli parhaimmat kasvuolosuhteet. Puutarha muodostui kasvihuoneesta ja lava-alueesta, marjatarhasta, hedelmätarhasta, oppilaiden viljelypalstoista ja koristetarhasta. Talouspuutarhan jäsentely oli käytännöllisen suoraviivaista ja se sijaitsi rakennuksesta hieman kauempana nurmikkoalueiden ja koristeistutusten takana. Koulupuutarhoille ominaiseen tyyliin jokaisella oppilaalla oli oma noin aarin kokoinen viljelypalsta, josta hän vastasi itsenäisesti aina suunnittelusta sadonkorjuuseen asti. Palstat ulottuivat emäntäkoulurakennuksen etupuolelle. Palstaviljely loppui luultavasti 1940–1950-luvulla, jolloin palstat yhdistettiin yhdeksi isoksi kasvimaaksi. Koristetarhaan sisältyivät pensasistutukset,

köynnöskasvit emäntäkoulun seinustalla, nurmikot, pengermän kivikkoryhmä ja kukkaistutukset. Siipirakennuksen edessä olevaan arkkitehtonisesta puutarhasta periytyvässä pengermässä oli luultavimmin kivikkokasveja. Pengermä muuttui emäntäkoulun päädyssä ruohopintaiseksi ja siihen oli upotettu portaat.

Koulupuutarhaan liittyi myös pieni arboretum. Ensimmäinen pitkäaikainen puutarhaopettaja Maija-Liisa Ahtela istutti eri lajisija puita koulun edustalle, joista osa on säilynyt näihin päiviin asti. Ylipäätään emäntäkoulun puutarhaopettajalla on ollut suuri vaikutus ympäristön ilmeeseen. Todennäköisesti ammattitaitoiset opettajat tekivät puutarhasuunnitelmia ja toteuttivat niitä oppilaiden kanssa. Koululla on historiansa aikana ollut kolme pitkäaikaista puutarhaopettajaa Maija-Liisa Ahtela, Maija Kujanpää ja viimeisimpänä Kirsti Määttä. Puutarhaopetuksella oli tärkeä asema koulutuksessa ja se oli merkittävä myös emäntäkoulun ruokatalouden kannalta. Koulupuutarhan sadosta valmistettiin ruokaa koulukeittiössä. Taloudellisen niukkuuden aikana oli kannattavaa itse viljellä monipuolista ja terveellistä ravintoa. Puutarhaopetus oli muiden oppiaineiden tavoin jaettu tietopuoliseen ja käytännölliseen opetukseen. Käytännöllisiä harjoitustöitä tehtiin puutarhassa ja puutarhaluokassa. Emäntäkoulussa opiskeltiin maalaistalojen töitä vuodenaikojen mukaisesti, joten keväisin ja kesäisin työskenneltiin pääasiassa puutarhassa ja syksyisin korjattiin satoa. Puutarhassa opetus tapahtui pienryhmässä ja työt oli jaettu ulkopäivystysvuoroon, kasvihuone- ja lavapäivystysvuoroon sekä puutarhatyövuoroon. Keski-Suomen Emäntäkoulu on vaikuttanut suuresti kotipuutarhan tunnetuksi tekemisessä ja puutarhakulttuurin leviämässä. Hyvin hoidettu koulupuutarha toimi malliesimerkkinä niin oppilaille, paikkakuntalaisille kuin lukuisille vierailijoillekin.

Tutkielman kirjoitusprosessin aikana minulle selvisi kuinka Järvenpään kotitalousopettajaopisto on monin tavoin vaikuttanut ja toiminut esikuvana Keski-Suomen Emäntäkoululle. Vuonna 1928 valmistunut Järvenpään kotitalousopettajaopisto oli Suomen ensimmäinen kotitalousopettajia kouluttava oppilaitos. Osa Keski-Suomen Emäntäkoulun puutarhaopettajista, ja muistakin opettajista, oli saanut koulutuksensa Järvenpäässä. Opettajakunnalla oli siten yhteinen näkemys emäntäkoulun tavoitteista ja käytännöistä. Keski-Suomen Emäntäkoulusta tuli Suomen toinen kotitalousopettaja vuonna 1949, ja

luultavasti mallia uuteen koulutukseen otettiin Järvenpäästä²²⁹. Yhteneväisyyksiä löytyi myös opetustoiminnan ulkopuolelta. Oppilaitosten arkkitehdit olivat tunteneet toisensa, sillä Jalmari Peltonen aloitti arkkitehdin uransa Jussi Paatelan arkkitehtitoimistossa. Koska Peltonen oli kotoisin maaseudulta, nykyisestä Karkkilasta ja oli maanviljelijän poika, Paatela teetti hänellä useita maaseudulle suuntautuvia suunnittelutehtäviä. Vuodesta 1925 Peltonen toimi itsenäisesti suunnitellen asuin- ja liiketaloja, kouluja, maatalous-, oppi- ja tutkimuslaitoksia, maatalousrakennuksia ja tehdaslaitoksia. Maataloushallituksen arkkitehtina, ja myöhemmin yliarkkitehtinä, Jalmari Peltonen toimi vuodesta 1930 lähtien.²³⁰ Järvenpään kotitalousopettajaopiston puutarha-arkkitehtinä toimi maineikas Bengt Schalin, jonka suunnitelman huomionarvoisia tekijöitä olivat keskeisakselikujanne, puoliympyrän muotoinen etupiha ja kivikkoistutus pengermässä rakennuksen seinustalla. Keski-Suomen Emäntäkouluun verrattuna mittakaava oli suurempi.

Merkittävimmät muutokset emäntäkoulun lähiympäristössä ovat tapahtuneet alueen rakentamisen sekä uusien käyttötapojen ja käyttäjäryhmien myötä. Uusien koulurakennusten ja asuntolarakennusten tarpeeseen ovat vaikuttaneet muutokset oppilaitoksen koulutustehtävässä ja -rakenteessa. Lisärakennusten saaminen on ollut usein pitkä prosessi, jota rahoituksen puute on jarruttanut. Oppilasmäärät olivat alkaneet kasvaa jo 1940-luvulla, ja tilanahtaus helpotti vasta 1960-luvulla, jolloin uusi päärakennus ja asuntolat oppilaille ja henkilökunnalle valmistuivat. 1960-luvulla rakennetut lisärakennukset määrittivät opistoalueen laajenemissuunnan emäntäkoulun pohjois- ja länsipuolelle. Rakennusten sijoittelu säilytti puutarha-alueen, jonne rakennettiin uusi kasvihuone vanhan paikalle. Etupihan alkuperäinen symmetrisyys heikkeni, kun uusi käytävä tehtiin kotitalousopettajaopiston päärakennukselle. Myös lampi ruopattiin ja kivettiin uudelleen suorakaiteen muotoiseksi. 1980-luvun alussa asfaltoitiin käytävät ja piha-alueet sekä emäntäkoulurakennuksessa tehtiin peruskorjausta. Vuonna 1966 valmistuneeseen koulurakennukseen rakennettiin Saarijärventien puolelle lisäosa, joka valmistui vuonna 1996. Samaan ajanjaksoon liittyy myös puutarhaopetuksen päättyminen vuonna 1995, jolloin yli kuusikymmentä vuotta vanha aktiivinen puutarhanhoito ja -perinne katkesivat. Uudistuneelle opisto-alueelle tehtiin ympäristösuunnitelma Viherteeman toimesta. Suunnitelman keskeisiä elementtejä olivat laatoitus uudisrakennuksen edessä

²²⁹ Esimerkiksi Järvenpään kotitalousopettajaopiston puutarhaopin vuoden 1949 opetussuunnitelma löytyi maakunta-arkistosta Keski-Suomen opiston opetussuunnitelmien joukosta. K-SKOO. JyMA.

²³⁰ Lindh 2002, 75.

ja käytävässä, lammen peittäminen ja nurmikko-alue sen tilalle, pieni metsikkö-kaista kujanteen ja lisäosan välissä sekä pelto puutarha-alueella. Lisäksi alueelle istutettiin satoja kasveja. Paikoitusalue oli syntynyt jo 1960-luvulla Saarijärventien varteen ja vuosien kuluessa autoille raivattiin tilaa myös koivukujanteen eteläpuolelta. 1990-luvulla paikoitusalue laajeni entisestään emäntäkoulun suuntaan, mikä pienensi alkuperäistä puutarha-alaa.

Vuonna 2009 koulutiloista tuli Keski-Palokan koulun väistötiloja pariaksi vuodeksi, kun ammattiin opiskelevat muuttivat Lutakkoon. Lasten välitunteja varten täytetyn lammen päälle tehtiin leikkialue ja paikoitusalueen tuntumaan entisen puutarhan päälle rakennettiin palloilukenttä. Väliaikaiset rakennelmat antoivat suuntaa uusimmalle vaiheelle alueen kouluhistoriassa. Alueella aloitti syksyllä 2013 1.-9. -luokista muodostuva Mankolan koulu, mitä edelsi uuden lisärakennuksen ja vanhojen koulurakennuksien peruskorjaus. Emäntäkoulun historiallisesta puutarhasta on muodostunut eri-ikäisten oppilaiden tarpeet huomioiva virikkeellinen koulupiha ja monipuolinen oppimisympäristö. Kouluympäristön elementtejä ovat leikkikenttä, palloareena, iso tekonurmipintainen pallokenttä pukuhuonerakennuksineen vanhan puutarhan alueella ja kasvihuone uutena oppimisympäristönä. Vanhan Keski-Suomen Emäntäkoulun ympäristön tulevaisuus näyttää valoisalta, sillä koulupuutarha-aate on herätetty eloon ympäristöpainotteisessa yhteinäiskoulussa ja alueelle ominaista puutarhaperinnettä jatketaan.

Tutkielmani pyrki tuomaan näkyväksi kadonneen osan emäntäkoulun rakennettua ympäristöä, koulupuutarhan. Puutarhaopetuksen päättyminen merkitsi aktiivisen puutarhanhoidon loppumista. Pitkäaikaisen kunnossapidon puute usein heikentää ja jopa hävittää vuosien kuluessa historiallisen puutarhan arvoja. Emäntäkoulun ympäristö oli muotoutunut puistomaisempaan suuntaan, kun se alun perin oli suureksi osaksi ollut koulupuutarhaa. Luultavasti ympäristö alkoi enemmän muistuttaa koulupuistoa 1960-luvulta lähtien, kun opistoalue laajeni ja käytäväverkosto kasvoi metsäiseen maastoon uusien rakennusten myötä. Keski-Suomen Emäntäkoulun lähiympäristön alkuperäisten piirteiden säilymiseen on osaltaan vaikuttanut se, että alue on pysynyt kouluympäristönä. Arvokkaiden aluekokonaisuuksien ja yksittäisten kohteiden luonne säilyy parhaiten,

kun alkuperäistä käyttöä voidaan jatkaa²³¹. Alkuperäisen kouluympäristön muoto ja merkittävimmät elementit ovat edelleen havaittavissa etenkin emäntäkoulurakennuksen eteläpuolella, vaikka puutarhan pinta-ala on pienentynyt. Emäntäkoulun lähiympäristön 1930-luvulta säilyneitä piirteitä ovat koivukujanne, kasvihuoneen sijainti, etupihan puolikaareva muoto kujanteen eteläpuolella, etupihalta puutarhaan johtavien portaiden sijainti sekä pengermä siipirakennuksen edessä ja emäntäkoulurakennuksen eteläpäädyssä. Lisäksi 1930-luvulla istutettu ja säilynyt kasvillisuus kuuluu vaalittavaan historiallisen puutarhan kokonaisuuteen. Maiseman ja luonnon muuttumattomat elementit, jotka olivat perustana puutarhan ja pihapiirin sommitelmalle, ovat edelleen olemassa vuosikymmenien jälkeen.

Kiinnostavia jatkotutkimusaiheita virisi useita, ja olisin voinut lähestyä tutkimuskohdetta eri näkökulmista. Keskustellessani Keski-Suomen Kotitalousopettajaopistossa pitkään työskennelleiden opettajien kanssa, sain vaikutelman, että heillä on erityinen suhde kouluun ja sen ympäristöön. Huomiotani voi lähestyä siitä näkökulmasta, että puutarha ja puisto sisältävät erilaisia merkityksiä. Fyysisesti hahmotettava rakennelma sisältää monia merkityksiä, joita ihminen liittää ympäristöönsä siinä toimiessaan ja sitä muokattaessaan. Emäntäkoulun ympäristöä voisi tutkia sille annettujen merkitysten tai tilanteorian avulla. Puutarhatutkimusta voisi vaihtoehtoisesti lähestyä myös naistutkimuksen keinoin, sillä emäntäkoulu oli perustettu maaseudun nuoria naisia ja tulevia emäntiä varten. Mitä ihanteita löytyy maaseudun emäntäkoulun koulupuutarhan taustalta? Koulupuutarhat ovat edelleen melko tuntemattomia puutarhatyyppejä Suomessa, ja emäntäkoulut jäivät historiaan 1980-luvulla koulunuudistuksen vuoksi. Määrällisesti eniten koulupuutarhoja oli kansakouluissa, joten niiden historiaa on selvitetty. Sen sijaan emäntäkoulujen historialliset puutarhat ovat jääneet tuntemattommiksi. Niiden jatkotutkimukselle, esimerkiksi valtakunnalliselle kartoittamiselle tai tietyn ajanjakson tarkasteluun, on tarvetta. Emäntäkoulujen historialliset puutarhat ovat tärkeä osa rakennettua kulttuuriperintöämme.

²³¹ Ympäristöministeriö 2003, 113.

KUALUETTELO

KUVA 1. Ilmakuva koulusta. 1130. Kotelo 463. Päiväämätön. K-SKOO. JyMA.

KUVA 2. Järvenpään kotitalousopettajaopisto. Järvenpään kotitalousopettajaopiston toimintakertomuksen 1935–36 kansikuva. Kotelo 482. K-SKOO. JyMA.

KUVA 3. Keski-Suomen Emäntäkoulun asemapiirros 1930-luvulta. Digitaalinen kopio Keski-Suomen museo. Originaalin piirroksen säilytyspaikka EFA.

KUVA 4. Keski-Suomen Emäntäkoulu Mankola. Peltonen, Jalmari. Vuosi 1930. EFA.

KUVA 5. Keski-Suomen Emäntäkoulu. Kuvaaja Rusanen, Jaakko. Vuodet 1931–1933. 0225:03308. Keski-Suomen museo.

KUVA 6. Vanha päärakennus. 1053. Kotelo 463. Vuosi 1934. K-SKOO. JyMA.

KUVA 7. Maisemakuva järvelle. 1133. Kotelo 463. Vuosi 1935. K-SKOO. JyMA.

KUVA 8. Vanha päärakennus. 1057. Kotelo 463. Vuosi 1938. K-SKOO. JyMA.

KUVA 9. Vanha päärakennus. 1055. Kotelo 463. Vuosi 1935. K-SKOO. JyMA.

KUVA 10. Oppilaiden vihannespalstoja. 1132. Kotelo 463. Vuosi 1935. K-SKOO. JyMA.

KUVA 11. Keski-Suomen Kotitalousopettajaopiston puutarha. Aarne Pietisen valokuvaamo. Elokuu 1942. 1837:0369. Keski-Suomen museo.

KUVA 12. Partanen, Eila (2005) *Kannaksella Palokan ja kauniin Tuomion. Koti- ja laitosalan koulutusta Keski-Suomessa 1932–1996*. Kansikuva.

KUVA 13. Keski-Suomen emäntäkoulu. Aarne Pietisen valokuvaamo. Vuosi 1942. 1837:0254. Keski-Suomen museo.

KUVA 14. Keski-Suomen Emäntäkoulu. Mankolan kasvihuone. Rakennuspiirustus. Päiväämätön. EFA.

KUVA 15. Puutarha. 1073. Kotelo 463. Päiväämätön. K-SKOO. JyMA.

KUVA 16. Pöyhönen, Nora & Pöyhönen Maiju (1927) *Kodin kasvitarha. Opas keittiökasvien, marjain, hedelmien, koristepuiden ja pensaiden, avomaan kukkien ja huonekasvien viljelemiseen*. Kansikuva.

KUVA 17. Salonen Frans & Jaatinen K. (1945) *Kodin puutarha*. 4. painos. Sivun 13.

KUVA 18. Puutarhasuunnittelua. 886. Kotelo 463. Vuosi 1934. K-SKOO. JyMA.

KUVA 19. Puutarhatöitä Keski-Suomen kotitalousopettajaopiston kasvimaalla. Kuvaaja Kippo, Kauko. Vuodet 1950–1956. 0989:0117. Keski-Suomen museo.

KUVA 20. Keski-Suomen kotitalousopettajaopisto Jyväskylässä. Kuvassa vas. etualalla opiston päärakennus, keskellä puutarha- ja juurikasvimaat. Taustalla oikealla opistoon kuuluvia maatalousrakennuksia navettoineen. Järvi on Palokkajärvi. ”Kotitalousopettajaopisto Keski-Suomessa vaikeuksissa, Sadat hakijat jäävät ulkopuolelle”, *Uusi Suomi* 25.10.1956.

KUVA 21. Keski-Suomen opettajaopisto, asemakaava 1:1000. 3.8.1954. Jalmari Peltonen arkkitehtitoimisto. EFA.

KUVA 22. Koulu ympäristöineen kesällä kuvattuna. 1076. Kotelo 463. Vuosi 1966. K-SKOO. JyMA.

KUVA 23. Keski-Suomen kotitalousopettajaopisto, asemapiirros-luonnos 1/500. 8.6.1962. Vikkula, Juha. EFA.

KUVA 24. Keski-Suomen kotitalousopettajaopisto, kasvihuonerakennus, julkisivuja, N:o 34/B 22, 1/100. 15.8.1963. Arkkitehti SAFA Vikkula, Juha. EFA.

KUVA 25. Keski-Suomen kotitalousopettajaopisto, kasvihuonerakennus, julkisivuja, N:o 34/B 21, 1/100. 15.8.1963. Arkkitehti SAFA Vikkula, Juha. EFA.

KUVA 26. Keski-Suomen kotitalousopettajaopisto, kasvihuone, pohja ja leikkaus, N:o 34/C 12, 1/50. 23.12.1963. Arkkitehti SAFA Vikkula, Juha. EFA.

KUVA 27. Keski-Suomen Kotitalousopettajaopiston pihapiiri. Kuvaaja Majaniemi, Tellervo. Kesä-heinäkuu 1978. 1224:0224. Keski-Suomen museo.

KUVA 28. Keski-Suomen kotitalousopettajaopisto, maankäyttösuunnitelma, liite 2.4. 18.5.1984. Arkkitehtitoimisto Kauko Lahti Ky. Yksityiskohta. EFA.

KUVA 29. Ilmakuva koulusta ympäristöineen. 1183. Kotelo 509. Ariel ilmakuva Oy. Vuosi 1994. K-SKOO. JyMA.

KUVA 30. Ilmakuva koulusta ympäristöineen. 1185. Kotelo 509. Suomen ilmakekuva Oy. Vuodet 1994–1996. K-SKOO. JyMA.

KUVA 31. Uusi kasvihuone. Mankolan koulun kuvagalleria 7/23.

Mankolan koulu - Peda.net. Opetuspalvelut, koulujen kotisivut. Jyväskylä kaupunki.

http://www.peda.net/veraja/jyvaskyla/mankolankoulu/kuvat?vp=singlemodule&m_id=2927074&sp=viewimage&f_id=996426. Käytetty 3.3.2014.

LÄHTEET

Painamattomat lähteet

Jyväskylän kaupunki, Education Facilities Oy (EFA), Jyväskylä.

Asemapiirrokset ja -kaavat.

Kasvihuoneiden rakennuspiirustukset.

Puutarhaluokan kalusto -suunnitelmapiirustus.

Ympäristö- ja maankäyttösuunnitelmat.

Muut rakentamiseen ja maankäyttöön liittyvät asiakirjat.

Jyväskylän kaupunki, Keski-Suomen museo (KSM), Jyväskylä.

Kuva-arkisto.

Keski-Suomen Emäntäkoulun ulkokuvat.

Jyväskylän maakunta-arkisto (JyMA), Jyväskylä.

Keski-Suomen kotitalousopettajaopiston arkisto (K-S KOO).

Emäntäkoulun opetussuunnitelmat (1932–1939).

Oppilaitoksen toimintakertomukset (1932–1978).

Puutarhan kalustoluettelot (1935–1949).

Rakennusten ulkokuvat.

Näyttelykuvat.

Lehtileikkeet (1932–1992).

Muut painotuotteet.

Jyväskylän yliopisto, Taiteiden ja kulttuurintutkimuksen laitos (JY/TAIKU), Jyväskylä
 Karjula, Anna (1998) *Jyväskylän seminaarin puutarha ja seminaarinpuisto vuosina 1863–1934*. Taidehistorian pro gradu -tutkielma. Taidehistorian laitos.

Mari Punnan arkisto (MPA), Helsinki.

Kirsti Määtän haastattelun tallenne 4.6.2012.

Mankolan perinnepuutarha (2012) Hankesuunnitelma.

Mankolan yhtenäiskoulu, asemapiirustus, arkkitehtitoimisto Pekka Paavola Oy, 10.11.2011.

Lausunto Mankolan yhtenäiskoulun vanhan kasvihuoneen huoltorakennuksen purkamisesta ja korvaamisesta uudisrakennuksella. Voutilainen, Heli-Maija & Pohjamo, Ulla (KSM) 11.4.2012.

Suullisia tietoja antaneet

Määttä, Kirsti. Puutarhaopettaja hortonomi, eläkkeellä. Jyväskylä. Haastattelu 4.6.2012.

Painetut lähteet

Alanko Pentti & Kahila Pirkko (1994) *Ukonhattu ja ahkeraliisa. Perinteiset koriste- ja hyötykasvit*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Arino, Kirsi. ”Kaupunkiviljelyä kouluissa jo 100 vuotta, kuinka tästä eteenpäin?” *Natura* 2/2012.

Arkkitehtuurimuseo. Arkkitehtiesittelyt. Bengt Schalin.
<http://www.mfa.fi/arkkitehdit>. Viitattu 10.3.2014.

Asetus emäntäkouluista 31.12.1929. Teoksessa *Kotitalousopettajaopistoa, kotitalousopistoja, emäntäkouluja, kotitalouskouluja, kiertäviä kotitalouskouluja ja talouskouluja koskevat lait, asetukset ja ohjesäännöt sekä kotitalousharjoittelulaitoksen ohjesääntö* (1932). Pieni lakisarja N:o 48. Helsinki.

Elfving, Jenny (1913) *Puutarhasuunnitelmia*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.

Hakkila, Seppo (toim.) 1936. *Lakiasian käsikirja*. Porvoo: WSOY.

Halttunen, Seppo ”Kotitalousopettajaopiston pihapiiri on näkemisen arvoinen”. *Keskisuomalainen* 21.8.1994.

Hautamäki, Ranja (2000). *Portti puutarhaan, historiallisten puutarhojen inventointi-
tiipas*. Museoviraston rakennushistorian osaston julkaisu 21. Helsinki: Museovirasto.

Hirsjärvi, Sirkka; Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula (2009) *Tutki ja kirjoita*. 15. painos. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena (2000) *Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö*. Helsinki: Helsinki University Press.

Hyvönen M (1922). *Koulupuutarha. Sen tarkoitus, järjestely ja perustaminen*. Helsinki: Otava.

Häyrynen, Maunu (31.10.2013) *Puistot kulttuuriympäristöinä* -seminaariesitys. Jyväskylän seudun viherseminaari. Jyväskylän kaupunki.
http://www2.jkl.fi/kaavakartat/viherpolitiikka/5_puistot_kulttuuriymparistoina_hayrynen.pdf. Viitattu 10.1.2013.

Häyrynen, Maunu (2005) ”Puutarha, lakriksi ja kulkue. Suomalaisen puutarhan kansainvälisyys”. Teoksessa *Puistot ja puutarhat. Suomalainen puutarhaperinne*. Halme, Anna-Maija (toim.). Suomen Kotiseutuliiton julkaisuja A:11. Helsinki: Suomen Kotiseutuliitto.

ICOMOS & IFLA (1982) Firenzen julistus. Historiallisten puistojen ja puutarhojen suojeleminen. Alkuperäinen nimi The Florence Charter. Liite 1 teoksessa *Historiallisten puistojen ja puutarhojen suojeleminen, hoito ja kunnostus* (2013) RT 99-11119 Infra 23-710115. LV/1/toukokuu 2013/Vla/Rakennustieto Oy. Helsinki: Rakennustietosäätiö.

Iisakkila, Leena (2001) ”Haapaveden kasvitarha- ja keittokoulu ja ruustinnan puutarhat”. Teoksessa *Hortus Fennicus. Suomen puutarhataide*. Häyrynen, Maunu (päätoim.). Helsinki: Viherympäristöliitto & Puutarhataiteen seura ry.

JEDU, Haapaveden ammattiopisto.

<http://www.jedu.fi/web/haapavesi/ammattiopiston-historiaa>. Viitattu 19.10.2014.

Jyväskylän kaupunki. Kaupunkirakennepalvelut. Ajantasa-asemakaava. Mankola II. Kaavatunnus: 179 29:019/1. Saatavilla Jyväskylän karttapalvelusta:

http://kartta.jkl.fi/IMS/fi?layers=Asemakaavakartta&loff=Vireill%C3%A4%20olevat%20asemakaavat&loff=Anomusvaiheessa%20olevat%20asemakaavat&cp=14628,35173&z=1&title=Ajantasa_asemakaava&language=fin. Viitattu 18.3.2014.

Jääskeläinen, Lauri & Syrjänen, Olavi (2010) *Maankäyttö- ja rakennuslaki selityksiin. Käytännön käsikirja*. 3. painos. Helsinki: Rakennustieto Oy.

Kalervo, Kalle (1915) *Käytännöllinen puutarhanhoidon oppikirja seminaareja, maamies- ja emäntäkouluja, kansanopistoja ja kesäkursseja varten*.

Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Kirja.

Karisto, Maria (2003) ”Elisabeth Kochin mallipiha omakotirakentajille”. Teoksessa *Korsutietä Näätäkujalle, Helsingin jälleenrakentamiskauden pientaloalueet, osa I*. Sädevirta, Sirkka & Salastie, Riitta & Karisto, Maria. Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston asemakaavaosaston selvityksiä 2003:11. Helsinki: Helsingin kaupunki.

Karjula, Anna (2001) ”Malli ympäristöjä malli-ihmisille. Jyväskylän Seminaarinpuisto”. Teoksessa *Hortus Fennicus. Suomen Puutarhataide*. Häyrynen, Maunu (päätoim.).

Helsinki: Viherympäristöliitto ry & Puutarhataiteen seura ry.

”Keski-Suomen Emäntäkoulu ottaa tänään ensimmäisen kerran vastaan maakunnan emännät. – Uusi oppilaitos aloittanut toimintansa lupaavasti.” *Keskisuomalainen* 10.6.1932.

Koch, Elisabeth (1945) *Hemträdgården*. Femte upplagen. Helsingfors: Finlands Svenska Marthaförbund.

Kotitalousoppilaitosten rehtorit (toim.) (1992). ”Keski-Suomen Kotitalousopettajaopisto, emäntäkoulusta kotitalousopettajaopistoksi” teoksessa *100 v ammatillista kotitalousopetusta, näkymiä kotitalousalan koulutuksen alkuvaiheista ja kehittämisestä*. Helsinki: Kotitalousoppilaitosten rehtorit.

”Kuulumisia Jyväskylästä”. *Kuuromykkään lehti* nro. 11–12, 1934.

Lahti, Hilja (1949) *Maalaisemännän käsikirja*. Helsinki: Pellervo-seura.

Laine, Katri (1931) *Kotitalouskoulujen alkuvaiheita Suomessa 1850–1900*. Porvoo: WSOY.

Lehtinen, Kari ”Uusiin koulutiloihin Mankolassa”. *Palokka-lehti* 15.8.2013.

Lehtinen, Sinikka (2008). *Ehtoisat emännät. Muistoja Suomen emäntäkouluista*. Jyväskylä: ILIAS Oy.

Lindell, Leena & Äijälä, Nina (2010). *Keski-Suomen Emäntäkoulu. Rakennushistoriallinen selvitys*. Jyväskylä: Keski-Suomen museo.
http://www.jyvaskyla.fi/instancedata/prime_product_julkaisu/jyvaskyla/embeds/jyvaskylawwwstructure/64827_Emantakoulu_final_screen.pdf.

Lindh, Tommi (2002). Töölöläisfunktionalismin 4 vaihetta. Teknillisen korkeakoulun arkkitehtiosaston tutkimuksia. Espoo: Teknillinen korkeakoulu.
<http://www.saunalahti.fi/~lindh/to/lisuri/>. Viitattu 20.2.2014.

Maankäyttö- ja rakennusasetus 895/1999. Finlex valtion säädöstietopankki.
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990895>. Viitattu 28.11.2012.

Maankäyttö- ja rakennuslaki 132/1999. Finlex valtion säädöstietopankki.
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990132>. Viitattu 28.11.2012.

Mankolan koulu - Peda.net. Opetuspalvelut, koulujen kotisivut. Jyväskylän kaupunki.
<http://peda.net/veraja/jyvaskyla/mankolankoulu>. Viitattu 3.3.2014.

Mankolan rakennuksiin sijoittuva yhtenäiskoulu. Peruskorjaus ja laajennus. Hanke-suunnitelma 26.2.2010. Suunnitelman laatimisesta on vastannut työryhmä. Jyväskylä: Jyväskylän kaupunki, Jyväskylän tilapalvelu.

<http://www.jkl.fi:8081/ktwebbin/ktproxy2.dll?doctype=1&docid=323031305c303431345c37313233323031392e504446&dalid=14.4.2010%2011:00:27&extension=pdf>. Viitattu 16.1.2014.

Merivuori, Tuula-Maria (2001) ”Bengt Schalin ja vuosisadan alun muotopuutarha”. Teoksessa *Hortus Fennicus. Suomen Puutarhataide*. Häyrynen, Maunu (päätoim.). Helsinki: Viherympäristöliitto ry & Puutarhataiteen seura ry.

Merivuori, Tuula-Maria (1987) *Puutarha- ja maisema-arkkitehtuuri Suomessa. Osa 1. Katsaus viheralueiden syntyyn ja kehitykseen*. Helsinki: Suomen Maisema-arkkitehdit.

”Missä emäntiä ”leivotaan”. Tutustumiskäynti Keski-Suomen Emäntäkoulussa”. *Laulun maa* nro. 9-10 1949.

Museovirasto. Kulttuuriympäristö rekisteriportaali. Rakennusperintörekisteri.

Kohde id: 200021 Keski-Suomen kotitalousopisto.

http://kulttuuriymparisto.nba.fi/netsovellus/rekisteriportaali/portti/default.aspx?sovellus=rapea&taulu=T_KOHDE&tunnus=200021. Viitattu 10.2.2012.

Museovirasto. Kulttuuriympäristö rekisteriportaali. Rakennusperintörekisteri.

Kohde id: 200063 Kotitalousopettajaopiston alue.

http://kulttuuriymparisto.nba.fi/netsovellus/rekisteriportaali/rapea/read/asp/r_kohde_historia_list.aspx?KOHDE_ID=200063. Viitattu 25.1.2014.

Museovirasto (2009) Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt RKY. Mankolan alue.

http://www.rky.fi/read/asp/r_kohde_det.aspx?KOHDE_ID=1065. Viitattu 10.2.2012.

Museovirasto (2009) Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt RKY. Tuusulan Rantatien kulttuurimaisema.

http://www.rky.fi/read/asp/r_kohde_det.aspx?KOHDE_ID=1477. Viitattu 25.1.2014.

Naisten kotitaloudenhoito-opetuksen järjestämistä varten asetetun komitean mietintö (1915) N:o 5. Helsinki.

http://www.helsinki.fi/sukupuolentutkimus/aanioikeus/pdf/kotitalousopetus_1915.pdf.

(1/2) Viitattu 30.1.2014.

<http://www.helsinki.fi/sukupuolentutkimus/aanioikeus/pdf/kotitalousopetus2.pdf>.

(2/2) Viitattu 30.1.2014.

Niromaa, Heli (2006) *Järvenpään kotitalousopettajaopisto: 1928–2000*.

Järvenpää: Keski-Uudenmaan ammattikoulutusyhtymä / Tuusulanjärven ammattiopisto.

Olsson, Paul (1946) *Suomen puutarhataidetta*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.

”Palokan emäntäkoulu toiminut 50 vuotta”, *Suur-Jyväskylän lehti* 9.9.1982.

Partanen, Eila (2005) *Kannaksella Palokan ja kauniin Tuomion. Koti- ja laitosalan koulutusta Keski-Suomessa 1932–1996*. Jyväskylä: Jyväskylän ammattikorkeakoulu & Jyväskylän ammattiopisto.

Pernu, Maija-Leena (2000) ”Koulupuutarha historiallisena ilmiönä”. Teoksessa *Kulttuuriympäristö, tutki ja opi*. Elo, Pekka; Järnefelt, Heljä; Kylliäinen, Antti & Sahlberg, Marja (toim.). Helsinki: Museovirasto & Opetushallitus.

Puutarhataiteen seura ry - Samfundet för trädgårdskonst rf.

<http://www.gardensociety.fi>. Viitattu 7.3.2014.

Pöyhönen, Nora & Pöyhönen Maiju (1927) *Kodin kasvitarha. Opas keittiökasvien, marjain, hedelmien, koristepuiden ja pensaiden, avomaan kukkien ja huonekasvien viljelemiseen*. Helsinki: Otava.

Raatikainen, Mikko (1986) ”Jyväskylän ylimmän oppilaitoksen anti puutarhaharrastukselle”. Teoksessa *Jyväskylän Puutarhaseura 1896–1986*. Korpiaho, Eila; Käki, Tauno & Pulkkinen, Kalevi (toim.). Jyväskylä: Jyväskylän Puutarhaseura ry.

Rakennustietosäätiö (2013) *Historiallisten puistojen ja puutarhojen suojeleminen, hoito ja kunnostus*. RT 99-11119 Infra 23-710115. LV/1/toukokuu 2013/Vla/Rakennustieto Oy. Helsinki: Rakennustietosäätiö.

Rakennustietosäätiö (24.9.2012) *Historialliset puistot*. Infra ohje. Yleisohje. RTS 12:47. LUONNOS

https://www.rakennustieto.fi/material/attachments/5fIPeDhrH/6Aw7KeXTD/historiallisten_puistojen_suojele_ohjekortti_12_47.pdf. Viitattu 26.11.2012.

Ranta, Sirkka-Liisa (2003) *Maatilan pihapiiri*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Ranck, Chr. [Christian] (1922) *Puutarhataiteen historia*. Suomentanut Anna-M. Tigerstedt. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava. (Alkuteos *Geschichte der Gartenkunst*. 1909.)

Reijonen, Annikki (1927) *Puutarhakauneus, taiteellisia näkökohtia ja käytännöllisiä viitteitä sen luomiseksi*. Kotilieden kirjasto IX. Porvoo: Werner Söderström osakeyhtiö.

Rosengren, Camilla (2005) ”Kujanteet Maisemassa”. Teoksessa *Puistot ja puutarhat. Suomalainen puutarhaperinne*. Halme, Anna-Maija (toim.). Suomen Kotiseutuliiton julkaisu A:11. Helsinki: Suomen Kotiseutuliitto.

Sahlberg, Marja (toim.) (2010) *Talon tarinat – Rakennushistorian selvitysopas*. Museoviraston rakennushistorian osaston ohjeita ja oppaita 4. Helsinki: Museovirasto.
<http://www.nba.fi/fi/File/1112/talon-tarinat-opas.pdf>. Viitattu 16.1.2014.

Salonen, Frans & Jaatinen, K. (1945) *Kodin puutarha*. 4. painos. Porvoo: WSOY.

Simonen, Seppo (1961) *Suomen puutarhatalouden historia*. Helsinki: Puutarhaliitto.

Sinisalo, Antero (1997) *Puutarhataiteen historian perusteet*. Luennot 1966–1986. Häyrynen, Maunu (toim.). Viherympäristöliiton julkaisu 6/1997. Helsinki: Viherympäristöliitto ry.

Sommerschild, Erik (1949) ”Suomen puutarhataiteesta”. Teoksessa *Suomen puutarhoja*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Kivi.

Tomminen, Matti (1993) ”Satavuotias koulu tulevaisuuden kynnyksellä”. Teoksessa *Emäntäkoulusta tähän päivään Orimattilassa*. Orimattila: Orimattilan Koti- ja laitostalousoppilaitos.

”Tunnettuja naisia: Johtaja Lilli Syvänen”, *Kotiliesi* 1955.

Turun yliopiston maisemantutkimuksen oppiaine & Rakennustaiteen seura (5.10.2012) *Historiallisten puutarhojen RT/infraohjekortti suojeleminen, kunnostuksen ja hoidon tueksi* -seminaarin ohjelma.

http://www.devepark.utu.fi/event_rt_infraohjekorttiseminaari_05102012_ohjelma.pdf. Viitattu 27.11.2012.

Uino, Pirjo (1990) ”Puutarha-arkkitehti Paul Olsson (1890–1973). Tuotanto vuosina 1913–1939”. Teoksessa *Suomen puutarhataiteen historia. Esitutkimuksen loppuraportti*. Teknillinen korkeakoulu. Arkkitehtiosasto. Maisema-arkkitehtuurin laboratorio. Espoo: Teknillinen korkeakoulu.

Ympäristöministeriö (2011) *Kulttuuriympäristö maakuntakaavoituksessa*. Suomen ympäristö 28 / 2011. Helsinki: Ympäristöministeriö.
<http://www.ymparisto.fi/download.asp?contentid=131974&lan=f>i>. Viitattu 14.3.2014.

Ympäristöministeriö (2003) *Asemakaavamerkinnot ja -määräykset*. Maankäyttö- ja rakennuslaki 2000 -julkaisusarja 12. Helsinki: Ympäristöministeriö, alueiden käytön osasto.

LIITE 1. Teemahaastattelun runko

Taustatiedot

- henkilötiedot
- koulutus
- työskentelyhistoria ennen Keski-Suomen kotitalousopettajaopistoa

Työura Keski-Suomen kotitalousopettajaopistossa

- puutarhaopetus
- koulutuksen muutokset
- puutarhaviljely

Opiston puutarhaopetuksen historia

- aikaisemmat opettajat
- tiedot opetuksesta 1930–1970

Lähiympäristön historialliset vaiheet

- alueen muutokset ennen vuotta 1973
- alueen muutokset vuosina 1973–2007
- syitä muutoksien taustalla

Puutarhan ja pihapiirin kasvillisuus

- nykyinen kasvillisuus
- varhainen kasvillisuus

LIITE 2. Puutarhan ja pihapiirin tarkastelun osa-alueet

Sommitelman keskeiset piirteet

- osa-alueet ja niiden luonne
- akselit
- sommitelman suhde rakennuksiin
- näkymät
- muodot ja tilat

Rakennetut elementit ja niiden materiaali

- vesiaiheet
- huvimajat, veistokset, pergolat ym.
- terassit, pengerrykset ja muurirakenteet
- käytävät ja tiet
- portaat
- aidat ja portit
- puutarhakalusteet

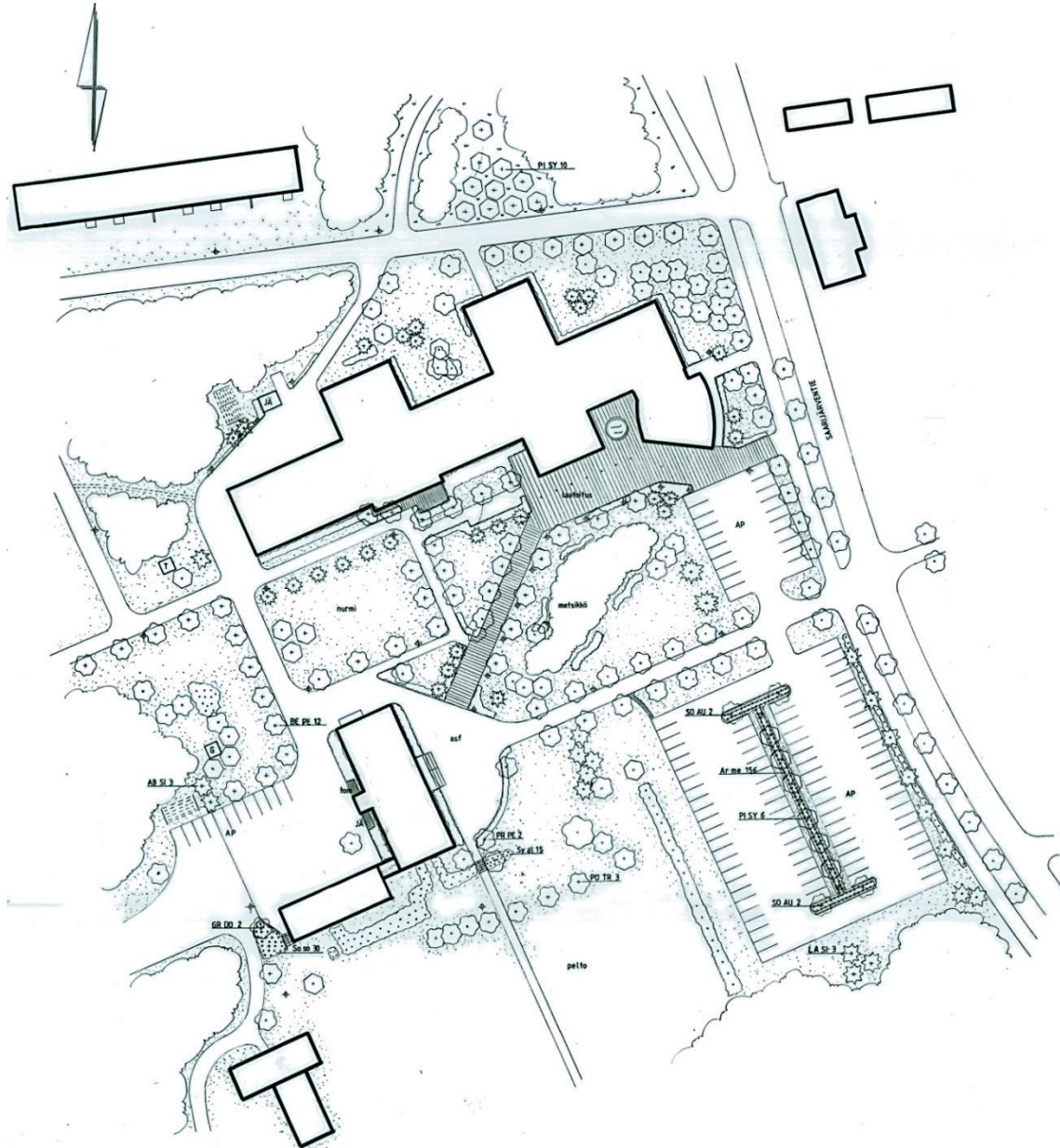
Kasvihuone

- suunnitelma ja toteutus
- materiaali
- tilajäsentely

Kasvillisuus

- tärkeät kasvustot
- puukujanteet
- aidanteet
- koristeistutukset
- puu- ja pensasryhmät
- yksittäispuut ja -pensaat

LIITE 3. Ympäristösuunnitelma 1:500, Jarmo Väisänen Viherteema 10.11.1995.

MERKKIEN SELITYS:

- HAVUPUU
- LEHTIPUU
- PENSAS TAI PERENNA
- TUPAKKAKATOS - Tehdään samalla periaatteella kuin grillikatot (G), kevytperustus.

KASVILUETTELO:

o = kasvava puu + = istutettava puu tai pensas	IST.ET. cm	KOKO	KPL
PUUT:			
PI SY	METSÄMÄNTY - Pinus sylvestris	piirr. muk.	250-300 16
SO AU	KOTIPHLAJA - Sorbus aucuparia	"	8-10 4
PR PE	PILVIKIRSikka - Prunus pennsylvanica	"	150-200 2
PO TR	PYLVAŠIAAPA - Populus tr. Erecht's	"	200-250 3
LÄ SI	SIPERIANLEHTIKUUSI - Larix sibirica	"	10-12 3 (milk)
BE PE	RAUDUSKOIVU - Betula pendula	"	10-12 12 *
AB SI	SIPERIANPIHTA - Abies sibirica	"	150-200 3
GR DO	MUSTAMARJAORAPHLAJA - Gratecus douglasii	"	150-200 2

PENSAAT:

Ar me	KORISTEARONIA - Aronia melanocarpa	100	50-70	156
Sy al	LUMIMARJA - Symphoricarpos albus laev.	100	30-50	15
So so	PHLAJA-ANGERVO - Sorbaria sorbifolia	100	30-50	30

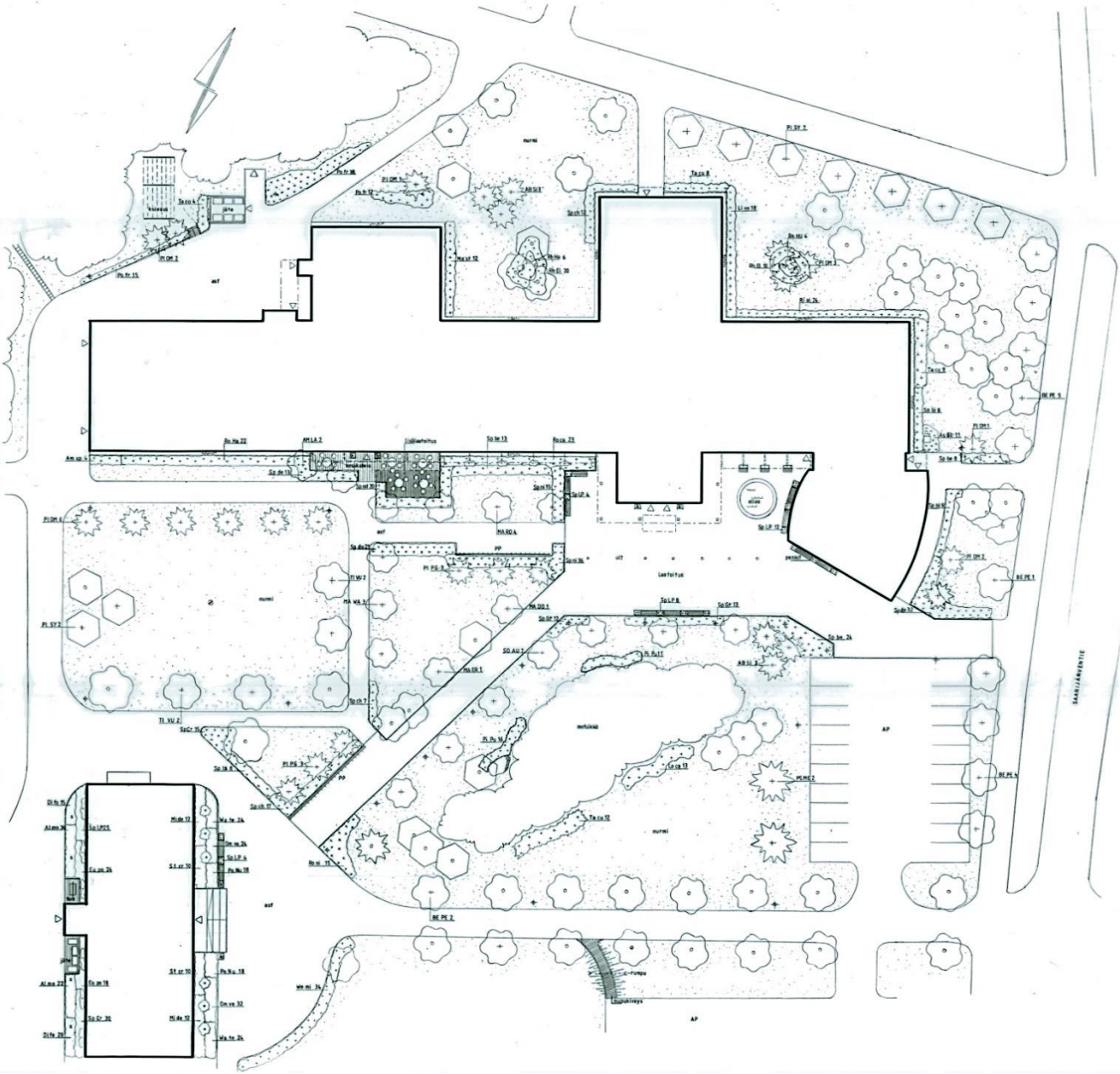
MULTAVAHVUDET:

PUUT	60 cm x lev. 100 cm
PENSAAT	50 cm yhteenäinen
PERENNAT	40 cm "
NURMIKKO	20 cm "

Käytettävien mullan tulee olla kestoikkakaskivien juurista vapasta. Lannoitus- ja kalkitus tulee perustaa Viljavuuspalvelun maa-analyysiin. Multauksissa ja maanparannuksessa on huomioitava kuorikatteen käytön aiheuttama ylimääräinen typen tarve. Samoin on kasvustojesta tehtävissä otettava huomioon oppiruuksien vaatimukset.

katuksen nimi ja osoite KESKISUOMEN KOTI- TALOUSOPETTAJAOPISTO JYVÄSKYLÄ	Piirustuksen sisältö ja mittakaava Ympäristösuunnitelma 1:500
Piirustuksen no. 2	Piirustuksen päivämäärä 10.11.1995
VIHERTEEMA	Piirustuksen tekijä JARMO VÄISÄNEN Suunnitteluhortonomi
Kuulohdintoie 7 as 1 40520 Jyväskylä	Puh. 941-643 131 faks. 940-644 970

LIITE 4. Ympäristösuunnitelma 1:200, Jarmo Väisänen Viherteema 10.11.1995.

MERKKIEN SELITYS:

- HAVUPUU
- LEHTIPUU
- HAVUPENSAS
- LEHTIPENSAS TAI PERENNA

KASVILEITTELO
o = kasvua kanni + = istutettava kasvi

PUUTI	IST.ET.	KOKO	KPL.
BE PE RAUDUSKOIVU - Betula pendula	piir. muk.	12-14	12 (10k)
SO AU KOTIPHELAJA - Sorbus aucuparia	"	8-10	7 (8k)
TI VE PISTYLEIKKI - Thuja vulgaris	"	10-12	4 (8k)
MA WA KORISTEOMENAPUI - Mahoe Wabikaw	"	150-200	3
MA RO " " Royalty	"	150-200	4
MA ER " " Eroyal	"	150-200	1
MA DO " " Dolyo	"	150-200	1
AN LA SIROTUOMPHELAJA - Andromeda laevis	"	150-200	2
PI SY METSAMANTY - Picea sibirica	"	250-300	9
PI OM SIERRANKIUS - Picea omorika	"	150-200	15
PI ME DOUGLASKIUS - Picea mariana	"	150-200	2
AI SI SIERRANKIUS - Abies sibirica	"	150-200	3
PI FG SINIKIUS - Picea pungens Glauca	"	150-200	6

PENSAAT

Ta ve JAPANIMARIAKIUSI - Taxus cuspidata	120	50-70	13
PI Pa KAAPIVOIRIMANTY - Picea mugo Pumilio	100	20-40	27
Pa H PENSAANIKKI - Posailla fruticosa	100	alennettiin	45
Sp H RUSOPUANGERVU - Spiraea biflora	100	50-70	17
Sp be KOIVUANGERVU - Spiraea betulifolia	100	20-40	45
Sp de RINNEANGERVU - Spiraea douglasii	100	20-40	66
Sp ch VIRPIANGERVU - Spiraea chamaedryfolia	100	50-70	36
Sp Gr NORJANGERVU - Spiraea Geranioides	100	30-50	25
Ri al TAIKNAMARJA - Ribes alpinum	100	30-50	24
Ri HJ ALPPUUSI - Rhoisodendron Ehrhartii	100	30-40	30
Ri HJ " " Hibiscus Universalis	120	40-50	4
Ri Hs " " Haaga	120	40-50	4
An sp ISOTTUOMPHELAJA - Andromeda spicata	120	50-70	22
Ro Ha HANSARUSI - Rosa rugosa Hansa	100	30-50	22
Ro va KAROLINANKIUSI - Rosa carolina	100	30-50	23
Sp Om POHOLANGERVU - Spiraea obovata Odensala	100	20-40	20
Sp m PEIANGERVU - Spiraea spionensis	100	20-40	51
Sp LP KEIANGERVU - Spiraea japonica Little Princess	50	20-40	53
Lo va SINIKIUSAMA - Lonicera caerulea	100	50-70	13
Ro va NIKKERUSI - Rosa stida	100	30-50	15
Sp ls KOIVUANGERVU - Spiraea betulifolia Island	100	20-40	8
Sp Ci RIKPHEIANGERVU - Spiraea japonica Citrus	100	20-40	45
Wi ma KILTAOKIUSUKAMA - Weigela middendorffiana	100	30-50	14
Sp No GRONLANDINKIUSI - Posailla violacea Nook	70	alennettiin	30
Mi de TUUVI - Microbiota decumata	70	25-40	24

PERENNAI

Ma ut KOTIKANSIIPAINAINEN - Matteuccia struthiopteris	100	alennettiin	12
Li ve PIKONNAIHEIS - Ligularia sibirica	50	"	18
Al GE JALONANGERVU - Anemone neminosa	50	"	11
Wa to RONSTANSIKKA - Waldsteinia ternata	50	"	48
On ve KEIVÄRISORUKKA - Oenothera serena	50	"	56
Eu po KULTATYRÄKKI - Euphorbia polychroma	50	"	42
Di lo KESÄPKIUSYDÄN - Decumna flexuosa	50	"	35
Al mo JAUHONNALLEITTI - Achillea millefolium	50	"	56

KALESTUS:
KESÄKUKKIA - Lantakukka
SIPULKASVEIJA - Peromjonin seassa

KALESTUS:
PENSKEI - 2 kpl. kas erikokopios.
ISTUTUS:
ALLAN - 2 kpl. kas erikokopios.
PENNOITTEET:
KESÄKAHVIÖN istutus jatkamaan olemassa olevan istutuksen materiaaleilla, varuilla ja laadunsaadolla.
VANHAN PÄÄKÄKKEKSEN korvaaminen ja jätteenkäsittelyn alustan täyttämisen materiaaleilla. Tarkoituksena on korjata vanha kivi laatuinen.
YHDYSKÄYTÄVÄ istutus P-alueella vanha istutusalueella täytetään paikalla olevien graniittinupseilla. Täyttämisen, ruusun ja pääty istutusalueella ruusukukka istutus materiaaleilla.
Paikalla oleva veigolinen koristus istutus alle korvataan holl. 300 metrin ruusupuukki istutus hollat materiaaleilla.

tekijä ja valtuutaja KESKI-SOMPURI KIVI- TALENTTILÄMPÖSUUNNITELMA JYVÄSKYLÄ	suunnitelmassa toteutettavat ympäristösuunnitelma 1:200 suunnitelmassa Jarmo Väisänen 10.11.1995 suunnitelmassa toteutettavat JARMO VÄISÄNEN suunnitelmassa toteutettavat VIERTEEMA
---	--

LIITE 5. Mankolan yhtenäiskoulu, asemapiirustus, Arkkitehtitoimisto Pekka Paavola Oy, 10.11.2011.

MANKOLAN YHTENÄISKOULU, ASEMAPIIRUSTUS, 1:750

Arkkitehtitoimisto Pekka Paavola Oy, Puistokatu 3, 40100 JKL
p. 014-612 900 10.11.2011

